

૨૯૯૦

Sri
INDRA JIT VADHA

A poem in Gujarati

By
Dolatram Kirparam Pandia
NARIAD

શ્રી
ઇન્દ્રજિતવધ

.કાવ્ય.

કર્તા

દોલતરામ કૃપારામ પ

નડીઆદ

(સર્વ હક સ્વાધીન.)

મેહેતા સુરજરામ નયુક્તાતના

જાપખાનામાં છપાવી

મસિક કપું.

To
R. M. KENNEDY, ESQ.
Of the Bombay Civil Service,

This poem
Is inscribed,
In token of
High regard for his character
And
In remembrance of
A friendship of over seven years.

By
The Author

આ કાવ્ય

મુંબાઈ સિવિલ સર્વિસના

આર. એમ કેનેડી. સાહેબ એસ્કવાયરને

તેમના મુગુણપ્રતિ અતિ આદરના

તથા

સાત વર્ષની મૈત્રીના

શ્રમભાગ્યે

ગ્રંથકર્તાએ

અર્પણ કર્યું છે.

ખાલ્યાવસ્થામાંથી કવિતા કરવાના ઈશ્વરદત્ત પ્રસાદમાં તેો રકુ
હોય તે ખરી, આકી જે ઉત્સાહ સહિત ટેવ પડી તેતો લગભગ સાડા ત્રણ
ના સહ નિવાસના આનંદકર સમયમાં આર્ય સુરવર ૨૧૦ ૨૧૦ જવેરીલાલ ।
યાશંકરનાં પ્રસંગોપાત્ત શિક્ષણો તથા ઉત્તેજનોનોજ પરિપાક છે. પશ્ચાત્કાળમ
અનેક મિશ્ર વ્યવસાયમાં ગ્રસ્ત થયા છતાં મહાકવિ દંડી પ્રણિત “કાવ્યાદ-
ર્શ” માં “મહાકાવ્ય” નાં લક્ષણના નીચે લખેલા શ્લોકો વાંચતાં, સંસ્કૃત
માતામહીને હતા અને છે તેમ પ્રાકૃત માતાને આ શૃંગાર અવશ્ય હોવા બેઠેએ
એવી અસંત રપૃદામાંથી આ કાવ્યની ઉત્પત્તિ છે.

સર્ગबंधोमहाकाव्यमुच्यतेतस्यलक्षणम्
आशीर्निमास्क्रियावस्तुनिर्देशोवापितन्मुखम्
इतिहासकथोद्धृतमितरद्वासदाश्रयम्
चतुर्वर्गफलोपेतंचतुरोदात्तनायकम्
नगरार्णवशैलर्तुचंद्राकोदयवर्णनैः
उद्यानसलिलक्रीडामधुषानरततेसवैः
विप्रलभैर्विवाहैश्चकुमारोदयवर्णनैः
मंत्रदूतप्रयाणाजि-नायकाभ्युदयैरापि
अलंकृतमसंक्षिप्तंरसभावनिरंतरम्
सगैरनतिविस्तीर्णैःश्रव्यवृत्तैःसुसंधिभिः
सर्वत्रभिन्नवृत्तान्तरूपेतलोकरंजकम्
काव्यंकल्पान्तरस्थायिजायतेसदलंकृति.

ભાવાર્થ:-મહાકાવ્ય સર્ગથી અંધાયણ હોય છે. તેનાં લક્ષણ નીચે પ્રમાણે છે. આ
શીર્ષોદ, નમસ્કાર અથવા વસ્તુ નિર્દેશથી તેની શરૂઆત થાય છે. ઇતિહાસ ક-
થામાંથી તેને ઉદ્ભવ છે અથવા તેનેકોઈ બિન્ને સારો આશ્રય હોય છે; તે ચારે વર્ગ
ના રૂળથી પ્રારંભ હોય છે તેમાં નાયક ચતુરોદાત્ત હોય છે. નગર, અર્ણવ, પર્વત

ચંદ્રોદય તથા સૂર્યોદયના વર્ણનથી, યાગ, પાણી, કીડા, મધુપાન તથા જી
 રી, વિયોગ, વિવાહ તથા કુમારના ઉદયના વર્ણનથી, મંત્ર, હૂત, પ્રયાણ,
 ૩, તથા નાયકના અભ્યુદયથી ભૂષિત કરેલું તથા વિસ્તીર્ણ, અને નિરંતર રસ
 થા બાવથી કાવ્ય ભરપૂર હોયું જોઈએ. બહુ વિસ્તાર વગરના સર્ગથી, સાં
 જવા લાયક વૃત્તથી, સારી સંધીઓથી અને સર્વ સ્થળે જૂદાં જૂદાં વૃત્તાન્તથી
 ભરેલું લોકને રંજન કરે એવું સારી અલંકૃતિવાળું કાવ્ય કલ્પાન્તર સુધી ટકે
 એવું થાય છે.

આ મનના ઉદ્ભવના આશુખ્યતુ ભવિષ્ય બાંધવું એ વાચકવર્ગનું કે વા
 ત્તિકકારનું કર્તવ્ય છે. પરંતુ ગુર્જર ભાષાના કવિ વર્ગને માત્ર દિગ્દર્શન કરાતી
 ઉત્તમ ધ્વનિ યુક્ત મહાકાવ્યોનો સંભવથવામાં જો આગ્રંથ એક સાધન થશે
 તો શ્રમની સફળતાજ છે.

આ પ્રકારના ગ્રંથમાં આ પ્રથમજ પ્રયાસ છતાં તેને સત્વર પ્રસિદ્ધ કરવા
 માં સાહસ જણાય છે; તથાપિ આર્ય સુઘવર ૨૦ ૨૦ મનઃસુખરામ સૂર્યરામે પો
 તાના અતિશય અધિત વ્યવહારમાં ગુપ્ત થઈ જતા કાળને અટકાવી રાખી આ
 ગ્રંથ શોધી તેને રૂપ તથા સેવકને અભય આપ્યું છે, તેથી તેઓનો ઉપકાર મા
 નતાં એમ કેહેવું ઉચિત છે કે તેમાં ભૂલો હોય તેની જવાબદારી માહારે શિર છે.

કવિતાને કાન્તાતી ઉપમા છે તે રસ જમાવી આનંદની સાથેજ ઉપદેશ
 આપે છે. તે પ્રમાણે મનને રંજિત કરવાની પ્રક્રિયાથી સદુપદેશ આપવાનો આ
 ગ્રંથનો ઉદ્દેશ છે તે ઉપર દૃષ્ટિ રાખી આ ગ્રંથ વાંચવા પ્રાર્થના છે. કદાચ
 તેમાં સંપૂર્ણતા કે કવિત્વ ન જણાય તો પણ આ ગ્રંથમાંથી શ્રમરવત્ સારનું
 ગ્રહણ કરવા સુઘ પુરુષોને વિશાપના છે.

નડીયાદ.

તા. ૨૯ અગ્રેલ સને ૧૮૮૭

દોસતરામ કૃપારામ.

અનુક્રમણિકા.

	પાનુ.
રાવણુ ઇન્દ્રજિત સંવાદ.	૧
સુસોચના ઇન્દ્રજિત સંવાદ.	૫
મંદોદરીવૈભવ તથા સ્વરૂપ વર્ણન.	૧૧
ઈન્દ્રજિત મંદોદરી સંવાદ.	૧૬
સૈન્ય રચના વર્ણન.	૨૨
સૈન્ય પ્રચાણુ.	૩૦
રામસેના, વિધિ તથા મધ્યાહ્નકાળ વર્ણન.	૩૮
યુદ્ધ વર્ણન.	૪૯
સંધ્યા, પુત્રવિરહ તથા ચન્દ્ર વર્ણન.	૫૭
પ્રેભાત નગરજન તથા સામૈયાનુ વર્ણન.	૬૨
નગરજન સ્નેહવૃત્તિ વર્ણન.	૬૮
શ્રી ભાવ વર્ણન.	૭૬
રાજમહાલય, પુરોહિત અશ્વ ઇત્યાદિનુ વર્ણન.	૮૨
સુસોચના સ્વરૂપ તથા ગૃહકૃતિ વર્ણન.	૮૯
અશોક તથા ઋતુ વર્ણન.	૯૫
વિરહ વર્ણન.	૧૦૨
મંદોદરીનુ સીતા પ્રતિવચન.	૧૦૪
સીતાનુ પ્રતિવચન.	૧૧૫
હનુમાનનીઅવસ્થા, ઋષિ, મૃગયા, નદિ, ગિરિ આદિ વર્ણન.	૧૨૧
વિહાર વર્ણન.	૧૩૨
મધ્યરાત્રિ વર્ણન.	૧૩૯
રાત્રી વર્ણન તથા રામનુ વચન.	૧૪૩
લક્ષ્મણપ્રચાણુ, સ્વર્ગ, વામનનુ ઇત્યાદિ વર્ણન.	૧૪૮
યુદ્ધ વર્ણન.	૧૫૪
સુસોચના વિરહ વર્ણન.	૧૬૧
સમુદ્રવર્ણન અને સમાપ્તિ.	૧૬૭

....." Virtue solo survives

'Immortal, never failing friend of man

"His guide to happiness on high "

Thomson

ઇંદ્રજિત-વધ-કાવ્ય.

સર્ગ પદ્યસો.

રાવાળ-ઇંદ્રજિત-સંવાદ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

- આનાતની* પાર તરી કપિએ, ઘેરી લઈ લંક ચતુર્દિશાએ;
રોકી બંધી ચાસન ગુપ્ત વાટ, વળે પુરીમાં અનિશે ઉચ્ચાટ. ૧
- કાંધી જવાએ નહિ શોર ખાંર, કપિ ચલાવે તિપરીન માર;
લઈ ગિરિ કંદુક પેઠ કોડે, મઠો મહાવીર મહાન તોડે. ૨
- કિલ્લો મળના મન સાથ ડોલ્યો, ત્યારે સભામાં દશકધ બોલ્યો;
“બેસી રહ્યા શુ સુમટો નકામા, અમરતકો શત્રુ કરે કલામા. ૩
- યઈ સુરારિ! પ્રિય આ પ્રજનો, ઉઘાડ તારા બળનો ખજનો;
અગ્રેસરીતા મુગ્ર સૈન્યની લે, ઘેરો ઉઠાવી યશ બાંધ ખીલે. ૪
- જિલ્લા નૃપો તે મદથી બરેલા, દેવાદિ તારા શૂરથી ડરેલા;
દિગ્વિજયી પુત્ર પરાક્રમીને, ઘટે ન કોવું હણવા કપિને. ૫
- તથાપિ જ્યારે બળવાન કાળ, બાંધી જળે પથ્થર-યુક્ત પાળ;
આવ્યા આહી* લક્ષ્મણ રાગચંદ્ર, તેને હણો રાવણ-ક્રુણચંદ્ર. ૬
- અઘોહિણી સૈન્ય સહસ્ર સાથે, લાખો ચઢાવી શર તીવ્ર બાથે;
સંગ્રામ રૂઠો કરજો વિચારી, પાછી ન પાતી કરવી સુરારિ. ૭
- ભુલી ન જાણો શિર રામ કેર, ધ્વજ પરે તે દૌપશે બલેર;
જણાવશે તે યશની સફેતી, લંકેશના દુષ્મનની ફજેતી. ૮
- જાણી સુવાળા અણુમણુ બાળ, દયા ન આણો કુળના મરાળ;
સ્ત્રી અર્થે જે આ દુભવે પ્રજાને, જરાય તે પાત્ર ન જીવવાને. ૯
- રણુબિધના ઓ કૃત-કાળ* નક, સૌમિત્ર-સીતાપતિ-કાળચક્ર;

* લક્ષ્મીનો ગાપ સમુદ્ર.

શ્રીકાર શ્રીકાર સમીપ જ્યાં, રજે કરે આગસ ગર્વમાં, ૧૦
 સુપુત્રને બાર બધો ઉનાયો, તે જન્મ તારા પિતૃનો સુધાર્યો;
 મંદોદરીના કુળને દાપાવી, પ્રભ તણી બાતિ રહો ટળાવી. ૧૧
 આધાર તું આ સહુ રાજ્યનો છે, હે પાટવી! રક્ષક તું થયો છે;
 સંભાળ તારું તરવાર-ધારે, મને ક્રમે ને વચને કરારે. ૧૨
 સંતાપ આપ્યો અતિશે પિતાને, પ્રસન્ન કીધો પાણુ અગ્નિકાને;
 સુકાર્તિ તારી સહુ ઢાઈ ગાય, પ્રભુત્વ તારું ન કળી શકાય. ૧૩
 મહા શરીરે ઈંચ સાર જન્મ, આ રાજ્યમાં પુત્ર ગણાય તેમ;
 તારા વિના ના જ્યકાર થાય, કરો કરો, પુત્ર! ખરો ઉપાય. ૧૪
 લંકા ગૃહી મેં શ્વપરાક્રમેથી, ક્રાંતિ રજ્યો સામદના શ્રમેથી;
 તું બળવે છે કરીને વધારો, તેને કરે ખડિત આ ધુતારો. ૧૫
 તું દેખતાં મંદક આમ રોલે, પ્રાસાદમાં અગ્નિ મહાન મેલે;
 સમીપ આવી અવિવેક બોલે, સભા વિષે પૂવેજ-પર્વ બોલે. ૧૬
 પ્રદેશને બાગ ચાલ્યા! બગાડ્યા, સુવર્ણના ઘાટ સમૃદ્ધ તોલ્યા;
 જોપાસ લંકાગઢ આમ ઘેર્યો, તે દુષ્ટ કરો શિરને વધેરો. ૧૭
 ગમત વિના કાળ ભરી રિગુએ, સંહારનારો નિરમ્યો વિભુએ;
 આ રાજ્યધાની પર હાથ નાંખ્યા, દશાનને તે નહિ જન્ય સાંખ્યા." ૧૮
 એવું કહીને વિકરાળ ચીસ, કિન્ના થઈ આસનથી ખસીસ;
 પાટે થયા આરડતો મહિષ, કે દારૂતો કાળજનો ગિરીશ. ૧૯
 સંસાર કરો પ્રલયાન્ત-કાળે, આવત ને પુષ્કરને બખાળે;*
 ગભીરને ઉત્કટ થાય નાદ, ખીબત્સ તેવો દશકંઠસાદ. ૨૦
 દશે સુખેથી દશકંઠ ગાળે, રહી લગારે નહિ રીમ માળે;
 અતુર્દિશાએ અફળાય હાથ, પગો પછાડે તૂપ લંક નાથ. ૨૧
 આંખો થઈ રક્ત મહા •કરાળ, પ્રસાર થાએ જ્યમ અર્ધિ-આળ;

* પિતાને-શકરને •પ્રલયકાળમાં પુષ્કર અને આવર્તક નામના બે મેઘ
 સામસામે અથડાઈ મહા નાદ કરે છે

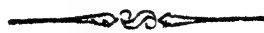
કોધાન્ધ દાખે નિજ ચોઠ દાંત, વેણુ યુગાથી સમગ્ગત મોંત. ૨૨
 ધનુષ્યથી હાથ ધણો દખાયો, લંકા તણો દેશ બધે ગૃહાયો;
 અપ્રાપ્ય ને પ્રાપ્ય હજી ગણે છે, ‘હાયો જુગારી બમલું રમે છે.’ ૨૩
 દિગ્ગતિ થૈ રાક્ષસપુદ્ધિ રાખે, સતી સતીનો પતિ કેદ નાંખે;†
 ધાયા થકી છંટ ચણેજ ઊંધી, “વિનાશકાલે વિપરીતપુદ્ધિ:” ૨૪
 અનંત બ્રહ્માણ્ડનો અધીશ, ક્યાં રામ ને રાવણુ ક્યાં મહીશ;
 ચતુર્દિશા મધ્ય પંચગ રાત્રે, પતંગનું તેજ ન તત્ર છાત્રે¶. ૨૫
 ધરીન આબુસુખ, કીર્તિ આવી, મિંતા વધી કલેશ વિશેષ ઘાલી;
 આવ્યો ચઢી નાશ કૃતાન્ત-ઘોડે, દુરંત છે યુદ્ધ મહાનગ્નેડે. ૨૬
 કામાન્ધ લગ્ન બધી રહિત, મોહાન્ધ કોધાન્ધ ધણુ પતિત;
 ગર્વાન્ધ છે આ જગમાં અનેક, બધી રીતે રાવણુ અધ એક. ૨૭
 લગાર એ દુર્મતિને ન શંકા, રક્ષા થશે રત્ન-ખચિત લંકા;
 દશે મુખો બાણુ થકી કપાશે, મંદોદરીનો પતિ અન્ય થાશે; ૨૮
 સૌમિત્રને હાથ તનુજ-મર્શુ, રોળાઇ જશે પણ કુંભકર્ણ.
 કુટુંબ થાશે સહુ ધૂળધાણી, પાશેર દેશે નહિ કોઇ પાણી*. ૨૯
 સીતા સતી તોપણુ શુદ્ધ રેશે, ખરેખરી પાવક સાખ દેશે†;
 બે બ્રાતની કીર્તિ બધે ગવાશે, પોને જશે ને હતુ તેમ થાશે. ૩૦
 ગર્વિજ શબ્દો મદમત્ત બોલે, ગણી પ્રમુતે તૂણુ-અંશ-તોલે;
 ઉત્કર્ષમાં મૂઠ ધણો કુત્રાય, કુદે દડો તે પછડાઇ જાય. ૩૧
 હણ્યા ધણુ દાનવ દેવ લોક, સંકલ્પ કીધા વિધિજન્ય ફોક;
 સીતા સતી સાથ રહો ન ઘાટે, ધણુ કરે તે પણ અલ્પ માટે. ૩૨
 સામા રિપુતા બળતો વિચાર, થયો ન એ ઉદ્ધતને લગાર;

§ મંદોદરી સતી છે તેનો પતિ રાવણુ તે સીતા સતીને કેદમાં નાંખે.

¶ પ્રવંગ=સૂર્ય, પતંગીયુ. * પાછળથી કોઇ અંગતિ પણ નહિઆપે

x સીતાના પતિવ્રતની સાખીતી માટે તે અગ્નિમાંથી બળ્યા વિના નિ-
 કળી હતી.

સિંહાસને મઘપપેઠ ફૂળે,	કુબુદ્ધિને એક દિશા ન સૂઝે.	૩૩
ધેત્રો ધુપો રાવણુ રીત કાગ,	છોડી ઈર્ષ અદ્ય રહેલ લાગ;	
વિપત્તિમાં નાંખ્યુસ્વાંત્રરાજ્ય,	બેઠો કુઆવા જળમાં જહાજ.	૩૪
રીસે ભરાણું અતિ લંકરાય,	રૂએ રૂએ ક્રોધ ચઢ્યો જણાય;	
ન કોઈથી ઉત્તર લેશ થાય,	“હાજી” કહે જ્યાં સરવે સદાય.	૩૫
એ ક્રોધને શાન્ત કરે ન વાપી,	કન્યા તણાં અશ્રુ પડે તથાપિ;	
ભણે કરે ઐહિક શાન્તિ પાપી,	પૂર્ણકુટિમાં નિજ દેહ આપી.	૩૬
સભા બની સ્તબ્ધ કરે વિચાર,	ઉચ્ચાર કાઢ્યા વિણુ તેહ વાર;	
સુખાસનેથી તહિં ઇંદ્રજિત,	ઉદયોન રાખી પણુ નામ ભીત.	૩૭
માથે ચઢાવી નિજ તાત-પાદ,	કરે વિનંતિ ભટ મેઘનાદ;	
ન વીર રાખે અભિમાન નામ,	પિતા સમક્ષે જ્યમ પર્યુરામ;	૩૮
“શાને મુઝાએપ્રિય લોકપાળ,	ક્યાં રામમાં છે લવ-માત્ર માલ;	
દુઃખી કર્યા આમ કૃપાળુ ઈશ,	સંહાર તેનો ક્ષણમાં કરીશ.”	૩૯
વિંટાય ચોપાસ અનેક સ્થાન,	ભસે કરીને નહિ તોય ધ્યાન;	
હોલ્લો જઈ કર્ષણુ ટોચ બેસે,	ક્ષણે ઉરાડી રખવાળ દેશે.	૪૦
કો આદરે સાહસ કર્મ આવું,	ઘટે ન તેમાં ચાકળાઈ જાવું;	
શુ રામ જિતે પથરા ઊરાડે.	કપિ ચઢ્યે શુ ચઢશે સરાડે.	૪૧
ન ક્રમેશદો આ પશુ હાંકવાને,	સામંતને મંડગિકો સગાને;	
શી વાર છે ચાંચણુ ચોળવાને,	રણે રિપુને રગદોળવાને.	૪૨
ખાટે તજ્જે ને ચાકળાટ શકા,	વાગે સવારે જય-યુક્ત ડંકા;	
શી સૈન્યની છે લગિરે જરૂર,	ખમો યદા કાલ લગી સખૂર.	૪૩
તથાપિઈચ્છા પ્રભુએમજવારે,	સમગ્ર સેના લઈને કરારે;	
તુટી પડ્યો આપરસૈન્ય સામે,	શીકાર ભુખ્યો જયમ સિંહપામે.”	૪૪
સેના કહી એમ તયાર કીધી,	સાહસ્ય સામગ્રી સમગ્ર લીધી;	
પછી પ્રિયાપાસ જઈ શ્રીમાન,	કહી ખતાવે સહુ વર્તમાન.	૪૫

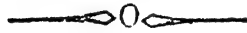
મહર્ષણી વૃત્ત.

સેવાને અનુભતિ, યુક્તિ સાથ ત્રાત, ઓપેછે અનૃત વદી નૃશંશુ જાત;
દેખાડે અંવગુણુ રામના અનેક, સ્વાધીના ધરમ વિવેક જાય છેક. ૪૬

સ્વાગતા.

નારનાં પ્રણય પેણુ ઉથાપી, મોંણુ મોંણુ પણુ હા વિણુ પાપી;
ના શકે જઈ રણુય કદાપિ, પ્રેમને અધીન વીર તથાપિ. ૪૭

પ્રથમ-સર્ગ સંપૂર્ણ.

સર્ગ બિન્ને.

સુલોચના-ઈંદ્રજિત-સંવાદ.

તોટક છંદ.

કૌરો આગળ પ્રેમ સ્વરૂપ અને, સ્વર કોકિલને હસતે વદને;
મહિલા કર જોડાં કરે વિનતિ, જ્યમ શંકર આગળ પારવતી. ૧
ધન પીન પયોધર-ભાર ભરી, કરભોરુ વદે જ્યમ દેવપરી;
મૃદુ ભાષણુ કારણુસાથ કરે, મન રાવણુ-પુત્રનું ઝટ હરે; ૨
“શિરછત્ર સનાથ ઘઈ તમથી, ખમજો કદિ જોલ કહું અગથી;
પ્રમદા જન સૂચન જે કરશે, તમ આગળ હાસ્ય ઘઈ પડશે. ૩
અખળા પર રોપ ન હોય કશો, કહું પીતિ ધરી મનમાં ધરશે;
કરજો પ્રભુ કિમ્મત સાર ઝડી, હિત-વાક્ય મનોહર હોય નહિ. ૪
જય ને યશ આજ લગી કરતા, અખળા જનના ભય સંહરતા;
અતિપ્રીતિ હતી જય હોય સતી, ક્યમ છેક ગંઈ બદલાઈ મતિ. ૫
નયનઆપનીતેમબિજનીપ્રિયા, ક્યમ તેશુ કરાય અયોગ્ય દિવા; *

કુળ ધર્મ ધર્મ પતિ'તાત ખરયા,   ધિક્ક' આમ થઈ વિપરીત દશા.   ૬
 કદિ સારસન્નેડ જુદી કરતાં,   ટવળી મરશે તનને ઘસતાં;
 કકળી ઉઠતાં મસ આંતરડી,   કરશે વિભુ આંખ ઘણી કરડી.   ૭
 રવિવંશજસાથ પ્રપંચ કરી,   અળખા-જન સાલ્વરાહત હરી;
 શઠ ભિક્ષુક શ્રી અધિરાજ થયા,   ઉપકાર છતાં ન આણુમ દયા.   ૮
 ન ઘટે ન ઘટે મુજ પ્રાણુપતિ,   હરવી વિપયાર્થ પવિત્ર સતી;
 કુળ-દીપક કાળજ કેમ ઝરે?,   નહિ અમૃત ઝેર થઈ પસરે.   ૯
 અધકું રઘુવીરનુ કામ દિસે,   નરઆ પયરા જવ અગ્નિ વિષે;
 બળ શંકરથી દશકંધ તણુ,   સ્વપરાક્રમ રામવિષે છઘણુ.   ૧૦
 કર સર્પનણુ દરમાં ધરતાં,   છુટકો કદિ થાય ન જીવ છતાં;
 ગજ સિંહ અકારણ ખીજવતાં,   નહિ વેર તજે નિજ પ્રાણુ જતાં.   ૧૧
 નિજ બાહુ પરાક્રમ દાખવીને,   પરણ્યા રઘુનંદન જનનકીને;
 બળ તાતનુ કામ ન આજુઁ જરી,   છળથી વનમાં તવ સીત હરી.   ૧૨
 ધન ધોર અરણ્યવિષે ફરતા,   નહિ લક્ષ્મણુ રામ જરા ડરતા;
 બહુ લોકતણુ ભય સંહરતા,   નહિ આપ દશાનન સાલ્વ થતા.   ૧૩
 બળવાન-વિરૂદ્ધ ન યુદ્ધ ઘટે,   તજવી નહિ કીરતિ સીત સટે;
 શુભચોકડી ચારનુ રાજ્ય જતાં,   લવ શાન્તિ રહે ન સતી હરતાં.   ૧૪
 ક્યમ સિંહણુનું દુધ ચિત્ત ચલે,   મણિ શેષતણો કરથી ન ચલે;   •
 જળમિષ્ટતણો નિધિ છેક તણ,   ઘટના જળમાં ક્યમ ગુદ્ધિ સણ?   ૧૫
 મુજ નાથ વિચક્ષણુ આપ ઘણા,   મધવા હરવી પ્રિય સર્વ તણા;
 થઈ “એક” હવે પદ સાચવજો,   તમ જોર બિન્ને કહિ દાખવજો.   ૧૬
 શશિહીણુ ભયંકર છે રજની,   પતિ વીણુ જણાય સુકી સજની;
 જયમ પુત્ર વિના ધર માણસનુ,   લમ નીતિ વિના અતિ શરપણુ.   ૧૭
 વિરલા ધન ને યશ મેળવશે,   પણ ઉદ્ધત તે ન યહી શકશે;
 પણ નીતિ વિવેક ખરો પકડી,   ધરશે નિજ બંધનમાં જંકડી.   ૧૮
 ગજશકર સિંહ બલિષ્ઠ ઘણા,   પણ સર્વ અધીન મનુષ્ય તણા;

પળ નીતિ સમીપ ન સૌર્ય ટકે, જગ-ચક્ર મુનીતિ વિના અટકે. ૧૯
 જયની ધ્વજ દુર્ગપરે ફરે, વિધિ પાઠ કરે શશિ છત્ર ધરે;
 યમ સેવક દંદ્ર અહેશ થયા, લઈ અગ્નિ મશાલ સદાય રથા. ૨૦
 ધરતી પ્રીરતિ થઈ પ્રાણપ્રિયા, મુજ સાચીની સાથ કરે કળિયા;
 મસ પ્રીતિ થયા પતિ રાવણની, સમન્યાવણ રીતિ દશાનનની. ૨૧
 દશ મરતક વીસ વિશાળ કરે, તમ તુલ્ય ગુણી (વજ્રથી) દોકરે;
 વશ રેવત સિંહલદ્વીપ તણી, શિર ઉપર સંકરતુલ્ય ધણી. ૨૨
 નિજ પુત્રતણે ધરુ પુત્ર થયા, સ્વપરાક્રમથી રાગનાર મયા;
 સુખમાં લગિરે નહિ જોઈ રહી, પ્રભુતા મુખથી ક્યમ જન્ય કહી. ૨૩
 જયમ પંકજ સૂર્ય પ્રદુલ્લ કરે, ભરજેન નારતુ નાથ કરે;
 ભરજક કરે સરિતા વરપા, [લગ] સસરાપર શંભુપ્રતાપ વશ્યા ૨૪
 ઘણુ કામશુ વેર મહેશ્વરને, ગમું તેતણુ સખ્ય દશાનનને;
 અપલક્ષણું છેક ન ગુપ્ત રહે, વિશુ પુત્રતુ તોય જરા ન સહે. ૨૫
 પણુ પૂર્ણ પ્રતાપ પ્રશાન્ત થવા, ફરું તાનતુ ચિત્ત સતી હરવા;
 નહિતો વિસરી સુખસ્થાયિ અતિ, ક્ષણભંગુરમાં ક્યમ થાય રતિ. ૨૬
 અપકાર્તિ કરે વિપરીત કૃતિ, દઈ શાપ હસે જ્યમ સાપ સતી;
 બહુ સંશયમાં પડી જન્ય પ્રાન, ફટકા મરશે કુટડી કુળાન. ૨૭
 રઘુનંદન રીસ ધણી કરશે, બળહીન અરિ-કુળ સંહરશે;
 લઈ રીત બધા ઘરમાં ફરશે, ઋતુ પાનખરે જ્યમ આગ વિષે, ૨૮
 પ્રિય પાય પડી કહ્યું વિનવી, પરનાર લગાર ન સંધરવી;
 દઈ થાપણુ માલિકને નકરી, હરજે રઘુનંદન પ્રીતિ કરી. ૨૯
 કહ્યું આપનુ માન્ય હમેષ કહ્યું, અવળે સવળે નહિ દીલધક્યું;
 કશુ માગ્યુનથી કદિ પ્રાણપતિ, ઉરમાં ધરજે મુજ આ વિનતિ. ૩૦
 મુજ જાતતણુ અભિમાન મને, મુખ લેઈ જવાય ન સીત કને-
 જવ રક્ષિત થાય ન શીયળને, સહુ વ્યર્થ ગયું પરણી તમને. ૩૧
 “અભિમાનિનિ” એમ મને કહીને, હગતા દરશેજ વિશંભિનીને;

નહિતો મુજ માન ધણાં પડતાં, ક્યમ ના અટકો જરિયે લડતાં. ૩૨
 સમ ઉમ્મરની કદિ ચાર મળી, મુજ વાત સખી-ગણમાં નીકળી;
 હલકું પડશે તમ નાર તણ, કયશે “સુખ છે નહિ નાથ તણ. ૩૩
 અથવા ક્યમ એક અનાથ ત્રિયાં, કુમળી મુશીળી આવળી ન ક્રિયા;
 ન બચાવી શકાઇ દશાનનથી, લગ્નના જ્યમ અન્ય હુતાશનથી.” ૩૪
 અતિ એમ કહી અકળાઇ ગઇ, મસ ગદગદ કંઈયે મૌન્ય થઇ;
 વદતાં મન બુદ્ધિ શકે હરતી, હિંચકે જ્યમ અંતરૂણવતી. ૩૫
 કરો હાથ વિચક્ષણ ભાવ અતિ, પતિ નિશ્ચય ડોલવતી પુનતી;
 ક્ષણ રતબધ ઉભો થઇ મંદમતિ, જ્યમ શંકર કામિની-દર્પણથી. ૩૬
 પણ શુદ્ધિ સમસ્ત સમગ્ર કરી, પીર વાણુ વધો વધુ બહાલ ભરી;
 નિજ ન્યાય પરાક્રમ દાખવવા, સુખ તુષ્ટિ વધુ જનને ધરવા, ૩૭
 “મનમાં મુજ તાત સતી પરણ્યા, સ્વપને નહિ એ જવ રામ તણા;
 પર બાળનું લગ્ન કર્યું જનકે, પણ કેમ સગાઇ ખરી અટકે. ૩૮
 કદિ રામ ધનુષ્ય ઉપાડો શક્યા, દુહિતાચરણે જનકે પરખ્યા;
 બળથી રઘુનાયક સીત વચ્ચે, છળથી દશકંધ શીકાર ચર્ચા. ૩૯
 થયું તે ન થયું નહિ થાય હવે, ભુલ થાય કમૂલ સતી તજવે;
 અધિ! વક્ષર સીત સહિત જશે, વણુ કારણ લોક ધણા હસશે. ૪૦
 ઝટ નૌતમ સેન તયાર થઇ, મુજ કારણ છેક અધીર થઈ;
 ક્ષણ સાંભળ શબ્દ મહારથોના, ‘બલમાં નહિ પુત્ર મનોહરીના.’ ૪૧
 જ્યમ તારક-મંડળ ચંદ્રવિના, જ્યમ જન દિસે વરહીણુ ફના;
 નૃપતિ વિણુ શૂન્ય સભા અતિશે, લમ અગ્રસરી વણુ સેન દિસે. ૪૨
 ગ્રહ મંડળને જ્યમ સૂર્યગતિ, લમ સેન વિષે સખિ! સેનપતિ;
 ભણુ સૈન્ય કલેવર જોર ધણુ, પણ પ્રાણુ વિના વિચરે ન અણુ. ૪૩
 ચતુરંગ વિરાયિત સેન મળી, ભટ સામદની અગણિત ભળી;
 અતિ વેગ ત્વરા કરતા સુભટો, યશકાળ સમીપ હવે વરત્યો. ૪૪
 નીળ સુગ્રીવ અંગદ ને નળને, હનુમાન વિભીષણ લક્ષ્મણને;

શિવસાક્ષયકી રધુનંદનને,
 રિપુ દાનવ કિન્નર નાગ ધનુષ,
 નહિ સૈન્ય ધણુ તુળ નાથ કને,
 નહિ રામ વિષે અગ્નિ રામ જરી,
 અમથી શિદ નામ થકી બડકે,
 ગજકુંભ વિતા નહિ અન્ય મહે,
 બહુ સંવતણો પણુ વાદ કરે,
 ગુણુરૂપવતી • મુળ પ્રાણુપ્રિયે,
 અપટાઇશ હું તુળ સાથળમાં,
 મિત્રી ! મકંટ-મૂથ કશું કરશે,
 મમ-હંડ થઈ શર તો પડશે,
 રધુનંદન બાણુપ્રહાર લઇ,
 ધરુ લક્ષ્મણ-કાળ દયા મનમાં,
 અતિ પ્રીતિથકી તુળ દાસ થતાં,
 તુળ આણુ-ઉલંધન નાજ કરે,
 કદિ પેકજના કુમળા દળમાં,
 પણુ વાંસ વિષે ઝટ શાર કરે,
 રથ વાહનને હય હસ્તિ ધણા,
 લઈ બકતર ટોપ ફરોસી તણાં,
 શુભ મૈન્ય તણો થઇ અગ્રસરી,
 નિરખી ટકશે કુણુ આ જગમાં,
 રણક્ષેત્રવિષે અરિ-કર્પણુને,
 ધનને યશ લાભ ધણો ગણુતાં,
 રણુ-સાગરનો થઇ મત્સ્ય કહે,
 તન-દાહ વધ્યો ચિરકાળતણો,
 ક્યમ તકે પિતૃક કરી નમળા,

છડો નાખોરા હું ન્યમ હાંગરને. ૪૫
 બદનાર મળ્યા મુરજોકતણા;
 પણુ સોટ કર્યા દગ્ગી દુષ્મનને. ૪૬
 ગુણુ દોષ ગણી મન સીત હરી;
 પિતુને નહિ મૂરખતા અડકે. ૪૭
 બળવાન શીકાર સદૈવ મહે;
 ક્યમ સિંહ શૂગાલથી તેહ ડરે. ૪૮
 તુળ નાથ જરા રણમાં ન બીએ;
 પ્રતિકાર કરી અરિનો પળમાં. ૪૯
 કદિ દાંત થકી બળ દાખવશે;
 થઇ માણુસ રામ ન છરવશે, ૫૦
 વટ સાચવશે નિજ છવ દઈ;
 ન ધરે મુજ બાણુ શિશુ-તનમાં. ૫૧
 સહુ સંકટ લાજ રિવાજ જતાં;
 વસતું પણુ અંતર રૌચ્ય ખરૂ. ૫૨
 મધુ લિહ પુરાઇ રહે જળમાં;
 બળ કે છળ પ્રીતિ જરા ન ધરે. ૫૩
 નવ અસ્ત્ર સહસ્ત્ર વિષે ન મણા;
 જરૂરી કરતાં બમણાં ત્રમણાં. ૫૪
 ધરુ દુષ્મન લેપર આખ નરી;
 જવ ઇંદ્ર છુપાઇ ગયો નભમાં. ૫૫
 નિરખી મસ ખીલ્યું ભરી નયને;
 નહિ વાર કરે જરિયે લણુતાં. ૫૬
 રથળ અન્ય વિષે ક્યમ છવ રહે;
 કરશે અરિ રક્ત પ્રશાન્ત ધણો. ૫૭
 ગભરામણુ આમ કરે અબળા;

મુજ સાથ રહી દિનરાત સખી, નહિ રાવણુ પુત્ર શકી પરખી. ૫૮
 મનની સુણુ વાત કહું તુજને, જય કે ક્ષય છે યશકારિ મને;
 દિન એક જરૂર યદા મરવું, અતિ ઉત્તમ છે રણમાં મરવું. ૫૯
 જવ વિષ્ણુ બની રઘુનાથ ફરે, જય મેળવતાં શુભ કાર્તિ વરે;
 કદિ હાર થશે પણ ઈશ્વરથી, રઘુનંદ વિના મુજ જોડ નથી. ૬૦
 પ્રમદા ક્યમ આમ ગલિત થઈ, ક્યમ ક્રામળ છાંતી ભરાઈ ગઈ;
 નયણે ક્યમ શ્રાવણુ ભાદરવો, ન ઘટે કરુણા રસ આદરવો. ૬૧
 ઘર ધીરજ ભીરુ દશેક ઘરી, અથવા સહુ કામ જૂશો બગડી;
 જયની ધ્વજ તાત સમક્ષ ધરી, તુજ પાસ થકી નહિ જાઉં ફરી. ૬૨
 મનની કર દૂર બધીય કન, રણ મધ્ય જવા અલિ! આપ રગ્ન;
 વળતાં નહિ દૂર જઈશ ફરી, તુજ અંક વિષે મુજ શીપ ધરી. ૬૩

માલિની વૃત્ત.

મધુર વચન બોલી, પ્રેમદા શાન્ત પાડી;
 અભિનવ નખરાંથી, ગાહુ મધ્યે રમાડી;
 અનુમતિ પણ લીધી, દીર્ઘ આશ્વાસનાથી;
 કપટ શક રમે છે, ઘિકક! અર્ધાઈગનાથી. ૬૪
 રગ રગ બળ સાથે, ક્રોધ વ્યાખ્યો વધારે;
 નદય અવર શિક્ષા, કાજ ક્યાં સ્થાન ધારે;
 પવન શિર ભરાયો, ધર્મની ત્યાં ન વાત;
 મન વિઠ્ઠલિ વિસારે, નાર કે ન્યાય માત. ૬૫

ગિજ્ઞે સર્ગ સંપૂર્ણ

મંદોદરી-નૈમવ તથા સ્વરૂપ-વાર્ણન.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ભીંતો ઝથે દિવ્ય સુવર્ણ વાળી, હીરે જડેલી નવરંગ જાળી;
 ચોંજ્યા રક્તિકા કિરણા ઉપાન્તે, શોભે ધણો ઉમ્મર ચંદ્રકાન્તે. ૧
 હીરા અને માણિક્યી ખાંચેત, ધણા ધણા હુન્નરથી રચિત;
 શોભે અહીં ઢાકે ઝમાળ દાર, મણી તણું તોરણ આરપાર. ૨
 વિચિત્ર ચિત્રામણ આર પાસ, કુમાર વાળા ધરના પ્રકાશ;
 તારા તણે મંડળ દેવ લાવ્યા, જરીતણા કે ગર્જીયા બિછાવ્યા. ૩
 ચિંતામણીના ચહુપાસ મોર, રચ્યા રૂપાળા ઘટ ને કિશોર;
 શશાંકની ધાતુથકી મટેલુ, અમૂલ્ય સિંહાસન આ જડેલુ. ૪
 સદંડ આ છત્ર વિરાજમાન, મળે ન જોતું કહીં ઉપમાન;
 ધરાથકી તેજ-સમૂહ ચાલે, નવીન રંગી કદિ મેઘ ખાળે. ‡ ૫
 અલક્ષથી રંજિત પાદ-પાટ, પુષ્પે ભરેલી નવરત્ન-ખાટ;
 જૂથે કળે એન કયો હિંદોળો, નિદ્રા તણે ગેહ પસંગ પોળો. ૬
 વસંતિકા ચંપક પારિજાત, શુભાગ ને જાવલ જૂર્જર જાત;
 મંદારસાથે ગુલદાવલીના, ગુચ્છો રચ્યા છે બકુલાવલીના. ૭
 કદાપિ સિંહાસન ચંદ્ર જાણી, ધણુ સ્વે ઉમ્મર અશ્મ પાણી; *
 અંજલ્ય કે તેજ વિષે અજાણ્યા, કુદૃષ્ટ કે કોષ કરે દિવાના ૮
 હોએ ગમે તેમ ન તે કળાય, મધ્યે મુક્યો એક પટાન્તરાય;
 નેપથ્યનો • યૈ પડેો અમાપે, હવે પછીનું બતલાવી આપે. ૯

પૃથ્વીથી તેજનો સમૂહ ચાલે તે દંડ અને નવીન રંગી મેઘ તે જૂથ-
 કારણ ઉમરાનો પથશે ચંદ્રકાન્ત હતો અને સિંહાસન ચંદ્રની ધાતુનું હતું.

- વાયુ-પ્રિયા મંદ સમીર દોળે, સરસ્વતી મંગલ-ગીત બોલે;
 વરુણ નદી જળ મિષ્ટ આપે, દેવજીવનાઓ પદ યુગ્મ આપે. ૧૦
 હંદ્રાજીવના ડેગ હમેષ હોળે, વેણી ગુંથે તેલ કુલેલ ચોળે;
 સૂર્ય-પ્રિયા સન્મુખ ખાપધારે, સંધ્યા રમે વક્ર થતો લગારે. ૧૧
 મુગ્ધા પ્રગલ્ભા હલકોઈ બાલા, સુવચ્ચ ને દેહ ધણી રૂપાળા;
 ગરે મુખેથી સ્વર-પુષ્પકાન્તુ, વન્નકાની કા અલભેલી વાન્તુ. ૧૨
 બીણા ભઈ હાથ વિષે વગાડે, બિજી કરી નૃત્ય ધણી રમાડે;
 ઝીણો સ્વરે કોઈ મધુર ગાય, આનંદ અત્રે ઉભરાઈ નય. ૧૩
 અંદ્રાનનાનો કુચ-કુંભ-ભાર, શકે ન વેડી ગજભોતિ-હાર;
 નિતંમયી ભાર ખમાય શાનો, વધ્યો મદાત્યાં કટિ-મેખલાનો. ૧૪
 રંબોક તેથી ગજ-આલ આલે, કુંરંગ પેઠે તદપિ નિહાળે;
 અહો! નથી દાસીદિયા કળાતી, સ્થાને ધર્ષા બેય ગુણો વિજીતિ.* ૧૫
 ભાભે કરે કુંકુમ-ચદ્ર ચોક, આશા પ્રભાણેવસ્તે અતેક;
 ધરી રહી છે મુખવાસ કોઈ, અપાર બેડી મુખ સામુ જોઈ. ૧૬
 જીવાનીના લ્હાય મળ્યા અચાક, વધી ગયો છે હૃદયાર છાક;
 કરી ધણી ટીખળ હાસ્ય આણે, દાસી જનો મોજ સદૈવ માણે. ૧૭
 જોઈ બરેલાં સ્તન યુક્ત બોળી, ના'ની પડેલી કદિ હોય ચોળી;
 સખીજનો સાન કરી અપાર કરે સ્તનોમાં કલિના પ્રહાર. ૧૮
 ઝીણું સજે છે પરિધાન એક, છુટા મુકી કુંતલ કૂળણ છેક;
 ખન્ને સ્તનોને ભટ વિંટગાઈ, નાગેણુ જાણે હરને ગુચાઈ. ૧૯
 બે હાથમાં સુંદર આબખોરા, જળે બચી હાંકણ સાથ કોરા;
 ખરાબરી બે કુચની કરે છે, સંજીવના અમૃત શું ધરે છે. ૨૦
 સુતી હરેલી ભલના જણાય, બગાસુ તે આગસ માંડે' ખાય;
 ઊંચા કરી બે કરે સાથ જોડે, કરે શકે વિનય નાથ જોડે. ૨૧

* મંદના પગમાં અને ચંચળના આંખમાં એમ વિરહ ગુણો પણુ યોગ્ય રચે રાખેલા છે.

પશ્ચિમને દક્ષિણ ત્રાત વાએ, સુગંધથી મહેલ બધો ભરાએ;
 સુવસ્ત્ર ખેંચાય બધી દિશાએ, નિતાંબિની અંતરમાં મુગ્ધાએ. ૨૨
 ભળળ ધરીને રતિને ભળવે, સર્વોચ્ચગતે વ્યાકુળતા દીપાવે;
 હારી તલશું નિજ પંચ અસ્ત્ર, અદૃષ્ટ ખેંચે મનસિંગ વસ્ત્ર.* ૨૩
 પતિવિયોએ અકળાર્થ જતાં, રૂવે રૂવે કો ઉકળાટ ધાતાં
 હાથે કરી વિંજનને પ્રસારે, પ્રદીપ્ત કામાગ્નિ કરે વધારે. ૨૪
 અશોક ધારી ચ્યુતમંજરી ને, રતનો વિષે ચંદન ચોપડીને;
 તાળી વગાડી શુભ ગાય સામ, સુતો જગાડે જ્યમ કોઈ કામ. ૨૫
 કેલિક્રિયાનો વધતાં ઉગાટ, ટોળે મળી ચિત્રવિચિત્ર ધાટ;
 ધડે ધણા માનિતી દેવતાઈ, પતિ વિનાની રતિયો ભરાઈ. ૨૬
 રતિ-શ્રમે ગાત્ર શિથિલ છેક, સંતાડતાં ચિન્હ જણાય એક;
 કપાળ અંગે થઈ આડ સંધો, પ્રસ્વેદનાં બિંદુ, ન હોય બંધીડું ૨૭
 આ રીતિનાં સેવકથી પિંટાણી, સિંહાસને રાવણુ -પાટ-રાણી;
 ખેતી દીપાવે સહુ આશપાશ, નક્ષત્રને જેમ શશિપ્રકાશ. ૨૮
 ગંભીર ને ચંચળ એ જણાય, સદ્ગર્ભનું તેજ મુખે નમાય.
 જિવ્હા થકી પ્રીતિ પવિત્ર વરે, પ્રગલ્ભ કામે પણ બાળ વરે. ૨૯
 વેવાઈતી* ફેણુ સમાન કેશ, કપાળમાં ચંદ્રકનો ઉજેશ;
 આકર્ણુ પર્યંત ધનુષ્ય જેવી, દેખાય છે ભમ્ભર સિન્ધુ કેવી. ૩૦
 આંખોથકી જે નિસરે છ બાણુ, શકે હરી લે મન ઇંદ્રિ પ્રાણુ||;

* પતનથી ભુગડુ ખેંચાય તે જાણે કામ દેવ હથીઆર છોડી દેછ અદૃષ્ટર
 ૩૧ વસ્ત્ર ખેંચે છે.

ફ કપાળમાં શ્રમથી પરસેવામાં બિંદુ છે પણ મોતિની બંધી નથી.

૩૧ વયે બા'ની જણાય છે પણ મદનથી પ્રગલ્ભ જણાય છે-અર્થાત્ ભર ચો-
 વનમાં છે. . .

* મંદોદરીનો દીકરો ઇંદ્રજિત શેષની કન્યા સાથે પરણ્યો હતો.

૥ મંદોદરીની આંખનાં બાણુ પતિને મારે જેથી તે વિધવા થાય પણ રાવણુ-

જાણી સુધા અંતર વીસ હાથ,	પણાવી તાને દશકંધ સાથ.	૩૧
કપોળની દ્વાલપ બદલ આણે,	નાસા તણો મર્મ ન કોઈ જાણે;	
પુરે પરાયા જન પાંજરામાં,	રમાડતી પોપટને મજામાં.	૩૨
પ્રવાદીએ પેટ વિવેક સારે,	દિહો હશે આ અધરોષ્ટ બ્યારે;	
માધુર્યને કોમળતા જણાતાં,	હડી હશેના જળશઃ ધ્યાતાં.	૩૩
દંતાવલી ને બહુ મું વખાણુ,	અશોકનું દાડમ ફાટું જાણુ;	
સુધાયકી દેહલતા બનાવી,	માટી જરા કારણરૂપ નાવી*	૩૪
છે વામ ગાંધે શુભ વિજ એક,	શૃંગાર મહોનો બનતો વ્યથેક;	
કંપો ભણે ના નજરાય માટે,	અનર્થ થાએ પણ અર્થ સાટે ॥	૩૫
ગોરી તણી નૌતમ બેઠ ડોક,	કુરંગનું થાય ચુમાન ફોક;	
શીખરદર્શી અતિ સૂક્ષ્મ ખાત,	લળી લહાં રત્ન ખચિત માળ.	૩૬
કોનું ધણું લેજ ન તે કળાય,	કોની પ્રભાનું પ્રતિબિંબ થાય;	
સૌંદર્યમાં એ મઠતાં જણાય,	અન્યોન્યતાં તે ઉપમાન થાય.X	૩૭
બેઠા ખમા એ કુટરા જણાય,	સંતોષ બેતાં ન લગાર થાય;	
બાહુલતા પંકજ નાળ જાણે,	હાથેલીને નારદ ધ્રુ વખાણે.	૩૮
નખો થકી થાય પ્રદીપ્ત તેજ,	વાળે શકે સૂરજનો અવેજ;	
ને તર્જનીથી શુભ તેજ લીટી,	ન શુક કે દ્રુવન એજવીંટિ.=	૩૯
ગોરાડુ ને એસર ભાયવાળા,	ખભા વિષે પંકજ નાળ કાલ્યા;	

ની નાભીમાં અમૃત હતું એ વિગેરે કારણથી તે નહિ મરે જાણી તેની વેરે તેને પરણાવેલી.

* અનુષ્ય માત્ર માટીથી બને છે પણ આતો અમૃતથીજ બની છે.

॥ આપણામાં નજર ન પડે માટે ગાંધમાં કાળુઆકુ કરે છે તે પ્રમાણે આ વિજ હશે પણ તેથી શોભા વધતાં ઉલટી નજર પડે છે.

+ ડોકને અને માળાને એકબિન્નની ઉપમા અપાય

=ટચલી આંગળીથી જે તેજનો પ્રકાશ થાય છે તે શુકનો કે દ્રુવનો તારો નથી પણ વીંટિ છે,

મળ્યે અહીં પંકજ ભાનુ આથે, ખીલી રત્નું પાંખડી પાંચ સાથે. * ૪૦
 કાંડાં વિથે કંકણ આંચ બાળુ, વખાણુ તેનું કરવું ન ઝાઝું;
 સ્પર્શ્યા પછી ચક્ર શરીર ભેદે, આ ચક્ર જોતાં યમદૂત તેડે. ૪૧
 દડા કુસોના કુચકુંભ તેને, કેવો જોયે કંચુક ભવ્ય એને;
 આંધી કશી નૌતમ અંગ સાડી, છુપાવવા અમૃતની હવાડી. ૧ ૪૨
 સિંહાસને સિંહણુ પુષ્ટ રાતી, વિશાળ છાતી, કૃશ કેડ, માતી;
 દિ દુષ્પમાએ નહિ એવ્યથામાં, શું કેસરી રે' ગિરિની ગુહામાં. ૪૩
 નિતંબને સ્પર્શ નાભિ જનનુ, ભણે રહે દર્પણુ તેનું છાનું;
 કાને સુગી શકર ટેક મેલે, કંદર્પનિરંકુશ જોઈ ખેલે. ૪૪
 અક્ષતતથી પુષ્કળ રક્ત પાદ, સદ્ભાગ્યના લોચનનો પ્રસાદ;
 લગાર ઊડી બહુ પાંતો શોભે, જોવા ધુટી નારદચિત્ર લોભે. ૪૫
 સ્પર્ધ્યા અલોકી મુખની કર્ચામાં, કલંકનું સાલ વધું નકામાં;
 તેથી પંડયો પાપ શાશાઝૂંક જાણુ, શું આ નખોની ઊપમા વખાણુ. ૨૪૬
 લઈ સુગંધિત સુવર્ણથાળી, સાગી ધરે સુંદર દિવ્ય બાળી;
 સુવાસ ને કોમલતા ભરેલાં, પુષ્પો પૂલે શું મુખથી ગરેલાં. ૩ ૪૭
 મૂર્છા થકી મુક્ત થવા ત્રિલોક, રાખી ઉઘાડો નિજવક્ત્ર ગોખ;
 વેરે સુધા ઉજ્જવળતા અખંડ, શું ચંદ્રિકા કે સ્મિત મંદ મંદ. ૪ ૪૮

*ખભારૂપી જમીનમાંથી હાથરૂપી કમલના નાલ ઉગ્યા તેનું કમળ જે હા
 થેલી તે નખ રૂપી જે સૂર્ય તેને મળ્યું જેથી તે હાથેલી રૂપી કમળ આં
 ગળી રૂપી પાંચ પાંખડીઓ સાથે પ્રકુલ થયું.

૧સ્તનનો મધ્ય ભાગ.

સ્પર્શના નખ ચંદ્ર જેવા છે; તે જાણે મંદોદરીના વદનની અદેખાઈ
 કરવાથી કલંક રૂપી દોષ લાગ્યો એમ સમજી ચંદ્ર પગે પડે છે.

૨સુંજી પુષ્પની થાળી લઈ કોઈ બાળા ઉભી રહેલી તે જાણે મંદોદરીના
 મુખમાંથી શબ્દ રૂપી ફુલ ગરતાં ઝીલે છે.

ત્રિલોકની મૂર્છા મટાડવા અખંડ અમૃત અને ઉજ્જવળતા ઉઘાડા વદ
 નમાંથી વેરે છે તે તેનું સ્મિત છે કે ચંદ્રની ચંદ્રિકા છે ?

અનેક તત્ત્વો તણુ સન્ય તાચી, અપૂર્વ કામે પુતળી બનાવી; ૧૯
 નથી જિજ્ઞાસુ તર્કતણે પ્રસંગ, બન્યું અલંકાર દરેક અંગે.
 કુલે જુવાની ભરછકક રોજ, સ્વરૂપમાં જાચ રમાતુ બોજ; ૫૦
 ઇંદ્રાણીની રાણી બની તથાપિ, રામો ન પેશી મદ લેરા પાપી.
 પતિવ્રતા મનિનીમાં લલામ, ગૃહે ન એને અભિમાન નામ; ૫૧
 સતી સપત્નીપર પ્રેમ રાખે, દાક્ષિણ્યથી સેવકસાથ ભાખે.
 કલ્યાગરી ધાર્મિક લાજ વાળી, ગુણે તને નમ્ર અને દયાળી; ૫૨
 સર્વે જગાએ નિજ દેખ રેખ, કલ્યાણી પૂરે ધરતી વિવેક.
 મને કમે ને વચને પવિત્ર, એકે નથી ખોટું શિખી ચરિત્ર; ૫૩
 પુત્રી-વપૂ-પુત્ર-પતિનુ મન, પ્રસન્નમુખી કરતી પ્રસન્ન.

શાર્દૂલ ચિકીડિત.

ધારી રોગ રહિત દેહ વાનતા, સધ્ધર્મની આત્મજા; ૫૪
 ધારી ભોગ સાદિત ગેદ સરિતા, જેવી ખરી કુળજા.
 ધારી શીયળને સુદાગ સુખના, મધ્યાન્હ દર્શાવતી;
 બાહ્ય ખેતરની ત્રિયાશિખવતી, અશ્વોદયોની ગતિ.

ત્રિજ્ઞે સર્ગ સંપૂર્ણ

સર્ગ એથો.

ઈંદ્રજિત-મંદોદરી-સંવાદ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

રામા રમે ખેલ નવા નિરાતે, જઈ ઠંથો ત્યાં યુવરાજ ખાતે; ૧
 પગે પડીને કરવા પ્રણામ, નીચો પડ્યો પાદપ પાટ ઠામ.
 અજકતનો રૂપ ધમેલ જેને, એવાં નવાં અક્તર ટોપ તેજે

નખો તણો તેજ-સમૂહ હાયો, શશિ અદીં તો પણુ આ ગૃહાયો. * ૨
 ષ્ણાન્ત ચેતી જઈ સર્વ શાણી, જોઈ રહી અર્ધ ધાંટક રાણી;
 સંકોચ વકત્રામ્બુજમાં ભરાય, જાણે નિશાચારથકી ॥ ગૃહાય. ૩
 'માતા અતિશે ગભરાઇ ત્રાસે, સમૂળગી એ કરમાઇ જાશે;
 કલ્પાન્તથી ચિત્ત કરે વિલાપ, પુષ્પે પડે છે વડવાગ્નિ તાપ. ' ૪
 એ વાતને તત્ક્ષણુ ચિત્ત ધારી, બોલ્યો ગિરા એ રણુધીર સારી;
 સ્તુતિ કરી વાત કરે નમીને, ગણેશ જાણે સર્તી પાર્વતીને. ૫
 "હે માતા! હે અંબ! બલીજનીતા, પવિત્ર હે! પ્રીતિ તણી સરિતા!;
 હે દક્ષદેવી! થઈને પ્રસન્ન, કરો કૃપાદષ્ટિ, નમે સ્વતંત્ર ૬
 પ્રાણેશ્વરી! હો! મય-રાજ્યાળી!, સુપ્રીતિથી નિર્મળ ભાગ્ય શાળી!;
 વિધાત્રીથી સોષ હોળીશુદ્ધ શાણી!, વિજિપ્તિ ધારો ઉર, લંક રાણી!. ૭
 અખંડસૌભાગ્યવતી રનાદો, સરસ્વતીથી ન અદાય વાદે;,
 પ્રતાપ છે સૂર્ય થકી મહાન, ધરો ધરો, મા! ક્ષણુ એક કાન. ૮
 પ્રજાતણી રક્ષક માત વહાલી!, જતું નથી દર્પણુ જેનું ખાલી;
 હે નર્મદો! ઉજવલ કીર્તિખાણુ!, કરો જરા આર્જન્ય આ પ્રમાણુ. ૯
 થતાં મને જોઇ સદાય રાગ, બિદાસ દેખું પણુ આજ માણ;
 નિર્માલ્ય કુક્ષામ્બુજ વક્ત્રશાથી? ચિંતા વધી શી અવગી ક્રિયાથી? ૧૦
 નથી જરાએ ઉતપાત કીધો, સંગ્રામ માગી મનથી નલીધો;
 વાગ્યોચઢી શત્રુ નિવારવાને, ખીરુ લઇ હર્ષ દિધો પિતાને. ૧૧
 આળી ગયો લંક પ્રદેશ એક,† વાલી-સુતે + ગાળ દિધી અનેક;

* બકતર તથા ટોપ કાળાં તેને રાતા અલકતનો સ્પર્ષ થયો અને મંદોદરીના
 પગતા નખ આગલ તે ગયાં તેથી જાણે ચંદ્ર ગૃહાયો હોય એમ જણાવું હતું
 ॥ ચંદ્ર અથવા રાક્ષસ.

† હતુમાન. X અંગદ

પાડી પિવા—ચુકુટ લીધે નાંક,	ક્યાં છે અમારો તલવારશાંક?	૬૨
પાછા જતા હોય હજી કદાપિ,	હુટેલ કાકો મુજ હાથ આપી;†	
સીતાતણી કોઈ ચઢે ન વારે,	હાંડો નથી રીસ પછી અમારે.	૬૩
હાથે કરીને પણ રા'ડ માગી,	પછાડવાદે તવ એ અમાગી;	
વિદેહ કિષ્કિન્ધ ન આ અયોધ્યા,	લંકાવિષે એ જડશે ન સોધ્યા.	૬૪
સંગ્રામ હંદ્રાદિ સમીપ કીધો,	તેમાં નથી સંશય લેશ લીધો;	
તરી મદા સાગર આવવામાં,	હુળીશ શું હું હલકા ધરામાં.	૬૫
રાખો જરા હિમ્મત માત મા'રી,	પાછો અણ્યામાં નહિ હાંસિયારી;	
શું થાય એવી દશઆર બાંધ્યે,	દો'ડા જંગોને લઈ જનક કાંધે	૬૬
કરાવતો રનેલ કદાચ શંકા,	સૈનિક તો બે વિરલા અટકા;	
વળી જુવો આ તતખીર મા'રી,	છે ઐગિકાની પાગ મહેર સારી.	૬૭
લીધો જિતી મેં સુર-વર્ગ સર્વ,	હજ્યો રસાતાલ-નરેન્દ્ર ગર્વ;	
બે રામ સામે જિતમાત! થાશે,	ત્રિકોકમાં કીર્તિ ઘણી જવાશે.	૬૮
નિઃશંક થાશે જય આજ મા'રો,	અન્યોન્યકેરોં બળને વિચારો;	
ક્યાં બાળ બે વાનર રીંછ સાથ,	ક્યાં વીરસેનાન્વિત લંકનાથ.	૬૯
જતો યદા શત્રુ મહાન સામે,	આજ્ઞા કરી બ્હીક ધરોં ન નામે;	
થઈ દયા આ વખતે તમારી,	બે બાળનો આ'રવટો વિચારી.	૭૦
મુનો જગાડીયમ, મોંત માગે,	તેને હજ્યામાં નહિ પાપ લાગે;	
અમસ્તકાં શું કરવા મુઝાઓ,	લેવા મને દ્યો જગજિત હડાવો.	૭૧
જેણે ગૃહો છે જય વાવટાને,	દયા અને બીતિ ઘટેન તેને;	
સત્તા અને દુષ્મન દાવ જતાં,	ફરી ફરી હાથ ચઢે ન' માતા;	૭૨
માથે રહ્યો છે અરિ આમ ગાજી,	આજ્ઞા વિના ના ફરકાય માજી;	
આપો વિચારી જનની! કરારે,	આજ્ઞા અને આશિષ વાર વારે.	૭૩

સંચામનો સંનેધ કાળ આવે, મને મહા ઉત્સવ તુલ્ય ભાવે;
 ફરી ફરીને નહિ લાગ આવે, બે માત ! તારા મનને મનાવે. ૨૪
 મંદોદરી માત હું પાય લાય, ફરી ન તારા સમ કાંઈ માય;
 પુત્રાય ધાત્રી અરિઆમ ઘેરે, આજ્ઞા કરે આઠઢી આજ ફેરે " ૨૫
 એ રીતિનાં નમ્ર વરી વચન, ઉભો રહ્યો માત સમીપ તન;
 ત્વરાવધી છે રણુમાં જવાની, પ્રભુ સમ્યે ગુહિની થાય હાની. ૨૬
 અનીતિ ને નીતિ વિવેક ધારી, અશ્વયં સીતાપતિનું વિચારી;
 જાણી-હકીકા પદિ દૈવ જાત, સંતાપથી કંપિત માત જાત. ૨૭
 સમી શિજેસીત ન આપવાના, બની ગયા પુત્ર પિતા દિવાના;
 ખેદાન મેદાન થઈ જવાના, તથાપિ કે'નાર નથીજ " માન્યા."* ૨૮
 છટ્ટી તણા લેખ ન થાય ફેક, ભક્તે ધરે કો' હદ પાર શોક;
 રણુજંગલે જે અવસાન થાશે, લંકાજતાં સ્વર્ગ નિવાસ થાશે. ૨૯
 ખરો કરી નિશ્ચય એ પ્રકાર, બોલી મૃગાક્ષી મનનો વિચાર;
 ચિંતા છટા ન્યાય દયા સાહિત, જતાં જતાં એ જ્યમ થાય હિત. ૩૦
 "ભરી તમે અંતક સાથ આથ, જાણી ધર્યા પાવક મધ્ય હાથ;
 પડે તમારા સહુવદે પાસા, તોએ કરો શી જિતવાની આશા. ૩૧
 પીડ્યાં સખા સામદને પ્રજાને, સત્યાર્થ કે'તાં કનડયો સગાને;
 સતી તણા શાપ ખરા થવાના, આયુદ્ધમાં તો નહિ ફાવવાના. ૩૨
 સીતા હરી ઝેરનું બીજ વાળું, કુદૃષ્ટિ પાણી કડવું સિંચાવું;
 ઝેરી પુકાર્યો અભિમાન-વાત, મિહાં ફળોની કરવી ન વાત. ૩૩
 કપિ કપિ તો પણ રોળ વાળી, ગયો તમારી નગરી પ્રજાળી;
 એવા મળ્યા આરણુમાં અપાર, જશે અદ્યા ભાઈ! ખચીત ભાર. ૩૪
 સુવર્ણ લંકા મણિયુક્ત મહેલ, સુપુત્ર ને કુળ વધુ ઠરેલ;
 સ્વધર્મે ખ્યાતિ-અધિકાર સાજ, બેઠું જવાએ સરવસ્વ આજ. ૩૫

* પોતાની ભૂલ માનનાર નથી.

લીધાં ધણાં માન વિમાન મધ્ય, ખાધાં પીધાં લાડ કર્યાં અવદય;
 નથી રહ્યો વૈભવ એક ન્યૂન, આજે બધુંએ પરવારયું પુન્ય. ૩૬
 પ્રત્યક્ષ જોવા કૃતિ પુન્ય પાપ, અયોગ્ય એટલા રીતભાત આપ,
 આવી ધરી સીતનું રૂપ છાની, શાને ધરે હિન્મત અંબિકાની. ૩૭
 મહેશને જે અધિકાર આપે, બ્રહ્માણ્ડ રથાર્પી પણ જે ઉથાપે;
 તે રામની આમ રખાય રામા, સંકલ્પ એ શા કરવા નકામા? ૩૮
 વળી થશે તું કુળનું કલંક, જે ખોઇ આવ્યો રણુ મધ્ય લંક;
 હારી રહ્યો જે સુખ તું બતાવા, અસારથી તો નહિ દેઉ જાવા. ૩૯
 ચેતાય તો તો હજી ભાઇ ચેતો, દેશે ક્ષમા રામ કૃપાળુ એતો;
 જે નાડો ચિત્ત ન તો ધલાજ, ભક્ષે રણુ સિંહ સમાન ગાજ. ૪૦
 જે રાઠ થાતાં જય પૂર્ણ પામે, કરીશ ના તો અપમાન નામે;
 બેસારજો તું રથ મધ્ય રાગ, સ્તુતિ કરીને કરજો પ્રણામ. ૪૧
 હારી જતાં પુઠ રખે બતાવો, દેહાર્થ બેટા! શિર માનમાવો;
 જીવ્યા છતાં જ્યાં અપકાર્તિ મળું થજો રઘુનાયક ગાણુ શર્ણુ. ૪૨
 ખોવાઈ જશે કદિ પુત્ર વહાલો, થઈ જશે એ કદિ કેર કાળો;
 લંકાપુરી જીર્ણ અરણ્ય યાશે, તથાપિ તારો જીવ શિવ યાશે. ૪૩
 નથી કરી તે કૃતિ એક સારી, અન્યાયની ખુદ્ધિ હમેશ ધારી;
 પુણ્યધના પૂર્વજના પ્રભાવે, પ્રભુ મળ્યા તે પણ વેર ભાવે. ૪૪
 માટે હવે શો કરવો વિચાર? સંભારતાં ઇષ્ઠ થવું તયાર;
 થઈ જજો લક્ષ્મણુ રામ સામે, સુકાર્તિ કે મુક્તિ સદૈવ પામે. ૪૫
 લક્ષ્મણનાં વજ્ર સમાન બાણુ, શ્વસુરની ફેણુ સમેા કૃપાણુ;
 કામાન્નની તુલ્ય કુલિશ ધાર, તને હજો લાખ હજાર વાર. ૪૬
 વસો કરે કાર્તિક પર્ણરામ, છાતી થજો હિન્મતકેર ધામ;
 રેજો દિલે પૂર્વજ વીર્ય ધારી, ત્રિમૂર્તિ રક્ષા કરજો તમારી. ૪૭
 રુવે રુવે રૂદ્ર રહ્યો નિહાળી, વસો લલાટે પણ ભદ્રકાળી;

રમે ખુવો લંકનુ પુત્ર પાણી, એવાં વદી આશિષ વેણુ રાણી, ૪૮
 અંતર્વથા અંતર મધ્ય રોકી, કરાખુજે પુત્રની પીઠ ઠોકી;
 માથે મુક્યા બે કરને વશેક, ગંભીરતાથી ધરો લેક ટેક. ૪૯
 આજ્ઞા અનેઆશિષ ચિત્તધારી, શકારિ લાવ્યો મનમાં ખુમારી;
 કરે નમસ્કાર ફરી ફરીને, જોવી નથી જેમ પુનઃ સતીને. ૫૦
 હજી લગીએ સુઝ ના લગાર, અદ્રાણતો હાથ ગયો સુરાર;
 થશે ફરી બંધન એ બચેથી, શું સિંહ છૂટ્યો નિજ પાંજરેથી. ૫૧
 કાલે સવારે સૂતીએ જણેલો, હજી લગી તો દુધથી બરેલો†;
 ચાલ્યો કરાવા સતી-ધર્મ બંગ, બલિષ્ઠ સારે જગમાં કુસંગ. ૫૨
 ખોટાં થયાં ચિન્હ અનેક વાર, સુસોચનાએ વિનવ્યો અપાર;
 અસારથી માત કરે વિલાપ, રહી હવે તો ધરવાની આપ. ૫૩
 વેગે ચઢેલે ને કયો વિચાર, આવી જન્યેથી થયુ અંધકાર;
 સુસેહની એક કરી ન વાત, પડી ખરેખાત પિતાની ભાત. ૫૪

રોળા વૃત્ત.

યુવનિ-ભીતિની વાત ગણે નહિ રણનો કીડો,
 મોટે પગલે વીર રક્ત પીવાને હીંડ્યો;
 વન મધ્યે જ્યમ સિંહ સૈન્ય મધ્યે લમ ગાજે,
 જોયો તે ક્યમ જય સાંભળી ઇશ્વર લાજે. ૫૫

ઐથી સર્ગ સંપૂર્ણ

† માના ધાવણુનુ દુધ સુકાયુ નથી.

રૌપ્યભૂત.

ધરી ઈષ્ટનું ધ્યાન પાપ દેવીને લાગી,
 વીરધીર રણુ ચઢ્યો બીનિ પુરઘનની બાગી;
 કરી રક્તથી રનાન અશ્વ પર બેઠો પોતે,
 શોભે સેનામધ્ય મેરુ શીખરની જ્યોતે. ૧
 કવચ ટોપ ને કચ્છ બાણ કામુંદને બાધા,
 બાલા ને તરવાર ત્રિશૂલ ગદાને હાથા;
 વિવિધશસ્ત્ર અવનવાં હંદ્રગિર રણુમાં લાગ્યો,
 કલિકતણો અવતાર વરગત હાણવાને આગ્યો. ૨
 શૌર અઢાવા કાળ ઘંટ ઘંટા શરણાર્થ,
 ધુવરી ને રણુતૂર બેર ઉદને તૂરાઈ,
 ત્રંખાળુ ગોમુંખ ભેરવી રાગદ કરે છે,
 ચારણુ ધટવી ભાટ કુળ ઐતિહ્ય ભણે છે. ૩
 પરાક્રમી કો પૂર શંખનો નાદ કરે છે,
 કરી સાંગ સમશેર નગ આકાશ ધરે છે;
 બેશ મણી-ગિજેશ વદન ફરતાં ન જાણાએ;
 વિધુત સાથે આભ અત્ર કિત્યું સમગ્નએ. ૪
 કોયે રાત્રી આંખ અગ્નિની જવાળા જેવી;
 દાંત કચરડી કરે ગર્જના કેસરી જેવી,
 અહર રાખે અશ્વ વળી પાતાળે ધાસે,
 ચક્ર ફેરવે કેહી મુસળ હળ અન્ય અશ્વજે. ૫
 યોદ્ધા અપરંપાર મદં ઝરતા નયન હાથી,

કૃતાન્ત જેવા લક્ષ હંકરિત સાથે સાથી;
 એક એક લઈ શસ્ત્ર દાટ આ ભવનો વાળે,
 કોણી એવા વીર રામની સામે ચાલે. ૬
 હય-રથગજ-રથધણી સારથિ ચંચળ શૂરા,
 મહારથી તે મધ્ય યુદ્ધ કોણમાં પૂરા;
 પવન તોડે સદગજ આભને પળમાં ફોટે,
 શૂરાતન સાક્ષાત મળ્યું રાક્ષસને કોટે. ૭
 આજ્ઞા રાવણુ તપ્તી, પ્રવ્રતના પણુ પોકારો,
 મસ દિનનો ચવળાટ દેખ કટોને આરો;
 રથદ્વી માંદો માંભ દશાનન રાજી કરવા,
 લાગ જવાનું જ્ઞાન હારમાંહરવી મધવા. ૮
 એક એક એ પૂર્ણ શત્રુ-દળ સંહરવાને,
 સાથે સરવે મળ્યાં ક્રોધ ચઢિયો તોફાને;
 મંકટથી અપમાન અગ્નિમાં ધી હોમાયું,
 રોળાશે રણુવીર દેવનું મન કચવાયું. ૯
 અદભુત સેના તણુ ભાગ કીધા બળવાને,
 ડાળો જમણો મધ્ય શત્રુ ઘેરી લેવાને;
 અથ સરી તણુપાસ હિમાચળ-શીખર જેવા,
 જાણે હંચા ચઢે ઇશ્વરી પદવી લેવા. ૧૦
 મહાવીર રણુધીર રહ્યો શકારિ ફરતો,
 ચત્રવે ભારે કટક નથી રણુવરને ગણતો;
 પ્રત્ય કાળનો રુદ્ર બચકર આથી થોડો,
 નૃસિંહનો શો ક્રોધ હતો તેથી તો ચોડો. ૧૧
 રુદ્ર હણે બ્રહ્માણ્ડ વસ્તુને લયમાં પટકે,
 નાશવાનનો નાશ કરે પણ ત્યાંથી અટકે;

અવિનાશી શ્રી રામ	પરાતપરને હણવાને,	
અઢયો હોય તે રુદ્ર	રુદ્રથી હોય ન શાને.	૧૨
નૃસિંહદેવે ક્યો	ક્રોધ રાક્ષસ સંહરવા,	
તેવેથી ન જવાય	રામની સામે લઢવા,	
દેવ તણો અધિદેવ	મારવાની યુદ્ધિએ;	
ક્રોધ થકી વધુ ક્રોધ	ક્યો રાક્ષસ જાતિએ.	૧૩
લંકામાં દિનરાત	રત્નમથ રથમાં બેસે,	
ફરતો હસતે મુખે	સર્વ અંતરમાં પેસે;	
સજ્જન-નયનાનંદ	પદિમણીનો વિસામો,	
બીધમ આજ દેખાય	કાળ આવે જ્યમ સામો.	૧૪
સહવાસી જવ ડર્યા	શકે નહિ સામે જોવા,	
બાળક રાક્ષસતણાં	તોય પશુ લાગ્યાં રોવા;	
પગલે પગલે વળી	ફૂરતા વધતી લેખુ,	
સમુદ્ર જ્યારે છળ્યો	કર્પિનું ત્યાં શું લેખુ.	૧૫
ગદા ધરીને હાથ	પદાર્થ આગળ આલે,	
હંદુહને કાજ	મગ્ન થઈ મનમાં મહાલે;	
આતુરતા મસ વધી	શત્રુને સામે મળવા,	
અટકાવે મસવાર	તોય નહિ હીંડે હળવા.	૧૬
તે પાછળ અશ્વાર	હારમાં હાલ્યા જાએ,	
લેઈ બાલા હાથ	કરી આગા રાજાએ;	
ક્રોધ પાસ તરવાર	અમકતી મુકે માઝા,	
દ્રંષ્ટા ફાડી રહે	કર્પિ ખાવાને ઝાઝા.	૧૭
ગવે વાંકી ડોક	લગાર નથી છર માતો,	
શેષથકી તોખાર	બાર વેઠ્યો નહિ જાતો;	
પુલકિત શૌભ્યાળ	આલસી સપ્ત મુખાની,	

હજીવાનો હજીણાટ	શત્રુને દેખડુ ગ્જાનિ.	૧૮
હારબંધ રથ ધણા	મણા તેવી શી કે'વી,	
ભાથા શરને ધનુસ	પણુછ પણ તેમાં તેવી;	
પવન-વેગના તુરી	રાશ તે પણ સોનાની,	
રત્ન જડિત સહુપાશ	માંછ બેઠા સેનાની.	૧૯
શ્વાસોચ્છવાસે વેર	ઝેર આંખોમાં ભારે,	
હાથ વિષે ચવળાટ	હૃદયમાં હિમ્મત ધારે;	
શુભે શત્રુ-ધિક્કાર	દાંતમાં રીસ ભરીને,	
બેઠા રથમાં વીર	કારમાં ચાપ ધરીને.	૨૦
ગજનાં યૂથે યૂથ	નથી મદ તેનો માતો,	
મદિરા કેરાં પાન	કરાની કીધો તાતો;	
લાંબી કરતાં શુણ્ઠ	ઘોઠ આગળ વાળેછે,	
કપિ ભક્ષણની રીતિ	સર્વને બતલાવે છે.	૨૧
તે પર કરમાં ધરી	વજૂ કે અગ્નિ જ્વાળા,	
બેઠા દુષ્ટ પ્રધાન	કર્મને રૂપે કાળા;	
અહંકારનાં વૃક્ષ-કરી	પર બેઠાં આજે,	
પ્રધાન કૃળ શાં-મિષ્ટ	કપિને ખાવા કાળે. §	૨૨
તે પાછળ અગણિત	ઉંઠ અચ્ચર ને પાડા,	
સાંઠ સાંઠણી બળદ	હરિત ભારે કુદવાડા;	
આયુધના અંગાર	કવચના તે પણ ભારે,	
સાથે ખેંચે ધણા	મરે છે તો પણ ભારે.	૨૩
લાખ તરેલાં કથ્યાં	તેલિયાં બહુ ઠેલે છે,	
અહો ! લંકના અદ્રિ	સૈન્યની સાથ ફરે છે; *	

§ અભિમાનનાં ઝાડ રૂપી હાથી અને પ્રધાન રૂપી કૃળને ખાનાર વાનર.

* આયુધના ઢગલા પવેત જેવા ઊંચા થયા છે.

સામગ્રી બહુ વિધિ ચુધ્ધની રાખી સાથે,
 રચી સેન ચતુરંગ ઇંદ્રજિત સેનાનાથે. ૨૪
 ખાવા પીવા કાજ ભરાવ્યા કોપ હવાડા,
 જોષી કૃષિને વૈદ્ય તણા તે સાથ અખાડા;
 માગ્યા પેલાં મળે મૃત્યુ વણુ ઈચ્છિત મનનુ,
 બની યુક્તિ એ રીત ચઢ્યું દળ જવ રાવણનુ. ૨૫
 મંડળીકનું સૈન્ય ચાર પાસેથી આવ્યું,
 હુમ રજથી રચિત ધણુ રાજાને બાવ્યું;
 નગર તણી ચોમેર જેમ કિલ્લો વિંટાએ,
 મધ્ય સૈન્યનું તેમ આ ઘડી રક્ષણુ થાએ. ૨૬
 રાજ તણી જયધ્વજ સર્વની મધ્યે શોભે,
 ઇંદ્રજિત તે પાસ વાર વારે જઇ થોભે;
 ચતુર દિશાનું સૈન્ય લોક-ગિરિ વચ્ચે મેરુ,
 અક્ષાએ શું રચ્યું ધરાનું રૂપ અનેરું. * ૨૭
 અપૂર્વ સેના બની દેવ તે જોવા માટે,
 આવ્યા ચઢી વિમાન જોઇ પણ કાળજ ફાટે;
 કોટિ કોટિ અક્ષાણુ વિધિએ નિરમ્યાં તેના,
 કરવા ને સંહાર શકે નિરમી આ સેના. ૨૮
 સપ્ત બુવનનો મ્હેલ ચઢી તેપર રાજાએ,
 પુત્ર તણી તજવીજ જોઇ સાં મન મકલાએ;
 રામ તણો શો ભાર ભૂતપતિ આથી ત્રાસે,
 એમ વિપારી ચિત્ત મત્ત નાએ ઉલ્લાસે. ૨૯
 કરવા ને સંહાર સકળ કલ્પાન્તિક કાળે,

---

* ચારે દિશાનાં સૈન્ય લોકલોક પર્વત જેવાં અને ધ્વજ મેરુ જેવી
 તેથી જાણે અક્ષાએ નંદી પૃથ્વી રચી હોય.

અગણિતજળનાધરા ધરાથી ભારે ચાલે;
મઢયું પૂર ભરપૂર પુર ને પૂરી દેવા,
કે રાવણનું સૈન્ય વિજયની પદવી લેવા. ૩૦

સ્થળમાં પર્યંત થવા અગર પડ ઊંચું કરવા,
જળને ખાલી કરી અગર મ્હા સાગર ભરવા;
કરવા કે રવિ અસ્ત બની આચ્છાદન રૂપે,
સેના ભારે રચી લંકાને વીરે ભૂપે. ૩૧

ધીમેલોના રાક્ષસ સર્વ સાથે ઉભરાયા,
કે ગણુ તીડોતણા ઉતરી અત્ર ભરાયા;
સૈનિકોનો વેશ લઇ શું શક્તિ આવી,
ભુખ્યા ગણથી પૂર્ણ થમે કે ચમૂ બનાવી. ૩૨
“જ્યજ્ય લંકાધીશ” એમ બંદીજન બોલે,

સંગ્રામિકમાં વધે વીર્યને હર્ષ અતોલે;
રણમાં મરતાં શૂર સ્વર્ગનું સુખ જો પામે,
સુણતાં તેની કથા વીર રસ પૂરો જામે. ૩૩
હુંખ તર્ષ કે દુઃખ કલેશ ચિંતા નહિ નામે,
જન્મ મરણને જરા હોય નહિ તેવે હામે,
પદ્મિણી પૂરણ ચંદ્ર અહો નિશ રાસ રમાડે,
ત્યાં રે'વાનું થાય દેહ જો રણમાં પાડે. ૩૪

તપ કરતાં ચિરકાળ દ્યુવ જો પદ પર આવ્યા,
અશ્વમેધ શત કરી ઇંદ્ર રૂઝ્યાસન ફાવ્યા;
અચિર કાળમાં રજે સર્વ તે રણના હીરા,
એવાં સુણતાં વેણુ બને સહુ વીર અધીરા. ૩૫
કોઇ ધણો આવેશ આણતાં શસ્ત્ર ઉગામે,
“મારો મારો” ચીસ કારમી પાડે હામે;

કમ્ભર બાંધી કાઢ	ફાળ મારે, કો જાણે,	
હજુ ઐકલો શત્રુ,	રહે વાયો ન પરાણે.	૩૬
શંખનાદ અતિ થયો	સૈન્યમાં શૌર્ય પૂરાવા,	
વેગે ચાલે વીર	સ્વર્ગના લેવા હલાવા;	
નાદ ભયંકર થાય	જીવ ઝટ ફાટી જાય,	
થર થર કંપે ભૂત	પ્રેત ભૈરવ ગભરાયે.	૩૭
ગણપતિ ગણપતિનોય	છોક હૈયામાં ફટકયો,	
સરિતાનો જળ વાહ	વેગ વાગો પણ અટકયો;	
શંકરની સહચરી *	ત્રસ્ત થઈ ન શકી વેડી,	
અંક સપાટી થઈ	નદય ગુહામાં પેડી.¶	૩૮
જગ્યા સર્વેશ્વર	સમાધિ ઋષિની ભાગી,	
યમ ખોતે છુપાય	હાક રાવણની વાગી;	
કંપિત સૂરજ ચંદ્ર	ગયાં વાદળ વિખરાઈ,	
હોલ્યા દશ દિગપાળ	નગર દેવી ગભરાઈ.	૩૯
પવન અચળ પણ થયો	હઠ્યાં જળ મહાસાગરનાં,	
નમે ધરા તે પાસ	જાય દળ જ્યાં રાવણનાં;	
પર્વતને પાતાલ	ગુહામાં ચંડાવનિથી,	
ગયું ખગભળી સર્વ	રૂક્ત વરષે વાદળથી.	૪૦
ધંદ્રજિતનું નામ	મંત્ર મોહક આકર્ષી,	
અંડળ પણ સાંભળી	દોડતા લેઈ દ્રશી;	
લોચુંબક જ્યમ લેહ	તેમ સેનાને ખેંચે,	
અતળીયળમાં શૌર્ય	જોર જાતે જ્યમ વેંચે.	૪૧

* પાર્વતી.

¶ જાળામાં બેઠી હતી ત્યાંથી છાતીએ વળગી પડી.

ખરી મુંછપર હાથ પાઘડી ટેરી આંધી,
 તખશિખ બળતું વેર દટિ જય સાથે સાંધી;
 અનમી યુદ્ધ કરાળ કાળના યમસૂત વીરા,
 પાડે કરડી ચોક પેટમાં ફાળ અધીરા. ૪૨
 બાર અપાઢી મેઘ મલ્લ તાણી જ્યમ કોપે,
 ઝૂઝે લગ આકળા આયના બળની લોપે,
 કરે પ્રતિજ્ઞા ઘણી સિંહથી બળિયા ચોક્કા;
 “જનવા દેવો એક ખખર કે’વા ન અચોધ્યા.” ૪૩
 દશ શત ફણિમાં ઝેર શેષ સળકયો પણ આજે,
 શ્વાસોચ્છવાસ રુધાય ચમ્પૂ-અણુવ જવ ગાજે;
 અષ્ટસિદ્ધિ નવ નિધિ આપતાં ઝાલી ઝોળી,
 શકે દહને વીર્ય શિવે રાખોડી ચોળી. ૪૪

કુતવિલંબિત વૃત્ત

પ્રલય કાળ વિશે જલ-દેવતા, જડ પતાલ તજી સ્થળ આવતા;
 સ્વમ ચમ્પૂ ઉભરાય પળે પળે, નગર ખહાર રણાડ્ ગણમાં પળે; ૪૫

પાંચમો સર્ગ સંપૂર્ણ

સર્ગ છઠ્ઠો.

સૈન્ય-પ્રયાણ

વસંતતિલકા વૃત્ત.

આદ્યું મહા કટકજ્યાં રથુના કુમાર,
 ખેદા ધનુષ્ય લઇ જોમ વસંત માર;
 ચોપાસથી નગરલોક ધરે વધાવો,
 જાણે ફરી નહિ મળે શુભ કાળ આવો. . ૧

માળી સમૂહ કરતા મસ પુખ્ત વૃદ્ધિ,
 એવારણું લઈ હરે કુળ-ભાટ કદિ;
 કુંડુમને અંબર ફોઈ ધણું ડિરાડે,
 વાદિત હુંહુમિ વળી બહુ કો વગાડે. ૨

જો સ્વરિત વાચન બણે કુળ-પુજ્ય-ગોર,
 બાધા ધરે કુમળી તોય ત્રિયા કઠોર;
 આશિષના વચનથી અતિ એ છવાયો,
 જાણે સતી-પતિ તણા શરથી ભરાયો. ૩

હોંકે સમીપ કંઈ લોક સવચ્છ ગાય,
 પુત્રી સહિત પણ સન્મુખ માત જાય;
 પટકર્મ બ્રાહ્મણ-બટુક કરી બધાય,
 બેદોક્ત પાઠ ભણતા ગુરુ-ઘેર જાય. ૪

ઝીયાણું લઈ રુડી પ્રમદા ઉમંગે,
 જાતાં મળી શ્વસુર ઘેર દિયેર સંગે;
 સામા મળ્યા વણિક અક્ષત લેઈ ધાન્ય,
 કન્યા સમેત વરની ગઈ સામી જાન. ૫

ગંવં-ગવં હંણુવા રચ્યું હોય જાણે,

સ્વર્ગીય નૃત્ય થતુ તાંડવ તે પ્રમાણે;
 અત્યંત કોમળ સ્વરે સુર બેળવીને,
 રંભા સમીપ રમતી મન ખીલવીને. ૬
 ઉલ્લાસથી યુવનિ મંગળ ગાય તાણી,
 પક્ષી વદે શકુનની બહુ શુદ્ધ વાણી;
 જાણે કહે-જય કરી રણમાં અમીત,
 બહેલા વળો યશ લઇ પ્રિય ઇંદ્રજિત. ૭
 નાહી રહી નવ ધીતામ્બર માત્ર ખેરી,
 કણે ગુલેર બળકે છુટી એક નહેરી;
 પાર્થિવ પૂજનડું કરી પતિ ઈષ્ટ માટે,
 ધારે વિભૂતિ ચતુરા ઉજળે લલાટે. ૮
 સાક્ષાત રૂપ રમતું જ્યમ હોય અંગે,
 એવી ઉભી બહુ છજે કુંવરી ઉમંગે;
 મુક્તા સહિત વરષે અનુરક્ત દદિ,
 વર્ષે નિશાકર નિશાયર શીપ વૃદ્ધિ. ૯
 આકાશગંડલ વિમાન થકી છપાયું,
 બ્રહ્માણ્ડ ચક્ર શરભીતિ થકી છવાયું;
 લંકા-પ્રતાપ-રવિ રાહુ-સ્મરે ગૃહાયો,
 શકારિ તેમ શુભ મિન્હ થકી નહવાયો. ૧૦
 પુત્રાર્થ આશ ધરતી જ્યમ અગૃહિણી,
 કન્યા યથેષ્ટ વર કારણ રંગ ભીની;
 સત્પુત્રના ઉદય કાળ મથા સર્વંધી,
 શકારિ તેમ જય કારણ આશ-બંધી. ૧૧
 આનંદની મુખપરે વિખરાઈ છાયા,

ડું માટીના મહાદેવ હાથે કરી તેની પૂજા કરવી તે.

ચોરી વિષે પરણવા સસરાની કન્યા;
 બાણે ધપે ઉલટબેર સમીપ છેક,
 ચિંતા તણું મને જણાવે નિશાન એક. ૧૨
 જેના પરાક્રમવડે સુર સર્વ હાર્યા,
 જેણે ધણા અગિત દાનવ દૈત્ય માર્યા;
 તેને કપીશ હણવા ભય હોય ક્યાંથી?
 શું દેસરી ક્ષણે ડરે મૃગ-ખાળકાંથી? ૧૩
 પોલાદ હેમ થઈ જાય મણી પ્રસંગે,
 વ્યાપી રહ્યું ત્યમ શૂરાતન સૈન્ય-અંગે;
 બાણે થયા લય બધા જાય પામવાને,
 યોગેશ્વરો જ્યમ થતા પ્રભુ સાધવાને. ૧૪
 આવી ભરાયુ ઈહ લોકનું સર્વ શૂર,
 આશ્ચર્ય! ભૂપર ચઢ્યું ઉદધિનું પૂર;
 કિલ્લા સમીપ ધપતી જ્યમ સેન ચાલી,
 ભારે બળર થઈ ભીંડ ખુણો ન ખાલી. ૧૫
 આકાશ-અર્ણવ સુવર્ણ રજે ભરીને,
 દિગ્મંડળો પણ સુવર્ણ રવે ભરીને,
 પાતાળ મંડપસુવર્ણ રથે ભરીને
 ચાલે નિશાયર ચમૂતમને* ભરીને. ૧૬
 મેરું-સમાન ધ્વજ-દંડક કૂપ-દંડ,
 તારાસહિત નભ તુલ્ય ધ્વજ પ્રચંડ;
 સો ભીષ્મ દ્રોણ નર ભીમ અને કુમાર§,

* તમ-ક્રોધ અથવા અંધકાર.

§ કાર્તિકરવામી.

જેવા દરેક અલિ નાવિક જ્યાં અપાર. ૧૭

જ્યાં ઇંદ્રજિત સમ નૌપતિ ઇંદ્રજિત,
જ્યાં વેર-ઝેર-જળ-પૂર ચઢે અમિત;
શૂંગાર લાજ સુખ દુષ્મનની ત્રિયાનાં,
લેવા ધેપે ચમૂજડાજ રણામ્યુર્તિમાં. ૧૮

માયા સમાન મદ મત્સરને વિરોધ,
ઈર્ષ્યા પ્રમોહ અભિમાન અપાર ક્રોધ;
ઓહા કુચુદ્ધિ લઈ નિર્દય કામ લોભ,
દેવા કરે સુજનને જયમ સૈન્ય ક્ષોભ* ૧૯

વર્ષાવવા અરિ-ધરા પર ળાણુ વૃદ્ધિ,
ઉગાડવા વિષયનાં કૃળ-રૂપ સૃષ્ટિ;
સંમોહ વાદળ અને ચપળા સન્નેડે,
પાતાળથી જયમ ચઢી નવ મેઘ દોડે. ૨૦

અહ્તા મહેશ્વર સુરેંદ્ર હરાવવાને,
ઐતન્ય ને જડ વિષે જય પામવાને;
સેના સજ્જ, અવર દેવ, § નવીન ભારી,
સંગ્રામમાં લઈ જતો જયમ શૂર-ધારી. ૨૧

ના ખાય ખમ્મસ કરે સમતાન પાન,

* માયા જેમ કામાદિ યોધધાથી સુજનને પજવે છે તેમ આ સેના કામાદિ સાક્ષાત હોય એવા યોધધાઓ સાથે જય છે.

¶ દળ અને સીતાને સંમોહ પમાડવા પાતાળમાંથી જાણુ કોઈ નવો મેઘ, વિજળી, વાદળ અને સમ્મોહ સાથે આવી દોડતો હોય એમ લાગતું હોય.

§ કોઈ નવા દેવેજ સૈન્ય તૈયાર કર્યું છે.

વામેન વૈર અગળા ઠરતી ન સ્થાન;
નારંગ રંગ ધરતી ધરતી ધમેછે,
સેના રમા ભવપતિ મળવા ધપેછે. ૨૨

લેવા અસુ સમ મહા પદનિરવાણુ,
લંકા શરીર વિપયે કરતાં શ્લવાણુ;
સ્વાયત્ત-ચિત્ત નગણુ ક્ષણુ લ્હણુ લાણુ,
ધીમે કરે કટક અરુખલિત પ્રયાણુ. ૨૩

વેડયો ન દુઃકૃતિવણો અતિ ભાર જાય,
રામા તણુ હરણુ-લાંછન ના ખગાય;
સાક્ષાત શૂર અહુ રૂપ શકે ધરીને,
તેથી કરે ગમન રાવણુને તજીને. = ૨૪

ભારે મહાન ચિરકાળથકી ભરેલ,
ભુખી તૃપા મય તપેલ અને બળેલ;
જાંભારતાં વદન તુષ્ટિ થવા વિચારી,
આસે નિશાચર પ્રિયા, ચમૂ-વેશ ધારી. ૨૫

કંકાણુ દિવ્યપર સ્વાર સદૈવ થાય,
બ્રહ્માણ્ડમાં તપ પ્રતાપ બળે પૂજાય;
સર્વે ગૃહો પર ચરાચર રાજ્ય માણે,
આશ્ચર્ય તોજ રવિને મહિ ચંદ્ર તાણે.* ૨૬

પો'ળી, સપાટ સવળી રમણીયવાટ,
પ્રાસાદ-હાર, દવય પાસ અનેક હાટ;

= શૂરાતન અહુ રૂપ એટલે સૈનિકોતુ રૂપ ધરીને જાય છે કાચણુ અધર્મ
ભાર વેડાયો નહિ

* રવિ=દિગ્ગત; મહિ ચંદ્ર=રામચંદ્ર.

રતનાવલી રચિત ન્યાં સહુ સૃષ્ટિ ઘાટ,
 શું સૂક્ષ્મ રૂપ લઈ અત્ર ઠર્યાં વિરાટ. ૨૭
 શેરી ગલી તદપિ ભવ્ય વિશાળ ભારે,
 આકાશ માર્ગ સમ શીતલતા વધારે;
 છોકાનું તુલ્ય ચકલાં જળના સમુદ્ર
 કૈલાસ વાસ સમ મંદિર મન્ય રૂદ્ર. ૨૮
 ભારે ખજાર બહુ તો પણ બીડ ભારે,
 વૂસી ન વસ્તુ પણ એક રહે સવારે;*
 માર્ગે સુગંધિત જળે ઝમતાં તળાવ,
 ઝોપે સુધાકર જડિત અપાર વાવ. ૨૯
 ધારા ધરા પર ધરે જળના કુવારા,
 વારા ફરે સમ સુરંગિત શું મિનારા;†
 ના રાખતા વિપદના બગિચા ઉતારા, ||
 તારા પતિ સમ કરે તમના શુધારા. ૩૦
 છે ગોખ નોખપર, ચોકશ ચોક ચોકયા,
 વિશ્રામ કાળ હિમ-ખાજઠ લક્ષ નાંખ્યા;
 વેરાયલાં કુસુમથી મંચિના પ્રદેશ,
 આવાસ વાસમય વાસવના હમેષ. ૩૧
 વક્ષ સ્થળે પુરજ નિર્મળ બે ઉગેલા,
 ચંદ્રાશ્મ શુદ્ધ વદનાખજ વિષે જડેલા;

— દેહેરાં.

* એટલો બધો વરો કે સવારમાં આવેલી વસ્તુ રાત્રી સુધીમાં ખપીજાય.

† બહુ મિનારા વખતે વખતે આવે તે જાણે ફરતા હોય.

|| બગિચામાં વિપત્તિ શીવાય સર્વ આવતું.

શીમેખળા અહિ સમી કટિમાં અનેરી, ?
 શીમે લતાલકથકી * અલકા ધણેરી. ૩૨
 આ સ્નેહ સાગર ॥ કરી દરરોજ લાગ,
 સાક્ષાત ઇષ્ટ મળવા ધરતા વિરાગ;
 શું આઠ આવરણ લંઘન આદરેછે,
 સાથે મહર્ષિ ન્યમ દવાર વિષે ડરેછે; ૩૩
 વેકુંડ દવાર સમ હૃદયતાં મથાવે,
 વાતો કરી મૂરજ સાથ અર્ચિ દયાવે;
 વાળી વળે સ્ફટિક-વજ્જરની કમાન,
 હિતારતાં અચળ મેરુ તાલુ ગુમાત. ૩૪
 હીરા કણી શતજડી દર કાંગરામાં,
 ટાંગ્યા મણી દિનમણી સમ તોરણોમાં;
 રક્ષા કમાડ કરવા ભયું તીવ્ર તીરે,
 લક્ષ્મી દશાનનતણી ભભકે અન્નિરે. ૩૫
 રીસે ભરાય પણ વાત હલાવવાને,
 ખીન્નધ ધાય પણ અગ્નિ પ્રગ્ળાવવાને;
 સાતે ચઢે પણ સમુદ્ર પક્ષાળવાને,
 છેના સમર્થ જવકાળ થયો રવાને. † ૩૬
 છે શેષ ઝુંડ સમ સાંકળ સાંકળેલી,
 સત્તા કડાં તણી સુદર્પણમાં ભરેલી;
 ત્યાં પેલવાન ધરતા કરમાં કટાર,

* હાથી અથવા લતારૂપી ચોટલો.

॥ લંકરૂપી સ્નેહ સાગર.

† કાળથી પણ નુકશાન ન થયું.

સંગીન શસ્ત્ર લઈ ફૂર ઉભા ટટાર. ૩૭

નાદેહ દીર્ઘ લધુકે અણુનો ધરીને,
પેશી શકે છળ અને બળકો કરીને;
એવાં, કર્યો હુકમ, દાર બિધાડવાને,
કાળાશ્વને મનુષ્ય ચાર ચરાવવાને.* ૩૮

સંગ્રામની સકલ નીતિ પ્રવીણ વીર,
નેવા અચિર અરિનાં તતખીર-હીર;
ઈચ્છા ધરી ચતુર રાક્ષસ મુંકતો' તો,
સન્માનથી સુભટને ધીરદાવતો' તો. ૩૯

“અદ્યાપિ ને જય અને યશ મેળવેલ,
સેના તણો સકલ અદભુત તેજ ખેલ;
પૌત્રસ્થનો તનય કાશ્વ-ભૂત ક્યાંછે,
પીછાં થકી મયૂર તો રણિયામણોછે. ૪૦

હે ભાઈ! આજ પણ પાછળ હું પડ્યોછું,
ને આભ બાથ ભરવા રણમાં અટ્યોછું;
વિશ્વાસછે તમ વિષે કરજો પ્રમાણ,,
એવું વદી તપવતો જ્યમ સૈન્ય બાણ. ૪૧

ભુજંગી છંદ.

રઘુનાથ-સેના અન્નતુલ્ય જાણી,
ઉભાવ્યા ધજેવા મહાદુષ્ટ પ્રાણી;
નથી સૈનિકો મધ્ય એકકે યદીલો,
સુરારિ થયો યત્ર રક્ષાર્થે કિલ્લો ૪૨
છટ્ટો સર્ગ સંપૂર્ણ.

રામસેના, વિધિ તથા મધ્યાહનના વર્ણન.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

કિલ્લે ચહ્યા ચતુર ચંચળ ચાર ચાર,
 હૈયે પ્રકૃષ્ઠ અભિમાન નાંચું અપાર;
 શાને ન યાય રધુનંદનની અવસા,
 ત્રિજી યદા નવ જણાય મનુષ્ય-સંજ્ઞા. ૧

એકરે મળે નરથ સારથિ હોય શાનો,
 ક્યાંથી સવાર જવ અશ્વ ન એક નાનો;
 ખાવા મળે નરમ, ખચ્ચર ઊંટ હાથી,
 શું અન્ય હોય જવ વાનર રીંછ સાથી. ૨

ક્યાંથી કવાયત જરા પણુ માંકડાંમાં,
 તોળાય શેર નહિ દર્દુરતા ધડામાં;
 બે હાથથી લગિર કાર્મુકના ઝગાય,
 ખંજોળતા કપિ યદા ક્ષણમાં બધાય. ૩

સંગ્રામની પણુ અણી મનમાં ન ધારી,
 ફાલી કરે રખડતા કિલકારી ભારી;
 દેખાડી દંત સઘળા ડચકાર ખાય,
 હેવા રહિત કપિને ન વિચાર થાય. ૪

ખાએ અનેક ફળને કરતા સવાદ,
 ને કોઈ ફાળ ભરવા કરતા વિવાદ,
 ઉભા રહ્યા પુઠકરી કપિ કો ટટાર,
 મૂર્ખાઈનો ઈહ જણાય જરા ન પાર, ૫

સ્વચ્છંદ રીંછ દળમાં ફરતાં જણાય,
 ઉત્સાહ શૂર ભય આળસ ના કળાય;
 સન્મુખ સેન અરિની થઇ હાથ વેંતે,
 તોએ મદાન્ધ થઇને ફરતાં શકે તે. ૬

લીલોતરી જ્યમ વૃષા-ઋતુમાં ભરાઇ,
 આ સેન તેમ ચળ, * રાક્ષસને જણાઇ;
 રાતાં પીળાં ફૂંચર કૃષ્ણ સફેત અંગે,
 દેખાય સર્વ દળ ઇંદ્ર-ધનુષ્ય રંગે. ૭

જોઇ અથેતિ દાણમાં ભટ ભવ્ય ચાર,
 ધિક્કાર સાથ મનમાં કરતા વિચાર;
 કયાંથી શક્યું દળતરી જળરો મનાર,
 આ સૈન્યનો શ્યમ ગણાય પ્રચંડભાર. ૮

ફાવ્યા કદાપિ રઘુ નાયક એકવાર,
 ચાલી શકે ન બહુ કાષ્ટતણી કટાર;
 જો જાય કાંક સમગ્ર નિજ ધામ રામ,
 તો જાળવી કદિ શકે શુભ રામનામ. ૯

અગ્ન્યાસ્ત્ર એક મુકતીં સહુ થાય ખાખ,
 મુષ્ટિ-મહાર પડતાં મૃત થાય લાખ;
 ઘેરે વિહીન કું કથી કપિ ફાટી જાય,
 હોંકાર કાન પડતાં વિખરાઇ જાય. ૧૦

અન્યોન્ય સાથ મળતાં દાણમાં ફીસાય,
 થા-અંધ કામ કરતા નહિડો જણાય;
 યોધા તણું નવ મળે અભિમાન નામ,
 સ્વીકારી વૃત્તિ કપિની કપિએ તમામ. ૧૧

* વર્ષા ઋતુની લીલોતરી જેવી ચંચળ.

કયાં શામદામ છળ ભેદ પ્રપંચ કયાં છે,
 દૈવે ગરીબ કપિને કયમ છેતર્યાં છે;
 શું સ્વર્ગમાં ગઈ પડી કપિ ખોટ છેક,
 ચંપાઈ વાનર જશે પદ્મમાં અનેક. ૧૨

સંચિત એક પણ કયાંય ન અન્નદોષ,
 વાદિત્રનો ન વિર-વલ્લભ થાય થોપ;
 કયાંથી જય-ધ્વજ ન વસ્ત્ર યદા શરીરે,
 કયાંથી શૂરાતન ન લાજ યદા લાગેરે. ૧૩

ઉત્સાહ-શક્તિ પ્રભુ-શક્તિ ન કાર્ય-શક્તિ,
 દેખાય આદળવિષે નહિ રાગ-ભક્તિ;
 કયાં ગંજ એક પણ શસ્ત્ર તણો જણાય,
 વિશ્રામ સ્થાન નહિ મૂઠિતજ્યાં રખાય. ૧૪

શ્રીરામ લક્ષ્મણ વિભીષણ રામદૂત,*
 સુગ્રીવ નીલ નવ નિર્વિષ વાલિ-સુત; †
 ચોદ્યા બન્યા અતિ-રથી, જ્યમ માણુ માણુ,
 બેઠા કરે રમત બાલકશું અજાણુ. ૧૫

શું છેક ગંડક હશે અજ-પુત્ર † ભાઈ,
 શું રાખતો ભરત માત= તણી સગાઈ;
 કે ચોદ વર્ષ તનને વનવાસ દીધો,

* હનુમાન.

† વાલિને રામે માર્યો હતો તો પણ તેના પુત્ર અંગદને રામ ઉપર રીસ નહતી.

‡ રામના પિતા દશરથ.

= કેકઈ-જેણે રામને વનવાસ મોકલાવ્યા હતા.

- છે પાટવી પણ વિલાપ જરા ન કીમો. ૧૬
- જે લક્ષણે ઘટિત અગ્રસરી કપિના,
તેની છટા અવધમાં પણ રે' છુપીના;
તેથી ક્યો જરૂર દેશ નિકાલ આને,
જાણી ભલે ભટકતો વહુ સાથ રાને. ૧૭
- હાસ્યિત ! સીત ! વદતાં ફરતો ફરેછે,
સાથે અનુજ પણ લાજ તજ રહેછે;
કેથી દર્ઠ સકલ અકલ અત્ર આઠ્યો,
કીડી તણુ કટક હસ્તિ-સમીપ લાઠ્યો. ૧૮
- નજીવે પ્રકૃતિ વળી કુટડા જણાય,
છે બાળ-ભાવ ભયને કરતા વદાય;
સંપૂર્ણ હાંસ-જ્યઆશ-ભયો દિસેછે,
સંગ્રામ મધ્ય અરિને મળવા હીસેછે. ૧૯
- અજ્ઞાન બાળ મનમાં નકરી વિચાર,
જાણી ગૃહે સરખને કદિ પુષ્પ હાર;
તો સર્પ પ્રાણુ હરશે દહ તીવ્ર દંશ,
આબાળકોનુ કરશે લમ આનૃશંસ ૨૦
- નાસી છુટી ધરથકી વનમાં ગયાતો,
ચારે દિશે દવ બળે ન સુખી થયાલાં;
પાતાળમાં ઉતરતાં અહિ ફૂર ધાયા,
આકાશમાં સુરજ-અગ્નિથકી દઝાયા ૨૧
- જ્યાં લાં નશીબ ડગ આગળ ચાલવાનુ,
છાયા સમાન જનને નહિ છોડવાનુ;
જો ચોગથી કદિ બને વિપરીત દૈવ,
કોટી ઉપાય કરતાં દમશે સદૈવ; ૨૨

સીતા સહિત રમવા વન મધ્ય આવ્યા,
 વિશ્વાસ ધાત કરવા વિધિએ લુલાવ્યા;
 આપી સદૈવ રમવા જ્યમ દિવ્ય ગોરી,
 ચોરી ગયો શઠ-ગૃહે * મહોની કિશોરી ૨૩
 જે સીત કાળ થઈ વિહવલ લંકનાથ,
 ભાગ્યા કરાગ્યથ ને અપકીર્તિ સાથ;
 તે સીત યોગ્ય સમયે જ્યમ ઘેર આવી,
 શું છે અશક્ય વરણે જવમ્હેર ભાવી ? ૨૪
 શંભુ સ્વયંભુ હરિ રાવણ સૂર્ય શક,
 ઇલાદિ લોકત્રણને પણ દૈવ ચક્ર;
 છોડ સમાન ઝુંદડી જવ ફેરવે છે,
 તેકોણુ માત્ર રધુનંદનને ગણે છે; ૨૫
 આપી અપૂર્વ ગુણુ રૂપ પવિત્ર પ્રીત,
 ક્ષત્રીય વર્ણુ રવિવંશ દઈ ઘટિત;
 સત્કીર્તિ નિર્મલ અને ઉજળો પ્રતાપ,
 સીતા રમા રતિ સમાન દદ્ય અપાપ ૨૬
 આરોગ્યતા સુજનતા બળનીતિ શૂર,
 આપી કર્યા ત્રિવિધિ તાપ ‡ બધાય દૂર,
 છટ્ટી ન સર્વ હરતાં તલભાર લાજ,
 છે દુર્વિદગ્ધ શઠકે પરદુઃખરાજ; ૨૭
 એવું અને કવચિત સૂર્યનું તેજ જાએ,
 એવું અને કવચિત મેરુ ચક્ષિત થાએ;
 એવું અને કવચિત અમૃત થાય ઝેર,

* સીતા પૃથ્વીની દોકરી છે.

‡ આધિ દૈવ, આધિ ભૂત અને આધ્યાત્મિક.

ના ભાગ્યના લિખિતમાં પણ થાય ફેર. ૨૮
 ચાતુર્યે રૂપ ગુણુ યૌવન જ્ઞાન દાન,
 પ્રસાદ પરાક્રમ પ્રતાપ પ્રભુત્વ માન;
 વૈરાગ્ય રાગ જર જોરુ અને જમીન,
 એ સર્વ સદૃશ થઈરે' વિધિને અધીન. ૨૯
 સૌંદર્યસારનિજ પાર્વતી પ્રાણુ ખ્યારી,
 અષ્ટાઈંગ સાધ્ય નિજ શીયલમાં ખુમારી;
 લે શંભુનું -હૃદય ભીંતણુમાં ભમાયું,
 વૈરાગ્યનું પણ ધર્યું પણ નાપણાયું. ૩૦
 કે'વાય વિશ્વુ જગ જીવન પાળનાર,
 તે બોલ પાગો ન શક્યા પળ એક વાર;
 શૃંગી થકી લઈ મુનિ ગણુમાં ન એક,
 જોણુ ધર્યો વચનનો દહરોજ ટેક. ૩૧
 જે સ્થૂળ સૂક્ષ્મ વર્ગો કારણ દેહ ધારી,
 ડાહ્યા કુલીનધનિ સુંદરને વિહારી;
 તે કોઈને વશ થઈ વટ એ ન હારે;
 છે ધન્ય ધન્ય! દૃઢતા વિધિનીજ ભારે. ૩૨
 દેવી મહા અકલ જ્ઞા સર્વ કલા સહિત,
 કર્માનુસાર લઈ સાથ અહિત હિત;
 નિર્જેષ અક્ષર-સ્વરૂપ ધરે કપાસે,
 ચિદ્રૂપ અક્ષર પડયું જ્યમ નેત્ર જળે. ૩૩
 સંપત્તિના વિવિધ દહાવ વિપત્તિ-ભાવ,
 કોટયા વધિ મનુષની પણ આવ જાવ;
 ખોટા ખરા મમત હિમ્મત ભીરુતાને,

વૃધા જ્યાંની લઘુ શૈશવની દશાને ૩૪
 આશા-સમીરણુ નિરાશ તણા તરંગ,
 દેખાડતાં વિયુધને ધરતી ઉભંગ,
 સંસારની ગહન દુર્ઘટ નાટ્ય શાળા,
 તેમાં રમે નમવતી ત્રણ લોક આળા. ૩૫
 પ્રારબ્ધ સંચિત અને ક્રિયામાણુ ધારી,
 સત્તા દયા શરમને નદિમાનનારી;
 નિષ્પક્ષ દે અચળ અદલ ઈનસાફ,
 શાક્ષાત ધર્મ સમ વાંક કરે ન માફ. ૩૬
 બ્રહ્માણ્ડના અધિપ મંડળીકા અનેલા,
 સામંતમાં શશિ દિવા કરને ગણેલા;
 ભદ્રમી અનેલ, જ્યમ વિશ્નુસગીપ, દાસી,
 એવા મહાનૃપતિને કરતાં ઉદારી, ૩૭
 ઉન્મત્ત શત્રુ ગરવા હઠવી તમામ,
 જેતું કદાચ સ્મરતા ગૃહ-પક્ષિ નામ,
 ધારે ધરા ધરમની દૃઢ ધારણેજે,
 વીલા કરી સરવ તે મહીપાલ રહેજે, ૩૮
 ખાવા પીવા હુકમને મસમ્હાલવાનુ
 સ્વેચ્છાનુસાર પતિ સન્મુખ લાડવાનુ
 પામી સ્વરૂપ ગુણમાં પરિપૂર્ણુ આળા,
 વેડી શકે જરિ ન જોખનના ઉછાળા, ૩૯
 તે પદિમણી -હૃદયમાં વિરહાગ્નિ ભારી,
 ધોવા અકીર્તિ તણુ લાંછન શસ્ત્ર-ધારી;
 નાહે યદા નયનથી ઉભરાય વારિ,
 તે વીરના પણુ મનોરથ-અશ્વ મારી, ૪૦

કીધા સુરાસુર તપોધન આશ-ભગ્ન,
 લગ્ન તથા વડિલની પણ કીધ લગ્ન;
 સન્માનથી પરશુરામ પરાસ્ત કીધા,
 વાલી તણા વગર કારણુ પ્રાણુ લીધા, ૪૧
 લાગ્યું હશે જરૂર એ કૃતિઓનુ પાપ,
 કે ભોગવે ઋષિ તણા અતિદુષ્ટ શાપ;
 કાળે કયો અગર મેષ સમાન આરો,
 ઓશે હતો નવહતો પળમાં ધીઆરો ૪૨
 સીતા નિશાન પર નિશ્ચલ દૃષ્ટિ રાખે,
 વ્યાધિ ઉપાધિ વર્ગી આધિ અનેક સાંખે;
 કીધો લગાર નહિ અંતરથી વિચાર,
 આયુદ્ધમાં ક્યમ થશે નિજ શુકવાર, ૪૩
 બ્રહ્માણ્ડ સ્થિર કરતાં જળના પ્રભાવે,
 દિગ્પાળ કેલિ કરિણી-ગણુમાં મચાવે;
 ત્યાં થાય અદ્ય મિષથી કદિ અંતરાય,
 કીડી તણી તવ વક્ષે' વિપરીત થાય. ૪૪
 હીરાકણી સરસ કુંદનમાં જડાઈ,
 તેને ખમી ત્વ શકે હત-ભાગ્ય ભાઈ;
 શું જનકી-ચિરહથી ગદ્ય સર્વ શુદ્ધિ,
 કે સીત સાથ વનમધ્ય લુટાઈ બુદ્ધિ. ૪૫
 એવો વિચાર કરતા નવમેષ જેવા,
 જાણે અલૌકિક વધાઈ સહર્ષ કે'વા;
 આવ્યા ઉમંગ-ભર રાવણુ પુત્ર પાસ,
 લાગે વિકાર હીનને પણ દુષ્ટ-પાસ. ૪૬
 વૃત્તાન્ત ઇંગિત થકી કળતા તમામ,

એકાગ્ર ચિત્ત મુખ્યવા પણ લોક વામ,
 ચાતાં કરે ખળભળાટ અનેક વાર,
 તોફાન અંત સમયે જ્યમ સિંધુ વાર. ૪૭
 ઉચ્ચાર કોઈ નકરે નવ શ્વાસ ખાય,
 ગિત્રેલ સૃષ્ટિ સમ સૈન્ય બધું જણાય;
 જે પથ્થરો પર તર્યા રધુનંદ ક્ષેમ,
 તેનીજ મૂર્તિ અગણિત ઘડાઇ જેમ. ૪૮
 સેના સમક્ષ પતિને કર બેય જોડી,
 બોલી ઉભા “ વિજયસે ” પણ વાર થોડી;
 આજ્ઞા પછી લઇ કહી સઘળી અથેતિ,
 કે હર્ષની સરિત પૂર્ણ જણાય જોતી. ૪૯
 શું ઇંદ્રજિત પતિને નિજ મિત્ત ધારી,
 પ્રેમે દ્રવે હરખથી સતી સેન નારી;
 કે ઇંદ્રજિત શશિના કર ધારનારી,
 શું ચંદ્રકાન્ત સમ સેન વહેછ વારિ. ૫૦
 શકારિએ સરવ વાત ગળે ઉતારી,
 પોતા અને પરતણા બળને વિચારી;
 જાણે જિત્યો લમ પ્રકુલ મુખ્યાન્નધારી,
 ચાલ્યો મહાન્ધ મદયુક્ત ગિરા ઉચારી. ૫૧
 પીધી સુધાસન મિયા સમ ચિત્ત ઘેરી,
 ઝીલી તનૂજ સમ જાલરતુલ્ય પેરી;
 ગોખી સુમંત્ર જ્યમ સાયર્વી જેમ પ્રાણ,
 સૈન્યે ગણી ધવળ કીર્તિ સમાન વાણ. ૫૨
 વિશ્વાસ જે ગુરુ અને પિતૃના વચંને
 વિશ્વાસ જેહ જનિતા પર બાળ મંને

વિશ્વાસ જે કુળવધૂ પતિસાથ રાખે,
 તેથી ધરી અધિક સૈન્ય લઢાઇ ઝાંખે ૫૩
 પોતાદ તોય જ્યમ ચુંગકમાં તણુપથ,
 ઉજળાંશુમાં નવ ગૃહો જ્યમ હીન થાય;
 ચોધ્યા પ્રચંડ સ્વમ સ્નિગ્ધ બન્યા અમાપ,
 શકારિનો અહહ ! અદભુત જે પ્રતાપ ! ૫૪
 આકાળ કાળસમ કાળજ કાઢવાને,
 ઠાંગામુખા કુટિલ રાક્ષસ પુણ્યસ્થાને;
 જોઇઅકુટિલ ‡ કરો નિજ નાંખવાને,
 આકાશમધ્ય રવિરાજ અદ્યો વિમાને. ૫૫
 સંધ્યા પ્રભાત સમ-અંતરમાં ધરીને,
 સ્થાનાન્તરે નિજ પ્રતાપથકી ભરીને;
 દેખાડવા જગતના ઉદયાસ્ત ભારે,
 મધ્યાહન કાળ અવની પર ફાળ ભારે. ૫૬
 પુષ્પો લતા તરુ અને જળ શોષવાને,
 શ્વેદામ્યુ તૈલ, કચરી તન, કાઢવાને;
 પોતે બળે અવરનાં પણુ ગાત્ર તાપે,
 મધ્યાહન કાળ ધરશાળુ બન્યો અમાપે. ૫૭
 આકાર હીન સચરાચર વ્યાપ્ત પામે,
 અવ્યક્ત અત્ર ક્રૂરતાં ન વળી વિરામે;
 છે દૂર સત્વ તમને રજથી સદાય,
 મધ્યાહન કાળ પર બ્રહ્મ બિજો જણાય. ૫૮
 સૈનિકનાં કંઠણુ અંતર પીંગળાવી,

પાદારવિંદ પલુ પાન્ય તણા બળાવી;
 બ્યારે શકે વિરહિણી દગ નાસુકાવી,
 મધ્યાહન રે' નયનમાં ઊંધને ઠરાવી. ૫૯
 છાયા પ્રેમા સહિત સર્વ રેષલે રમેછે,
 ધારી સુરંગ ચઢતા પૂરથી નમેછે;
 બેનારનાં નયન ગાસ કરી અપાઢ,
 મધ્યાહન કાળ નટનૂલ કરે અસાધ્ય; ૬૦
 આકાળ મધ્ય અલકા, મુખ દવાર ફાડી,
 સેના, અઝુણુ વમતી, લમ ખહાર કા'ડી;
 દેખાડતી સકલ હિંસક મેઘ-માળા,
 કે મેઘનાદ ચમૂં યુધ્ધ વિષે કરાળા. ૬૧

હરિણી વૃત્ત.

વચન મદિરા પીતાં વાઘે, તૃષા અરિ રક્તની,
 વૃકગણુ સમી ઉભીસેના નિશાયર ભૂપની;
 વૃપ સુત તણી આગ્રા રૂપી ભયાનક શૂંખલા,
 અસુર ન શકે તોડી તેથી થયા અતિ આકળા. ૬૨

દુહા.

દૃષ્ટિ પાતને વીરજન સામા સામી વાદ
 કરતાં, ફેંકે યુદ્ધમાં જ્યમ શરના વરપાદ. ૬૨

સાતમે સર્ગ સંપૂર્ણ.

મૂલપા ૭૬.

સર્ગ આઠમો.

ચુદ્ધ વણિત.

અટકથી આસતાં અટક નવ ધારતાં કટક રણુમધ્ય કરતું ઉઘામા,
 તે સમે ગિર રણુવીરનો વીર રણુવીર જોદ્યો જઘ સામસામા;
 “યાર શક્ષારિ જરિ વાર વિચાર પળવાર ન રખાય ધર રામરામા,
 ખાપના શાપની શાપ ધોવા જતાં આપ પણ પાપના પુંજ પામ્યા. ૧
 સીત દૂષિત કરવા નિશાચાર કુત્સિત અતુચિત નિજ ચિત્ત કીધું,
 રામનાં કામ જાણ્યા વિના કામથી કામિની-કામના-ઝેર પીધું;
 માદ ઓલાદ પૌલસ્ત્યની રાખ પણ ખાખ આ લાખની લંક થાશે,
 પાપના પુંજમાં સૂઝ નહિ બૂજ તુજ પુજ્યને રૂઝ પછી કેમ થાશે. ૨
 માત તુજ ગોખમાં શોકમાં ખેલતી શોકલછ રાંકને શોક આપે,
 લોકમાં કોકને શોકના સાલની વાત વિસ્તારથી પુંછ આપે;
 સઘ ઝટવાર વ્યભિચારમાં ખવાર થાતાં નહિ જર કો શેર દેશે,
 માટ અવિચારિ મનધાર નિજ હિતને સીતને આપતાં વિતરે’શે”. ૩
 વાણુના બાણુથી હાણુમાની તજ શાણુપણુ રાવણુત્મજ રીસાઈ,
 આજ શત વ્યાળના ઝેરની પેર વ્યાપી જતાં હસ્ત સમશેર સાઢી;
 જાયછે મારવા ચીસપાડી રિપુ-શીષને રીસ ઉતારવાને,
 તે સમે સૈન્ય બન્નેય સામાં થયાં ધરણિનો ભાર ઉતારવાને. ૪
 કોઈ ભાલા લછ કોઈ ઠાલા રહી મુઠ્ઠિથી કણિ અરિ-અંગ આપે,
 કૈંક બરછી ગદા ત્રિશૂળ ફરશી લછ દિવ્યને બવ્ય વપુ ઋદ કાપે;
 છેક નિર્દય કરી-હૃદય કો ઉભય બે પાયથી દેહના ભાગ પાડે,
 શીષ ધડથી જુદાં કેડથી ધડ જુદાં, આંખ ફોડે અને વકત્ર ફોડે. ૫
 વાળ ખેંચાય કૈં નાક કરણ ને હૃદય બેદાય ને થાય હુંદા,

નય ચીરાઈ અરડો પડે બાંયપર ઉઠતા તોય પડતા ન જુદા;
 માર તત્તવારની ધારથી મારતાં પાર વિણુ દાર આવાર થાએ,
 તોય ધરી દાલ મડદાં તણી વાનરો રાક્ષસો જોખમાં ખૂખ ધાએ. ૬
 માર મારી કરી કાકિયારી શૂરા દેહધારી કરે કામ કારી,
 ચટ્ટ અગણિતને ચોળતા રોળતા લક્ષને શૂળની મધ્ય શારી;
 લેઈ જોયે પછાડે ઘણા મહારથી સારથિ પ્યાદજો દાઝી નાંખે,
 કોઈને દાઢમાં ધાડતાં શેરડી તુલ્ય ચુસી કુચા કાઢી નાંખે. ૭
 કોઈને લાત લપડાક ગડદા અને કોઈનાં શીષ કે પાય કાપે,
 સામ સામે લઈ વીશ બે હાથમાં ચાંપથી ચગદવા સાથ ચાંપે;
 ઝાડ પાષાણથી ધાણુ વધતો વળ્યો પ્રાણિના પ્રાણુ નિર્વાણુ પામ્યા,
 કોઈ ક્ષારામ્બુધિમધ્ય સુતા અને કોઈ ગિરિ કે વનાન્તે વિરામ્યા. ૮
 તીવ્ર તોખોર ચાલે ઘણી ઝડપથી રક્તથી ચીંકણી બાંય તોએ,
 માર પડતાં ન પાછા પડે પણ અડે યુદ્ધ-અણી જેમ વરતેલ હોએ;
 ખાય વીરને ઘણા ચાવતા ન્યમ ચણા મચવતા શું રમસ્તાન હાથી,
 સર્વે તે મોતના ગોખમાં ચાલતા હોય પશુ કે કૃષિ વીર ભાથી. ૯
 બાણુના પાતથી મહાત યુદ્ધજ થતા વાતમાં જાતની ધાત થાતી,
 ઇંદ્રજિત શૂર સંક્રામના પૂરમાં જવ પડ્યો કોધકરી આંખ રાતી;
 બાણુ-સુસવાટ ન્યમ પ્રત્યયનો વાત સાક્ષાત શિવ સૃષ્ટિ સંકેલવાને,
 લેઈ આવ્યા અહીં અગ્નિ ને સૂર્યને મેધ શકાદિ બહુ દેવતાને. ૧૦
 વીર જોયે ચઢી જોયતો સૂર્યશા વીર યોદ્ધા સજી મણુ સુતા,
 કાય નિજ ભાઈની જય ખેવાઈ રોળાઈ અગ્રેસરી નાસી છુટ્યા;
 હસ્ત નહિ તોય બંની મસ્ત થઈ મરણીયો રોળવાળ્યો સખાએ અરિનો,
 જોછ તે રોછ પણ ખોઈ ધીરજ બધી વૈરમય પુત્ર મથદીકરીનો. ૧૧
 કૂંડ્ર ધ્વજાસ્ત્ર અગ્ન્યાસ્ત્ર કે શસ્ત્રને સાંગથી કાંગ સમ કૂટી નાંખે,
 થાય જે વાર સંહાર કરતાં ક્રોધી વીરનો વીર તે કેમ સાંખે;

સૂર જ્યમ વાદળો, તેમ અરિનાં દળો, શૂર અગણિત શરથી શમાવે,
 નીળ સુમીવ અંગદ વિભીષણ પક્ષા, વીર મહાવીરને પણ ઉડાવે. ૧૨
 એ સમે ખર્વ નિર્ખર્વ શર-પતનથી મિત્ર સૌમિત્રનું પતન થાતં,
 યુદ્ધની નીતિ વિરુદ્ધ બેશુદ્ધને મારવા બુદ્ધિ મન સિદ્ધ થાતાં;
 ધાવતો ક્રોધમાં ઘેઝઝાનો બચો જોઇ આકાશમાં ઝાંખ લાગી,
 સ્વર્ગ-દેવાઝૂંગના રુદન કરતી ખરે વીરતારા મહા સ્થાન લાગી. ૧૩
 ત્રાસ-આભાસ પાતાળને સ્વર્ગ પર્યંત સચરાચરે વ્યાપ્ત પામ્યો,
 રુધિર-વર્ષાદને ઝેરમય વાત વારે નિધિએ ઘણો વહિન વામ્યો;
 કંપતી સ્થિર પૃથ્વી રસાતાળ જ્યમ જય દશઆશ કલેશિત પૂરી,
 કાગને ગીધ સમડી કુટિલ પક્ષિ કદિ પ્રાણ હત્યા કરે આજ જૂરી. ૧૪
 ચંદ્ર રઘુનંદ પણ મંદતા છાંડતાં બાનુ જ્યમ રકત ઉદયાચસાનું,
 ચિત્ત ક્ષોભિતને કુધિત મતિથી કૃતી વૈર લેવા પ્રિયા ને સખાનું;
 ધાવતો સજ્જ હથિયાર-અંબારને ખારને ધારતો શત્રુ સામે,
 દાંતથી ઓઠ કચડી ઉડી જય જ્યમ ભીતિ કે વીંતક ધારી ન નામે. ૧૫
 શુદ્ધ નિઃસંશ અવતંસ રઘુવંશનો આ સમે દંશથી દંખવાને,
 પૂરપાટે ચઢ્યો તુમુલ યુદ્ધે લઢ્યો દુષ્ટ પાપિષ્ઠ સંહારવાને;
 કાર્દી ટંકારથી હાર ગિરિરાજની જર્જરીભૂત શક્તિ જવાથી,
 બાણ પર બાણથી પ્રાણ પર પ્રાણ લે બાણ પર બાણ પૂરી મુવાથી. ૧૬
 ક્રોધમય કેસરી વિવરથી પર થઇ મેઘનાદે ચઢે જેમ નાદે,
 તેમ રઘુકેસરી અવધથી પર થઇ કુધિત પૂરો ક્યો મેઘનાદે;
 કોપની તોપ ઝુટે ધડેડાટ કે વાટ કે ઘાટ તો ના જણાએ,
 “માર મારો” “વિદારો” વદી વાયુવત સીતપતિ વ્યામ સર્વત્ર થાએ. ૧૭
 થાય ધધડાટ જ્યમ વાદળાં તુટતાં ઝુટતાં ભાગ્ય દશકંધ કરાં,
 છૂટતાં સરર શર અરર કહોને ધબોધબ્ય પ્રાણી પડે છે ધણેરાં;
 વીર બંકા-નિવાસી અટકા ગયા છે ત્રાસી, થઈ મૂઢ નારી,

કેળના ગભવત ગભનાં બાળકાં રાક્ષસી નાશકી તોય ધારી. ૧૮
 સિંહ હાથી અને હિંટ કે વ્યાધ ચિત્તા પજ્યા નાદથી સર્વ ફારી,
 નંપવરો મુઠ્ઠી કંપવામાં પડી અંધ દશકંધની ભવ્ય છાતી;
 ઉડતાં લક્ષ પક્ષી પડ્યાં નાજરા જક્ષની અક્ષની પદ્મ પળકે,
 શૌર્યકર્તા ચઢ્યા વાહ જળના ખજા ગ્રાહ ભયમાં પજ્યા શેષ સળકે. ૧૯
 ક્રોધની સીમનો નીમ ક્યાંથી રહે ભીમ દેખાય બે ભીષ્મ ભીરુ,
 જોરના તોરથી ઘોર કરવા કૃતિ ચિત્ત લવજેશ પડતું ન ધીરુ;
 કાશવત સેનની કાશ કાઢી ક્યો નાશ રણ લાશનું પર્વ કાધું,
 વીર અપ્રમત્ત મદમત્ત મરેી જાય પણ મારવા શત્રુને પાણી લીધું. ૨૦
 તીર મારે રણુવીર રણુધારને શિરથી રૂધિર જ્યમ નીર વહેછે,
 પંક્તિ-પાયથી રક્ત જળ ગંગનું મૂર્જીની જરાથી ઝરે છે;
 સારથિ મારથી થાય મૂઢિત સુસ્વેતરથ જંગ પણ ભગ્ન થાએ,
 મારેી સુરધારેી શઠારિ રણુનક લઈ ચક્ર જ્યમ શક આકાશ જાએ. ૨૧
 બાણુ-વૃષ્ટિ કરે ઇંદ્ર કે ચંદ્ર કે સૂર કે શર શઠારિ ભારે,
 અર્ધથી ભાગવા એક નહિ લાગવા લાગ પણ વાળવા રામ મારે;
 બાણુને વર્ષણે મધ્યમાં ધર્પણે અગ્નિ-દળ થાય નભ-પૃથ્વીમધ્ય
 સર્વ ભક્ષણુ કરે સીત રક્ષણુ થવા અગ્નિ-માતા અહીં આવી સદા. * ૨૨
 ઇંદ્રજિત ખેંચવા ભાંમ ઉતારવા વારવારે શરો ફેંકવામાં,
 સૂર્યના સર્વ કર કાપતાં પક્ષિવત તદ્દીને પડયો અંબુધિમાં; ||
 તોય ડગતો નથી તાક ચુકતો નથી થાક ખાતો નથી નાકવાળો,

-
- * ઉંચેથી ઇંદ્રજિત અને નીચેથી રામચંદ્રનાં બાણો મધ્યે મળે તેના ધર્ષ
 બુધી મધ્યે અગ્નિનું એક પડ થયું તે જાણે પોતાની દીકરીનું રક્ષણ
 કરવા અગ્નિદેવ આવ્યો હોય.
 || સાંજ ડીપ તે જાણે રામચંદ્રનાં બાણુથી સૂર્યના કર કાપતાં તે સમુદ્રમાં
 પડી ગયો હોય. •

- દેશ આવેશ અવધેશને સમ થતાં મારતો કાળ સમ વ્યાળ ફાળો. ૨૩
- રાત પડતાં ન પાછા જરી ઓસરે ઓસરે જેમ જૂવારી ખેલે,
કેશુનાં વૃક્ષ કે કુલ કુસુંબીતણાં તુલ્ય દેખાય મસ રક્તરેલે;
ચાપ તુટયાં અને બાણ ખુટયાં બધાં ગાત્ર ખૂટયાં ન પણ શસ્ત્ર મેલે,
એકનો મુકુટને એકની મૂછ પડતાં મળ્યા સિદ્ધ બે શેળભેળે; ૨૪
- એક તલવારથી કાપતો અંગ તવ ભંગ બીજો કરેછે મદાથી,
એક ધારી જમૈયો છરો અન્ય લૈ બાહ્યે સામસામી અદાથી;
દુષ્ટ જરી અને સ્ત્રૈય કે મૂર્ખ વદતાં મહા માર મારે અતોલે,
અસ્થિની ગ્રંથિ નસ કાપતાં નિંકળે તે ધ્વનિ છેક નકરૂર બોલે. ૨૫
- કાળ વીતી ગયો શસ્ત્ર ભાગી ગયાં ત્રણિત રૂવેરુવે સર્વ કાયા,
તોય છાતી ધણી ઠોકતા રોકતા શ્રમ ધપે જોતવા રાણીજયા;
આથમાં મારતાં સાથળે વીંટતાં દેહની સ્થિતિ કરે છેક માડી,
કેમ કરતાં વણૂટે નહિ હોયશું મગર મંકોડ હરિયેળકાડી. ૨૬
- એક બીજા પર લાગ આવ્યે પડે રોળતાં થાય બે મૂળધાણી,
શસ્ત્ર ભોંકાય મરનારનાં પૃષ્ઠમાં પાય મુખ પેટ કચરાય પાણિ;
ચીસ મસ રીસથી પાડતાં થાય ખભળાટ બ્રહ્માણ્ડમાં ચંડ ઘેરો,
શક્તિથી નાશ થાતાં શકે રા'ડ વૈરાટ જ્યમ પાડતું એક ફેરો. ૨૭
- બક્ષ પ્રલક્ષ બલુ લક્ષ પક્ષી પશુનું કર્ણ કાળપર્યંત સુંધી,
ભાર ધરતી તણો છેક ઉતારતાં ના અલંબુદ્ધિ ધારે કુબુદ્ધિ;
રુ'ડની માલને ધાલવા કંઠમાં જોગણી અત્ર ઓસેઠ આવી,
નૃસ કરતી અને અદૃ હસતી લઈ ખપ્પરાં વેશ બીભત્સ લાવી. ૨૮
- ભૂતને પ્રેતને ડાકિણી શાકિણી ડાખલાં લેઈ સર્વત્ર રુંમે,
ગાય ભુંડું અને ખાય કુંડું વળી ગેહ જાણી અતિ ધોર ઘુમે;
વકત્રને જ ભણે દાંત દેખાય નખ હાથ-આસ્ફાલને સ્પષ્ટ ધારે,
ભુંડથી છેક ભુંડાં ભયંકર ભલાંમાં ભરે ભ્રમિતના ભાવ ભારે. ૨૯

કોઇ સખ લેઈને આંખ કાઢે અને કોઈ લે આંગળી કાન કાપી,
 કોઈ લે કુશ પીંછી ફાળી થવા કોઇ લે જોપરી જીવ પાપી;
 કોઇ કાઢે બધાં પેટનાં ગુંછળાં સર્વ નસ ખેંચતાં તાંત કાઢે,
 કોઇ નિગ્ગ નારને અથ પંગર બધું હાડતો માળ લઈ જાય દાઢે. ૩૦
 માંસ પ્રાશન કરે આસ હેઠા પડે લેઈ તે બાજ આકાશ ઉડે,
 રક્તનું પાન કરતાં અતિ સ્વાદથી રક્તમાં ટુળકી દેઈ ટુમે;
 અંકમાં ખપ્પ વીરાતલુ લેઈ સખ નંદરથી ભેદતાં જેમ કોળ,
 આવતા જાય કર પાયને શોધતા પૃષ્ઠના દેહ ને, થાય ઝોળ. ૩૧
 ભુખને તર્પે હમ્મેપની ટાળવા છપ્પ ગિરિજેશ થઈ પૂર્ણ રાજ,
 આજ ભોજન મનોહારિ આપે ગણી વાજિ સમ દોડતાં ભૂત પાજ;
 પૂર્ણ ઉપકાર મન ધારતાં હાર કરતાં ઘણાં શીખના હુદ્ર ખાણી,
 આજ પેરેંત કોરાં હતાં લંકમાં ભોગવે ભાવથી આ ઉગ્ગણી ૩૨
 કોઇ ભડકા કરે કોઇ લય થાય, પણ કોઇ શીયાળ પેટે બરાડે,
 કોઇ રીસાય નવ ખાય મુઝાયને કોધથી વદન ને નયન ફાડે;
 કોઈ હંદુ પડે કોઇ ગંદુ પડે કોઈ મહિષા અને શ્વાન થાયે,
 વીર લંકેશ અવધેશના સૈન્યને આજ માહેશનું સૈન્ય છાયે. ૩૩
 આ સમે રાતના ત્રાસ-વર્ષાદ વરસ્યા થકી સર્વ આશા છવાઈ,
 સુત નિશિચારનો દૂત બિચારનો મારથી ભોમ પડિયો ધવાઈ;
 પતિત સંહારવો અતિતને મારવો શરણુગત શારવો પાપ જાણી,
 રામ વિરામ જી પામી ગયા એટલે દુષ્ટશુદ્ધિ તરસે પ્રમાણી. ૩૪
 લેઈ શું જાઉં મુખ દુઃખ એ મૂર્ખને કુખ બેડો સતીની લગ્નવા,
 વીર દેવા દગો ધર્મનો નાસગો થાય ઉભો કૃતિ ઘોર કરવા;
 મર્ણુ આથી ભલું એમ પણ થાય પણ લોભથી ચિત્ત દહ કૂર કીધું,

જી મારવું બંધ કરી પાછા ફર્યા.

ચાક ચઢતું કરી સ્થિર મન કુદ્ધ ક્ષત્રિયનું રક્ત દબ છેલ પીધું. ૩૫
 બાણ ત્રણ જોષમાં મારતાં રોષમાં આણ દે છે ઘણી અંતરાત્મા,
 રામ રાજે-દને મૂર્છના આપતાં થાય પુલકિત પાણમૂઠ પાખ્ખા;
 હાથ હેઠા પજા પ્રાણુ ઊંચા ચઢ્યા રામ ધરાણે ઢળ્યા વેદનાથી,
 અસ્ત્ર મુકી ઊઠાસી ગૃહી દુષ્ટ પણુ જન્ય ઘર “ધિક્ક” ઉચ્ચારણાથી. ૩૬
 રામને રાગતો બાહુને ચોળતો નામ નિજ ચોળતો શાન્તિ ખોળે,
 જ્ઞાન દુશ્વરિતનું માન જય ક્ષણિકનું જાણતાં હાણને લાંણુ તોળે;
 ક્રોધનો કામ શોકે ગૃહી વેર બદલે વધ્યો ફેર બહુ પેર અંગે,
 કૃત્ય અવળું કરી દુષ્ટનું મિત્ત પણુ બેસતું શોક સાગર ઉછંગે. ૩૭
 જાગશે રામ તો ઝેર મસ વ્યાપતાં વ્યાજસાચે ટકા સર્વ દેશે,
 જાણશે લોકતો મેંશ મુખ ચોપડી પંડ શિશુ નાર દિટકાર કે'શે;
 દેવ દાનવ અને દૈત્યમાં આજ પર્યાંતનો ભાર આથીજ જશે,
 કામરૂ લોક ગંધર્વ વિદ્યાધરો હાય! અપકીર્તિ ચિરકાળ ગાશે. ૩૮
 આવશે વાત જો માતના લક્ષમાં સિનઘ વક્ષસ્થળે એ ન લેશે,
 સમજશે પ્રાણુ પ્યારી કુટિલતા દગો પ્રેમ બદલે ગૃહે કંઠલ થાશે;
 ઘોર કૃતિની કમૃતિ દગ્ધ અંતર કરી દેહ આયુશને ખુદ્ધિ કાપે,
 એમ તર્કો કરી વીર વીરો થયોસર્વથા દુઃકૃતિ દુઃખ આપે. ૩૯
 કંપતી દેહ યષ્ટિ ચઢ્યું ચિત્ત ચગડોળ બાહૂકસમ વદન ફાડી,
 નયન ઊંચાં કરી સ્ખલિત પગલાં ભરે અમિત મધુપાનથી જ્યમઅનાડી;
 ગમન ક્યાં થાય તે જાણતો એ નથી ગુપ્ત કોશકિત જાણે ધકેલે,
 દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મુકતો પરાકષ્ટિથી દુર્ગ આગળ ઉભો વીર બેળે. ૪૦
 સૈન્ય ને શક્તિ ને કીર્તિ આશા અને ધૈર્ય ઊત્સાહ બહુ શસ્ત્ર સાથે,
 હરખને હોંસથી નગરની ખહાર આવી દીપે ગુરૂ જ્યમ પક્ષિ-માથે;
 એકલો આજ બે હોસ દુઃખે ભયો ધિક્ક! ભિક્ષુક સમ તેહ આબ્યો,
 રામ રહ્યા પછી દિવસ પવટાય ત્યમ આજ ગંઢ લંકમાં કાળ ફાળ્યો. ૪૧

રોસાવૃત્ત.

વિસ્મૃતિ કૃતિની થવા સુકિતનું શોધન કરવા, લાગ્યો શયસમ મૂઠ તકના જળમાં તરવા; મૃત મંત્રીને મિત્ર આંખની આગળ સાથે, ખની શત્રુથી કૂર મૃત્યુથી ખમણા સાથે;	૪૨
તેજ હીણને ક્ષીણ શીણ મોડે જ્યમ આવ્યું, સુખ શક્તિ કે દર્પ કોઇ સાથે નહિ આવ્યું; દુઃખ અનાદિ અનંત સકલ સૃષ્ટિનું સાથે, વધતે વેગે વહે આજ શકાર માથે;	૪૩
તોપણ હિમ્મત ધરે જતાં સિંહણનો જ્યો, સંદેશો પ્રતિહાર સાથ રાજને કા'વ્યો; ઉદય થતાં જ્યમ બાણ વિખેરી વાદળ નાંખે, જયમાં લય કુવિચાર મનસ્વી શેનો સાંખે.	૪૪
કપટ શત્રુશું કરી સમંધીમાં છળ રમવા, પિતા-પરાભવ થવા અઝાણે લાગ્યો મથવા ધરે દંભને પાસ કૂરતાને જ્યમ વંધ્યા, કરે શોકનો નાશ પ્રભાકરનો જ્યમ સંધ્યા;	૪૫.

આઠમો સર્ગ સંપૂર્ણ.

મર્ગ ૬ મા.

સંધ્યા-પુત્ર વિરહ-તથા ચંદ-વર્ણન.

પુષ્પિતાયા વૃત્ત.

લટક લટક લાજસાથ સંધ્યા, શશિચર ચંદ્રથી મનુષ્યવંદ્યા,
 લટમ વસન ધારતાં મુક્તાળી, રવિકર લક્ષ, પ્રભાવ મન્ય દાળી, ૧
 પવન ભવનમાં ધીરે ઉરાડી, અમિત દશા હદ પાર છેક કા'ડી,
 શમન મુનિમને મેંહા પમાડી, વિરહિતને નવ રંગમાં રમાડી, ૨
 બચસ બટુક આગાસું, સુવાડી, યુવતિમને શ્મર-ચોરને જગાડી,
 મૃદુ મૃદુ શ્વર સુપ્ત કર્ણ પાડી, તરુવર-મંડનથી દિશા રમાડી, ૩
 જળ નિધિ જળ ક્ષોભમાં ધરીને, ધન અરથી-મન લાભથી ભરીને,
 બન ઉપવન વાસથી રસીને, જગત વિષે પ્રમદા ઢરી હસીને. ૪
 યુવતિજન દુ'વે અમૂલ્ય ગાય, ધર ધર નૌતમ ગાન તાન ધાય;
 સરર સરર શબ્દ રાગ પૂરે, વજ્ર-સતાર ચઢે અપૂર્વ સૂરે. ૫
 વદન, સદનમાં, શશિ સમાન, ઉદય થતાં જ્યમ અસ્ત ધાય ભાણ;
 ભવન ગિરિ સુવર્ણ-વસ્ત્ર પે'રે, પ્રિયતમ તોપણ દીપ રનેહ વેરે, ૬
 શશિ રવિ ધ્રુવ રકમને રુપાના, કરતિમિષ્ટિ* વિષે બરી, સુધાના,
 પરકુપકૃતિ ધારણે ધરે છે, જ્યમ લહ કાવડ સાંજ સચરે છે. ૭
 નિશિચર રવિ રામચંદવીર, કરિવત યુદ્ધ કરે રણે અધીર,
 અતિ ત્રસિતમહી, પ્રદોષ, જાણી, તમ નભથી લહ સર્વને વિંટાણી. ૮
 જનપથપર વાત વાત તુલ્ય, પ્રહર પ્રશાન્ત સમે થતી અમૂલ્ય,
 હરખ હરખ લોક-લોક માણે, જ્યમ નિરદોશ પ્રદોષ કાળ તાણે. ૯
 કમલ, નયન, સૂર્ય, દાખવાને, કુમુદ, શશિ, સુખને કુલાવવાને

* સૂર્યનાં કીરણ આદિ ધયાથી તે રૂપી બાકડી.

તનુજ* - હૃદય છેયે ચર્પવાને નિરા નયન દૂત‡ કરે વદાય જાને. ૧૦
 કનક-રજત-હુંદૂબી ‡ ધરીને અતિ નીલ ચંપર મધ્ય સંચરીને
 પદ પટલ પ્રદોષ શું વગારે કલક અકાલ કદાચ શાન્ત પાડે. ૧૧
 અગણિત ગુણ રૂપ અવ્યક્રાયા, ભટ, કરવા નિગ, રીત-મોહમાયા,
 અસિત અસિત સાથ કોષવામે, અતુલ તમોગુણ તેથી આનન્દમે. ૧૨
 સકમ રજસ-સાથ સત્ત્વ‖ ઢાંકે, પળ પળ કજ્જલ સાથ જોમ નાખે,
 અતિરામ ભય શોક લોક ચિત્તે, નહિયુવરાજ વજ્રો પ્રદોષ વીત્તે. ૧૩
 નગર-જન-અન્યા રહિત બેલી, અસુરગુરે યદ્ય શાંખ પેલ વેલી;
 પશુ વિરહ કુમારનો વધારે, ભવપતિ-અંતર શોકભાર બારે. ૧૪
 દશમુખ પણ ધૈર્ય-શૌર્ય-યુક્ત, રુદન કરે આખળા યથા અયુક્ત;
 શરમ સુખ સુયુદ્ધિ ટેક ગર્વ, પરગૃહિણી અહતાં અહાય સર્વ. ૧૫
 -હૃદય દુઃખ બારાય કામસ્થાને, = સધિર વહે નખ ઓઠ નાક કાને;
 વિપજલ|| સમ રવેદથી નહવાયો, સુતવિરહે જન ક્રોધ ના ધવાયો! ૧૬
 રમણુ ભમણુ હર્મ્યમાં કરીને, ઇહતિહઅંધ સમાન આચડીને,
 રજસ શિરસમાં ધણી ધરીને, કર પગ દેહ ધરાતળે ધસીને, ૧૭
 નૃપક્ષણુ ક્ષણુ કેશ-ગૂટ કાંડી, લટલ લસાટ સલાટમાં પછાડી;
 અમિત અહિત વૃત્તિથી અળે છે, સુત-વિરહે જન એહમાં યળે છે. ૧૮
 લયડ કમકમી અનાય આય, નયન-કટાર અટાર ગુહ્ય થાય, *

* રાતનો દીકરો રાક્ષસ.

‡ સાંજેની દૂત.

‡ સૂર્ય અને ચંદ્ર એ બે રૂપી સોના રુપાનાં નગારાં.

+ રજોગુણ અથવા ધૂળ.

‖ સત્ત્વગુણ અથવા શુભ.

=પ્રથમ -હૃદયમાં કામ બરાબો હતો હવે દુઃખો બરાબો છે.

|| જો.ક.જાળી

દશન કઠક બોલતાં ખિસાય, તન-વિરહે મન વૃદ્ધનું તવામ. ૧૯
 તમર-બમર મૂર્છના કરાવે, રમરગ સીત રહિત સીત લાવે;
 ધબક ધબક થાય છાતી-છાટ, અવિનયનાં ફળ દુઃખ ને ઉચ્ચાટ. ૨૦
 વચન પ્રલપતાં કરે વિલાપ, પરિજન શાપવિષે ધરે આમાપ;
 અતિશયિનય, દીનને દિવાનો, નવ, કરતાં, પણ થાય લેશ જાનો. ૨૧
 “તનયતનય” “ત્રાહિત્રાહિ” બોલી જ્યમ શળગી વિરહાભિજન્ય હોણી,
 ધવલ* વપુવષે વિરાગ ધારે, નિશિચરને પણ પુત્રશોક શારે. ૨૨
 હસિત વદનથી. લઘુ કૃપાણુ અરિહણુવા સ્થિર થાય જ્યાં અજળુ,
 પતિત વપુ થતાં ઉઠે પરાણે, વિરહવ્યથા અરિને હજો ન શાણે. ૨૩
 નિરવધિ સુખ-સાગરે નિમગ્ન, શર કદિ રોમ કરી શક્યું ન ભગ્ન,
 તદપિ હૃદયશલ્ય ગેબિ વાગે કડિણુ છતાં પણ સર્વ ગાત્ર ભાગે. ૨૪
 ક્ષણ ત્રણયુગતુલ્ય રાય લેખે દશ દિશ મધ્ય દશાશ્ચ પુત્ર દેખે,
 તનય-વિરહની વ્યથા સહેવા વિભુ ન સમર્થ મનુષ્ય હોય કેવા? ૨૫
 નિયમિત ધટિ સર્વથા જગ્યાથી તનય વિના અકરી સમાન હાથી,
 ગરીબપરવરી કરી ગરીબ તન વિરહે વૌર તોય થાય ક્લીબ. ૨૬
 પરવશ પ્રભુ લંકનો અનાથ ભ્રમ કંઠમનો નિજ સાથ માત્ર સાથ,
 મરણ અર્ધીન થાય આમ જોતે પતિત થયો પણ જાય જ્ઞાન-મેાંતે, ૨૭
 સકલ સકલ ચંદ્ર ચિત્ત ધારી અબઠિત રીત લલાટની ડું વિચારી,
 જડિત નભ-અર્ચિદમાં ચઢીને ઝરણુ રહ્યા મન-શાન્તિનાં ઝરીને. ૨૮
 રમણીયશશિ કાન્તની અગારી કુમુદ રહ્યાં સુખ નારનાં વિકાસી,
 નિજ યુવતિ-પ્રસંગ રંગ લાગી શશિ સખપાસભમે અહીં સુહાગી. *૨૯

* શીકૃ પડેલુ.

ડું વિધિ.

* ચંદ્રકાન્તની અગારીમાં ચંદ્રોદય થવાથી જળ થાય ત્યાં સ્ત્રીઓ નાં વદન રૂપી કુમુદ, તે મિત્ર પાસે ચંદ્ર ભમે છે.

સુરત રમત થાય તોય નાર શરમ ધરે ન શરણકૃતી લગાર,
 ધર ધર પ્રતિ પ્રીત રીત જોઇ અલકવતી પર રે' સદૈવ સોહી; ૩૦
 ઉપકૃત યદ્ય રનેહ સાથ શાણી શશિ પતિપ્રેમ બધારનાર જાણી,
 નિજ ભવન વિશે વધાવવાને કમલ-સમૂહ સમાન જાય જાણે. ૩૧
 અતિ અનલ અનંગનો શમાવી શ્રમ ક્ષમ દંપતીના દયાવરાવી,
 અમિતય અનિવારિણી ક્રિયામાં પ્રયત્ન દહ દુરતો દુરે મજામાં. ૩૨
 અતિશય મુદ્, જાય તત્ર, જામે, પરમ યતોહર આવકાર પામે,
 તદપિ નિવમ આજ જોઈનુદયો મણિ રાગસાય શકે રણે વગૂર્યો. ૩૩
 વિરલ તરલ વીર ના વિરામે શિવદુગથી જ્યમ કોઈ-વહિન જામે,
 જ્યલિત સકલ આય લોક-વૃંદ (તેથી) હિમ પરજન્ય કરે મહે-દ ચંદ. ૩૪
 રધુવર હણવા નૃશંસ સર્વ હિમ સહિત ચઢી, પડ્યા નિખર્બ,
 નિશાયર નિજ જોરતેથી આપે, સહુકરશે હિત જાતનું અમાપે. ૩૫
 અનુલિત અતિ ભાર જો ધરાના જગ કનડે જ્યમ કેસરી દિવાના,
 પરિશ્રમ કરતાં ન રાઠ છાંડે, શશિ સમગ્ર નભ નધ્ય પાશ માંડે. ૩૬
 હૃદય-જળ યદાવતો ઉછાજે જગ-તલ દીપવતો પ્રભા-રુમાલે,
 હૃદય-તલ પ્રજાળતો વિયોગે મદ-જળ-વૃદ્ધિ કરે વિહાર-યોગે. ૩૭
 હિમકર કર ઠાળતો ધરાના ધવલ નિતંબ વિશે શિલાતથોના,
 જળ-સમુદયમધ્ય નૃલ માંડી દુક દુક દેહ કરે વિષાદ છાંડી. ૩૮
 જિનકર-દુહિતા સુવર્ણ રયામા લઈ પરણી નભ માર્ગ મધ્ય રામા,
 કરાશત કર સાથ ચંદ આગ્યા કદિ વ્યભિચાર-કલંકને છુપાવા. ૩૯
 રસિક જન રમાડવા નિરાંતે બહુ મથતાં જન-શાન્તિકાજ ખાંતે,
 ફલિત નહિ પ્રયત્ન એક થાય, શશિ ધર રીસ નિશા સહિત જાય. ૪૦

• નિશાયર રામને પજવે અને ચંદ પણ નિશાયર છે તેથી તેણે
 પ્રેમાત્મી જાતનાને પકતા જોઈ પોતાનું જોર આપવા માંડ્યું.

અમિ ત્રિલોચન-ચક્ષુષકી પ્રસરી જ્યમ કાષ્ઠથી ધૂમ અતિશી,
 ભસ્મ કરે સ્મરને ત્રણ લોક અનાથ અદર્પ કરી જ્યમ રીસે;
 કોષ ધટે ન સખા પર તેથી નિશાચર શંકર-ભાલ વિરાજી,
 શાન્તિ રહ્યો પ્રસરી, પણ આજ નિરાશથી ઝાંખ ગ્રહે મનલાજી.* ૪૧
 અંખુધિ તાત અને જનની જળમાત સહોદર લક્ષ્મી બનેલી,
 રાજ્ય કરે નભમાં, શિવ ભાલ કરે ગૃહ, અમૃતકૌસ્તુભ બેલી;
 સેનપતિ સ્મરનાયકનો પતિ રોલિણિનો પ્રિય સર્વ તણો છે,
 તોપણ અસ્ત થયો શશિરાજ, અહો! ઊદમાસ્ત-પ્રભાવ ધણો છે. ૪૨
 દિવ્ય પરી મુખ ગૌર ધરી જ્યમ અંખર શ્યામ વિષે વિલસે છે,
 રાત સમે નભ મિષ્ટ સરોવરમાં લમ પંકજ નૃલ કરે છે;
 તોપણ પાંખડી સર્વ સકિત મિંચાય ઉદિત થયો જવ ભાનુ,
 આજજ આ ગદગદવિષે કયમ આમ અહો વિપરીત જણાણ† ૪૩

નવમો સર્ગ સંપૂર્ણ.

-
- * પોતાના મિત્રની સાન્વના માટે શંકરને કપાળે જઈને ચંદ્ર રહ્યો પણ આજ પોતાના નિશાચરને શાન્તિ કરવામાં નિરાશ થતાં તે અસ્ત થયો.
- † જેમ શ્યામ વસ્ત્ર સજી કોઈ દિવ્ય પરી ગૌર વદનથી શોભે છે તેવું ચંદ્ર રૂપી કમળ રાત્રે આકાશના સમુદમાં નાચી રહ્યું છે પણ તે સૂર્યોદય થી અક્ષય થયું એ વિપરીત થયું કારણ સૂર્ય કમળને પ્રકુલ્ય કરે.

અગં ૧૦ મો.

પ્રભાત, નગર જન તથા સામૈયાનુ વર્ણન.

પ્રહર્ષણીનૃત્ત

તારાઓ પતિતયમ્સમાન ક્ષીણુ, શુભ્રાંશુ રઘુવરતુલ્ય તેજહીન;
 જાગેથી ઇવટપકાં પડે, હશે એ, દેવેનું રહન અનર્થ ના ખમાએ ૧
 ભૂમેથી ગિરિવરસ્પષ્ટના જળાએ જાળે કેતરવર શેતરનાન નાહે;
 પ્રાસાદો ગગનશુ ઉત્તમાર્જન કાઢી, પેરેછે, તિરદ સહ, ગુલાબી સાડી. ૨
 નિદ્રાનો જવ કરતાં બધાંય ત્યાગ, ખેજે તે અવર રથજે અનાથ માગ;
 કોકિલા મૃદુ મૃદુ રમ્ય ગાઇ ગીત, ખેંચી લે નિજ પર દંપતીનુ ચિત્ત. ૩
 પ્રેમીએ અતિ-દૃઢચાહ પશ્ચિણીનો, દ્વિરેષ્ટે પણ પરિરંભ પશ્ચિણીનો;
 જ્યોત્સ્નાએ રમણીયરૂપ આશંકરો, આ કાળે હરખસદ્વિત્યાગ કીધો. ૪
 રાત્રીએ શરમ શમાવનાર વસ્ત્ર, કંદર્પે દરપ વધારનાર રક્ત;
 રામાએ અરથ-ભર્યાં કટાક્ષ પેચી, જાણીને કુસમય હાલ લીધ ખેંચી. ૫
 ખાળાઓ વદન જુવેછે આયનામાં, સંતાડે નખ ક્ષત રાતની ક્રિયામાં,
 અંબોડો શ્વયંચયલો સતૈલ હોજે, ભુમેલો તિલ કરતી ત્રિયા કપોળે. ૬
 રાત્રીની વિમલ ક્રિયા થવા શરીરે, નાહીને યુવતિજનો સુવસ્ત્ર પેરે;
 કંકુનો અતિશય રક્ત મંદ્ર ધારે, દેખાતાં કુચ દ્વય કંચુકે નિવારે. ૭
 આકાળે નિજ ધર-કામમાં ઝુંધાય, તાણીને મધુર પ્રભાત શુદ્ધ ગાય,
 કેડે કે શિરપર લેધ વારિ-પાત્ર, દીપાવે જુજ કૃતિમાં સ્ત્રિયોસ્વગાત્ર. ૮
 અદ્વીઓ ચક્ર ચક્ર ખોલતી ઉડેછે, મેનાનો સ્વર શુકથી ધણો ચઢેછે;
 અત્યારે મળી દ્વય સારસાં રહે છે, દશાંવે નિજ અનિવાર્ય પ્રેમ જો છે. ૯
 વાપીને તટ ભરવા પ્રભાત પાણી, આવેછે ઘટ લઇ શું અનંગ રાણી;
 આલેછે મનહર મંદ મંદ આલ, શિખ્યા કે નિજ ગતિશિખવે મરણ. ૧૦

હંસીઓ પ્રથમ પટેલ ગીત કે'છે, ઝંઝીરાં લય કરવા શકે રટે છે;
 આકાળે પવન મદાન્ધ છેક થાય, નારીના સ્તનયુગમાં જઈ ભૂરાય. ૧૧
 ઘુડેસો ઉદય કરે, કરે પતંગ, ખેંચીલે તિમિર, ધરી સુવર્ણ રંગ;
 રીસાઓ હિમકર-રાતના-પ્રભાવે, તેથી કે અરુણ જાણાય છે રવભાવે. ૧૨
 દો'નાથી સનમુખ દૃષ્ટિ ફેરવાય,? જોતાંમાં જળ જનઆંખમાં ભરાય;
 આથેથી નમન કરી રહે તમામ, મો'ટાને નવ ગળથી ભક્ષો પ્રણામ. ૧૩
 હોવાગે સકલ સમાજને લગાડે, દેખાડી જગ રચના રવિ રમાડે;
 નંપેછે ઘર ઘર હુંફ, ચંડ આપ, મો'ટાની છળિ કરતાં ભક્ષો પ્રતાપ. ૧૪
 દેખાડી નિજ કરતું બધે મહત્વ, શોષે છે નિજ રિપુતાત કેરુ * સત્વ;
 રીઝાવે પણ જગ મિષ્ટવારિ-દાને, મો'ટા તો ઉપકૃતિમાં મહત્વ માને. ૧૫
 નારીનાં વદન મૃગાર્જુન પૂર્ણ જાણી, દ્રેકે છે દશ શત બાણ તોગ તાણી;
 નાંખેછે નિજ વિરહાગ્નિ-તાપ સખ્ત, જોતાંમાં વદન કરે ગુલાઈીરક્ત. ૧૬
 ક્ષેત્રોના રજકણને ઘણો તપાવે, પોતાના પ્રિયતમ પશ્ચને હસાવે;
 હોવાગી સમ ઉદયાચળે જાણાય. ધીરે તે ડગ ભરતાં મહાન થાય. ૧૭
 લોકોનાં મન બ્વહારની ક્રિયામાં, રાત્રીનું તિમિર સમુદભાંયરામાં;
 રામાની રતિ નખ કેશને સ્તનોમાં, ધાલીને દિનકર પૂજ્યછે જનોમાં. ૧૮
 આકાળે મસ થઇ ભીંડ બબ્બ દ્વારે, દેખાએ સકળ રથજે ઉમંગ ભારે;
 નાધે છે પથપર હાર જેમ બાળુ, લોકોનું પળ પળ થાય બહાલ તાળુ. ૧૯
 ના'રાખી ગરબડકાજ શિરબંધી, રાખે જ્યાં અદ્ય વિવેક વરિત સંધી;
 જાણીને જન વિચરે ન મધ્યદેશે, જાણુકે આણુસમંતુ સુરારિ કે'શે. ૨૦
 હંસીલાં મુખ દરતાં નથી જરાએ, આંદુને અવળુ જીવે અતુદ્દિશાએ;
 ઉત્કંઠા દિવસસહિત વૃદ્ધિ પામે, લોકોમાં અવિદિત રાજભક્તિ જામે. ૨૧

સૂર્યની-આઠાશ-પદવી ભેનાર ચંદના પિતા સમુદ તેનું સત્વ એટલે
 જળ.

વિદ્યાર્થી ગુરુમુખ પાઠ શેષ હોવા, આવ્યાછે દરશન કાજ સર્વ પેલા
 આવ્યાછે કસરત હોડતાં યશસ્વી, કાર્યોનું મનન તજી દઈ મનરવી. ૨૨
 આવ્યાછે વ્યથિત જનો વિરામ કાજ, છોડીને નિજ કૃતિ વૈશ્યના સમાજ;
 આવ્યાછે જપતપ ત્યાગતાં વિરાગી, બિદ્યાર્થી અશન પડુંકરી અભાગી. ૨૩
 સ્નેહીનો વરગ મળી બધાય ટોળે, આવેછે રમત રૂડી મુકી અજ્ઞેજે;
 વિપ્રોના ગણ પણુ બૈશ્ય-પ્રાપ્તિ માટ, આવ્યાછે સરવ જતા કરી ઉચાટ. ૨૪
 પિત્રાદ્ય જન, મન લોક લાજ ધારી, બોલીને રિપુગણ દંભ-શબ્દ કારી;
 ઈર્ષાળુ અનુચિત બોલ, પાપ ધોવા, આવ્યાછે, ગણગણતા, સુરારિ જોવા. ૨૫
 નાસ્તિકી મતકર દૈત ને અદૈત, બ્રહ્મજો ઋષિજન ભક્ત દેવ દૈત,
 શાસ્ત્રોને સ્મૃતિ શ્રુતિ ન્યાયમાં મતીલા, આવ્યાછે નવરસ બૂલતાં છપીલા. ૨૬
 ના રુંધી શ્વસિત, ન સાધતાં સમાધિ, આવ્યાછે મુનિ જ્યમ ઓઢતાં ઉપાધિ;
 લોકમાં પુરુષ ગૃહે રહ્યા ન આજ, ઉંમળણી જ્યમ નિસર્ગો બધો સમાજ. ૨૭
 રસ્તામાં શકટિકને વિશાળ માંચે, હર્યોની ગિરિવર તુલ્ય ઉચ્ચ ટોચે,
 બેઠાકો, તરુવરના મહાન ડાળે, રૂપાળા હયરથમાં રહી નિહાળે. ૨૮
 વંદાની ઉપર પગે ફર્લંગો ઘોડા, રાખીને પથપર કાંઈ દિવ્ય ઘોડા,
 મુંવાળાં તટપર ને જળાશયોના બેઠા કો શિખર ચઢી શિવાલયોના. ૨૯
 હીરાથી ખચિત સુવર્ણપાટ ઢાળી, પૃથ્વીમાં દૃઢ ઋષિતુલ્ય અંકવાળી,
 કાંધે કે સુહૃદતણી જઈ ચઢીને, બેઠાકો, નવગૃહપાલખે અડીને. ૩૦
 આનંદ પ્રિયજનઆંગળી સહીને, સોનેરી પટમય છત્ર કે ધરીને;
 જાલીને કનક છડી કરે પુમાન, ઉભા કો નવ છબિ ન્યાળતા જવાન. ૩૧
 નાંખીને સુહૃદગણે સુવર્ણહસ્ત, ખંતીલા ભરવચમાં બનેલ મસ્ત;
 ઉરાડી મુખપર રેશમી રુમાલ, ઉભા કો, અનિયત પુછતા સવાલ. ૩૨
 હોઠાવી નયનકુરંગ ઠામ ઠામ, ભારીને -હૃદયશુ શન્યતા તમામ;
 આલે કો સડફડ કામ હોય જાણે, બોલાવે પણ ઠરતા નથી નપરાણે. ૩૩
 પ્રાસાદો વિવિધ સુરંગથી ભરેલી, હીરાને વિવિધ રત્નથી જડેલી;

જાતેછે અનુપમ શ્વલ્ભૂલ જેવી, આજેની પણ ઊપમા અપૂર્વદેવી. ૩૪
 છાંટયું છે જળ ધરના ઉપાહંગ સામાં, અગોળીબહુ ચિતરી ગૃહાહંગણમાં;
 વેધાં છે કુસુમ ગુલાબ માલતીનાં, બાંધ્યાંછે ઘર ઘર તોરણો મણીનાં. ૩૫
 પુત્રીનો અવિરલ કેશપાશ હોળી, પે'રાની નવ ભરગચ્છઝીક ચોળી;
 ચો'ડીને તલ તિલકી કપોલ ગાલે, શૃંગારી મરકતથી ગુંથેલ માળે. ૩૬
 માથેથી બહુ વિખરાય કૃષ્ણ કેશ, બાળાના હયકરમાં રુમાલ બેશ;
 સાહે કો કર પુતળી હિરણ્ય-સોડી, સંતાડે કંઠ મુકમાં ઘણી ચણોડી. ૩૭
 સુતીતો નહિ-રુટું મંજુ ગીત ગાય, બેઠી તો સહુ શણગાર જોઈ જાય;
 ઉભી તો મૃદુ મૃદુ બોલ આલપેછે, દોડે તો ખણખણ ઝાંઝરાં રટેછે. ૩૮
 બોલીને અતિ નિરદોષ વાક્ય ન્હાનાં, ખેંચેછે શુભ પરિધાન સ્નિગ્ધમાનાં;
 બાળાનું અસમય હાસ્ય વાર વાર, જોતામાં સહજ વધે પવિત્ર પ્યાર. ૪૦
 પુત્રોને ઝથઝથતા ઉપાન ધાલી, પે'રાવે નવ પરિધાન માત વ્હાલી;
 કંદોરો મણિમય દેડ ધાલ્લી દોડે, બાંધ્યો છે નવ્વીન રુમાલ આડસોડે. ૪૧
 ચોળીને વપુષ્પ અંધને ધ્રુવેલ, સીંચોડી ભૂકુટિ વિષે ભુરી કરેલ,
 બાંધીને જળહળ બાંધ્ય બેય બાળુ, કીધુંછે તિલક કપાલમધ્ય તાળુ. ૪૨
 ધાલ્યોછે હયસર ગોફ કંદેશ, બાંધે છે ગરદનની કિનારી કેશ;
 માથામાં મુકુટ સમાન ટોપ ધાલી, માતાએ કનક છડી કિશોર આલી. ૪૩
 દોડાવી રમુઝ કરાવતાં હસે છે, ચાંપીને નહય વિષે ચુંમી કરે છે;
 મ્હોટાની પ્રતિકૃતિ પુત્ર જે કરેછે, નારીઓ પતિ-પ્રતિબિંબ લાંબુવેછે. ૪૪
 બોળામાં નમિત મુખે સુવાડીજાત, દોકેછે હરખ સહિત જુદા માત;
 પુંછેછે વહુ વરવા અનેક વાત, વાંચેયું રટન કરાવતી સુખાત. ૪૫
 પહેરીને અમર અમૂલ્ય બાંટ સાડી, બોળામાં નિજશિશુ ધાવાણું સુવાડી;
 આપેછે શ્તન મુખમાં પ્રમોદ આણી, બેઠી છે ઉમરવિષે અનેક શાણી. ૪૬
 રૂપાળી જરકસિ કંચુકી ધરીને, લાડીસો શિશુ કૃષ્ણ કેડથી ઝહીને,

ન્યાળેછે મુખતનનું જરા હસાવી, રામાઓ શશિસમ ગેદખંદાર આવી. ૪૭
 મુંકીને કટિપર હાથવધિ ના'ની ઝૂંકે છે ભરછક અંગમાં જીવાની,
 હૈયાં બે પગદ્વયપાસ આથડેછે, વામાક્ષી રિથર થઇ આંગણે ઠરેછે. ૪૮
 રાખીને સ્તનપર એક હાથ આડે, જાણે કો રસમય લૂટશે અપાડે;
 ખારીએ પતિ-વદનારવિંદ જોઈ, ઝૂટેલો કચ ધરતાં હિભેલ ઝાઇ. ૪૯
 સાહેલી સમ વય રૂપને શવભાવે, દેખાડે મદન-પ્રસાદ હાવ ભાવે
 બોલેછે મરમગિરા રુદી રસાળી, આપેલે મુખમય અર્થવાન તાળી. ૫૦
 બેઠી છે શિશુ લઇને ઘણી છન્નમાં, ભૂલી છે ઘરકૃતિ માર્ગની મઝામાં;
 બેલેછે અવિદિત કાળ તુચ્છ જાણી, ગાએછે મનહર ગીત કામરાણી. ૫૧
 નારીનાં મુખ મુખવાસથી ભરેલ, ચોળ્યાં છે તનુપર શાં મુગંધ તેલ?
 સુંવાળા અધર-મેવાળ શુદ્ધ લાલ, ચોંટલાથી તકતકનું દિસે કપાળ. ૫૨
 આંજલેનાં નયન નોંઝાજનને લગ્નવે, અંગોડો અહિ-અહમેવને તળવે;
 દેખાડી મૃદુહસિ દંતની મુરેખા, રામાઓ પર પતિને કરે અદેખા. ૫૩
 આ કાળે પરિજન જાણ પુત્ર સામા, સામંતો ગજપર પે'રિ રાજ્ય-જામા;
 બાતાઓ હય-રથમાં વિરાજમાન, મેંતામાં ગુરુજન માંડતા પ્રયાણ. ૫૪
 જાએછે કલમ ધરી પ્રધાન કાને, બેસીને પ્રતિનિધિ જાણ તાવદાને;
 અશ્વારો કર લઇ રાજ્યનાં નિશાન, ગંધર્વો પથપર જાણ ગાઈ ગાન. ૫૫
 ખેડીને નવ પરિધાન માનદારી, બંદીઓ પણ શિરપાવ-આશ ધારી,
 જાસસો ઝટ પરવારો બાઇ સામે, જાએ છે કર નૃપનો ધરી ન નામે. ૫૬
 સાહીને કર તરવાર અસ્ત્ર હાલ, જાએ છે બચકર શે'ર-કોટવાળ;
 નાંખીને સડજ કૃપાળુ દહિ ભારી, જાએછે જનમિય દિવ્ય ન્યાયકારી. ૫૭
 દેખાડી ત્રણુષ્ટહર્ષની ખુમારી, જાએછે સકલ મહાન કાર્યભારી;
 જાએછે મદભર રાજ્યના વકીલ, ગાડી કે હયપર શેડિયા અશીલ. ૫૮
 સામેલું ક્ષત્રુભરમાં વધું વધારે, વીરાને નમન કરી બધા હિમારે;

નેઈને સુરરિપુનો મહા પ્રભાવ, દેખાડે અચરજ સાથ સ્નેહભાવ. ૫૯
 મુંઝાને સહ અભિમાન શસ્ત્ર હેડે, ખોલીને “નયનનય” શબ્દ બંદી પેડે;
 શેઠને નૃપ-તનની શરીરપીડા, યોધધાએ નમિત મુખે ધરેલ વ્રીડા. ૬૧
 કિલ્લેથી ધર કરવા રુડુ પ્રયાણ, આગાઓ સરવ કરી રહ્યા પ્રધાન,
 વાગે છે “ઉમ ઉમ” અર્થેયુક્ત ડંકો, જાએ છે જય લઈ ઇન્દ્રજિત બંકો. ૬૨
 વાગે છે સુલલિત દુંદુભી અધીર, વાદિત્રો મધુર કરે દિશા બધીર,
 રાગના ગુણ લલકારી સર્વ ગાય, ઉચ્ચેયેઃ ઝરમર પુષ્પ-વૃષ્ટિ થાય. ૬૩
 બેડે છે રસમય અષ્ટકો કવીશ, હેતેથી બહુ બહુ વર્ણવે અધીશ,
 ગાએ છે ધ્રુવદ સતારથી ગવૈયા, થાએ છે વિધિવિધ નૃત્ય તાતયૈયા. ૬૪
 હેડે છે અમિર ગુલાલ કુંકુમાદિ, વાગે છે ડફ ઘડિયાળ ઘંટઆદિ,
 પાડીને હરખ સમેત કોઈ તાળી, ગાએ છે ગરબિ જનાપવાદ ટાળી. ૬૫
 કો ઝાંઝે કનક છડી સુવર્ણ છત્ર, ખેંચીલે શિરસ અગ્રાબજા સહસ્ર;
 મોનેરી ચમર કરે પછાત હાંડી, આપે કો જળ મુખવાસ પાનખીડી. ૬૬
 ચોતાના હથપરે રતનનું પત્રાણ, મુંકાવી સુરરિપુ લંક-લોક-ભ્રાણ,
 બેસી તેપર હળવે કરે મજાણુ, પૂર્વાશે ઉદિત થયો નવીન ભાણુ. ૬૭
 ખાનેલા ગુરુજનને સખા પિતાના, લંકાના વડિલ અમાલ્ય-વર્ચ શાણુ,
 રાખીને સકલ સમાજ આગ્રુ બાગ્રુ, પોતાની ઉપર કરે વહાલ તાગ્રુ. ૬૮
 વિપ્રોને દ્વય કરથી કરે પ્રણામ, ખીજાને પણ નયન કરે સલામ,
 હાથેલી પથપર કોઈની હલાવે, પુછેછેખમર બિન્નતણી સ્વભાવે. ૬૯
 શકારે પ્રમુદિત વક્ર નેત્ર રાખી, ખેંચેછે જન મન મિષ્ટ વેંણુ બાખી,
 જિતીને રઘુવર કીર્તિ-કોટ બાંધી, થાવાને “અનુપમ” દીર્ઘદૃષ્ટિસાંધી. ૭૦

હરિગીત છંદ.

આદ્યર્ચ્યપર્યંતે ચક્રાવી ખનુસ શરને મારતાં,

એચી લીધું તનરક્ત અરિનાં ગાત્ર સર્વે શારતાં,
પણ નેણુઆણુ ચઢાવતાં અણુ રોમના પણ રોમને
બેઠી હરીલે ચિત્તવૃત્તિ સ્નેહીની આંખે કને.

૭૧

સર્ગ ૧૧ મો.

નગરજન-સ્નેહવૃત્તિવર્ણન.

દોહોરા.

- પગલે પગલે લોકનાં ટોળાં બેગાં થાય,
દંદ્રગિતનાં વારણાં પળ પળમાં લેવાય. ૧
- આજ મહોત્સવ લંકમાં પુત્ર-જન્મ કે લગ્ન
ધર ધર જાણે થાયછે એમ થયા સંદુ મગ્ન ૨
- “ભાઈ તં ભલ્લી કરી ગિતીને રધુનંદ,
ચિરંજીવ સદા હજે રાવણના કુતચંદ. ૩
- માતાની શંકા અને આપાની શુભ લાજ,
નગર લોકની બીતિને સાથ તળવી આજ. ૪
- માને પેટે અવતર્યું કીધું સાર્યક ભાઇ,
ધન્ય કયો દશકંધને તેથી કરી સવાઈ. ૫
- શિવ-ભક્તિ તુજ તાતની પતિવૃત્ત માનું એક,
આશિષ કુળ-આલ્મણુતણી તુજ વનિતાનો ટેક, ૬
- બાધા વળી બગિની તણી તુજ ભાઇનાં બદાલ,
સ્નેહ-ભાવ રૈયત તણો સાર્યક કીધાં હાલ. ૭
- આજ ઉગ્યો આ અમધરે સોના કેરો સૂર,
અમૃત-વૃષ્ટિ આજની ગિતી આવ્યો શૂર. ૮
- સેવા શી કરિએ અમે તહારી એ મા'રાજ,

સદા કાળ જ્યાં સાચવે ધન દારા ને લાજ.	૫
સિંહણૂયો સિંહને રહે જેમ વિટલાઈ,	
પ્રજા તને એ રીતથી વળગી છે રે ભાઈ.	૧૦
આજ લગી તુજ જન્મથી ગણતાં મહિનાવાર,	
આંક પડે ઓછો ઘણો જોતાં તુજ ઉપકાર.	૧૧
તેં કીધું તે કોઈથી પ્રયત્નથી નવ થાય,	
વર્ણન ગુણ તારા તણે અમથી કેમ કરાય.	૧૨
દાટી દીધા હર્ષમાં આરાડી દિવસાજ,	
સુખસાગરમાં સર્વથા ડુબાવ્યા મારાજ.	૧૩
આપત્કાળે દાસને લાગે પૂરણ કામ,	
એવો લંકામાં થયો બીજો પરશુરામ.	૧૪
રક્ષા કરતાં ના ગણ્યાં બહાણાં તેં ધરઆર,	
શત્રુ સામે તું ગયો પ્રાણ તણા આધાર.	૧૫
માતપિતા ભગિની અને પ્યારી ન્હાનાભાઈ,	
અમકાજે એ સર્વની છોડી દધ સગાઈ,	૧૬
સૂકટ સમ દિનરાત તેં ધસવ્યાં કોમળ અંગ,	
પરખાવી શુભવાસને, દેવો તુજને રંગ.	૧૭
રાજકુંવર રણુરંગમાં ધા વેશ્યા અમકાજ,	
દુઃખ દૂર સરવે કરી માંણાવી તેં મોંજ.	૧૮
લઘુવય ને માથે હજી કાકા માતા બાપ,	
તોપણ લંકપુરી તણો બાપ થયો તું બાપ.	૧૯
વજ્ર સજેલું સેનમાં તારું અખમ શરીર	
વૃણિત થયું જ્યમ ચારણી તોપણ રાખે ધીર.	૨૦
મૃગાજ્ઞકથી શીતલ બહુ દેખાએમુખ રુદ્ર,	

વસ્ત્ર બધાં દેવી હતાં કેવાં લાગે કુદ્દ.	૨૧
રામે જ્યારે રીસથી મૂર્છિત સેના કીધ,	
એકલડે તે શું કયું કોની સહાય લીધ?	૨૨
અર્પિ અપેક્ષિત ધૈર્ય તે કોણે આપ્યું ભાઈ?	
કોણે શૌર ચઢાવિયું સુદાર્તિ ત્હારી ગાઈ?	૨૩
કોણે કેપાટો કયો કોણે કાઢ્યાં અસ્ત્ર,	
કોણે બદલાવ્યાં તને લોકીઆળાં વસ્ત્ર.	૨૪
રામચંદ્ર કરતા હશે બાણવૃષ્ટિ બહુ પેર,	
કરતા તેમાં અડપલાં વાનર લેવા પેર;	૨૫
અંગીનું અવસાન ને કાકાપર પણ કોવ,	
સાંખ્યાં પણ સેજ્યો નાહિ કાયરતાનો બોધ.	૨૬
શીરીતે ભૂલાય કે' આ તારા ઉપકાર,	
બદલો વાળી આપવો શીરીતે આ વાર?	૨૭
આખાદી જવ સંપત્તે આવદી યશ પુત્ર,	
પ્રભુ આપી લાંબું કરો તારા ઘરનું સુત્ર.	૨૮
અનુભવતો ભાઈ હશે આ સમયે પણ દુઃખ,	
તોપણ અમને જોઈતે મગકાવે છે મુંબ.	૨૯
અમકાજે પણ અશ્વતે હજારો હાંકે ભાઈ,	
સહન, શાન્તિ રાખી, કરે લોકાની આ ધાઈ.	૩૦
રક્ત બરેલાં વસ્ત્રમાં હજી વહે છે રક્ત,	
તેની પીડામાં જરા નથી જણાતો રક્ત.	૩૧
આ જોતાં તારી દશા બધા ન થાએ નામ,	
અમ સરખા રાક્ષસ તણાં વજ્જર હૃદય તમામ.	૩૨
કાંપણમાં પૂરો અને શરો ધર્મી ધીર,	

અમમાં આવી અવતર્યો જ્યમ ગયું રત્ન કથીર.	૩૩
તા'રે કેં દુર્ભાગ્ય કે સુકૃતિ અમારી સદ્ય,	
કે બેના સંયોગથી તું આગ્યો અમમધ્ય.	૩૪
“ શાણું કે સાચું ” હશે આજ તણો દેખાવ,	
વાર્તામાં પણ ના સુણ્યો અનુભવિયે જે લ્હાવ.	૩૫
પ્રાણ બહિશ્વર અમતણા રે દિલના દરિયાવ,	
જેયા વિણ તું શું કળે અમ હૈયાનો ભાવ.	૩૬
બહીક હતી મનમાં ઘણી સામા પ્રભુ સાક્ષાત,	
રઘુકુળને સવિતા ગુરુ તે પણ કાધા મ્હાત.	૩૭
લંકાનાં ત્રણ લોકમાં વધરાગ્યાં તેં માન,	
વસ્તી મસ્ત બધી કરી અભય તણું દધ દાન.	૩૮
લંકાથી પર લોકમાં ધરી પ્રતાપ મયંડ,	
શાન્તિ શાન્તિ અત્રે કરી રાખ્યો યશનો દંડ.	૩૯
રે'શે અક્ષય વૃદ્ધિપર કીર્તિ અનંત કાળ,	
વિસ્મૃતિના ખાડા વિષે નાંખી ન શકે કાળ.	૪૦
પ્રભુને તું ગિરતી થયો ઇન્દ્રિય પ્રભુજિત,	
તોપણ તેં તો સાચવી તારા ધરની રીત.	૪૧
ક્યાં છે છક હનુએ જરા ઉત્તરો અદકો પ્રેમ,	
ક્યાં છે દંભ લગાર પણ ઉત્તરી દૃષ્ટિ રે'મ.	૪૨
અધિક પદ મળ્યું તોય પણ અમપ્રતિ એનો એજ,	
અધિક ભારથી નમ્ર તું ફેર પડ્યો એ સ્હેજ.	૪૩
દુષ્મનને બાળે ઘણું અમને ટાઢો હિમ,	
જન પ્રતિપાળ થઈ તજે વિવેકની નહિ સીમ.	૪૪
ભૂપતિ મહા સમર્થ પણ આજ લગી આ કામ,	

અસાધ્ય જાણી કોઈએ આરંભ્યું નહિ આમ.	૪૫
ઈશ્વરને સંહારવા ગાંડો બોલે વાત,	
તે પણ તેં સાચી કરી દેખાડી સાક્ષાત.	૪૬
શત્રુ અદેખા અવર પણ અણુમનતા ને લોક,	
દુષ્ટ નીચ તેં સર્પની આશા કીધી ફોક.	૪૭
નેઓના પણ હૃદયથી ખેંચી લેણ વખાણ,	
જીવિત સાર્થક તેં કર્યું કીધું શાવં પ્રમાણ.	૪૮
મિત્ર હિતૈપિણુ અન્ય ને જોઈ રાજી થાય,	
“ હાય ! ” તેમની દાઢતાં દીધી પૂરી હાય.	૪૯
ઝોડીઆળા ત ક્યો આ લોકના લોક,	
નિર્ભય ગમત કરાવતાં હરી તેમનો શોક.	૫૦
ટુંકું મારી તેજને કંપાવે જન સર્વ,	
તણે લોકના વીરનો ઉતાર્યો લમ ગર્વ.	૫૧
મંડળીક રાજા બધા આજ ગણે તુજ ધાવ,	
તપરા ઉપરી ને પડે લેવા સેવા-હાવ.	૫૨
સંપૂરણ હૃદય થયો અપૂર્વ તારો આજ,	
જોજો ભૂલી જાય તું લંકાને મારાજ.	૫૩
ગાંડા ઘેલા રંક પણ તારા તે તારાજ,	
અંગીકૃતને પાળજો એમાં તારી લાજ.	૫૪
બાંતાની પત રાખજો આવીને આવીજ,	
ભૂલ થાય અલ્પજ્ઞથી તોપણ કરજો રીઝ.	૫૫
અતિસ્નેહથી પાવની શંકા મનમાં થાય,	
માંધી વસ્તુની ઘણી અર્ધીરી આવી જાય;	૫૬
તે કારણથી ઘડકતાં હૃદય ધરીને યાર,	

કર જોડી વિનવે તને રૈ'યત વારવાર.	૫૭
જે જે શુભ કૃત્યો યજી મન તુજ હર્ષિત થાય,	
તે તે કરવા અહરનિશ જોળીશું ઉપાય.	૫૮
તુજને રાજી રાખવા તન મન ધન અર્ધાઈ મ	
જરા ગણીએ નહિ અહો ! લંકાના સર્વાઈ મ..	૫૯
તા'રાથી ભારે નથી પુત્ર વલો દે લાજ,	
સર્વ અમારું દેઈને તમે ખરીદ્યો આજ.	૬૦
અક્ષર ત્યામે કોઈને જોવાનું શું કામ,	
ચિત્તાકર્ષક તું મળ્યો સન્મુખ જ્યારે આમ.	૬૧
તપતીરથપૂજનઅને મુંકી કોરે ધ્યાન,	
હ્રુમ તર્પ વિણ ગાદશું તારા ગુણનું ગાન.	૬૨
યોગ સાંખ્ય વેદાઈગ કે મીમાંસા વેદાન્ત,	
પાણીમાં સહુ જોળશું તુજ પાસે થઈ શાન્ત.	૬૩
સારી ગતિને પામ્યા કરવાના ઉપાય,	
તે સરવે છોડી હવે સેવીશું તુજ પાય.	૬૪
તારા જયથી અમતણા થયો ધણો ઉત્કર્ષ,	
અણુધાર્યો વર્ષી રહ્યા હર્ષ હર્ષ ને હર્ષ.	૬૫
શાસ્ત્રોને ખોટાં કર્યાં કીધું શસ્ત્ર પ્રમાણ,	
તે અગણિત બ્રહ્માણ્ડમાં વર્તાવી નિજ આણ.	૬૬
આજ લગી શરાતણી સાંભળતા જે વાત,	
તુજી ધણી સમંજાય છે આ જોતાં સાક્ષાત.	૬૭
રવિ થકી મો'ટી ગતિ રાખીને કવિરાજ,	
કદૂપી ન શકયા તર્કમાં ત કીધું જે આજ.	૬૮
ભવિષ્યમાં વૃત્તાન્ત આ કો નહિ જાને સર્વ,	

ગળે કે છુટ્ટે લખ્યું અત્રકૃતિનું પર.	૬૯
તા'રા ગુણની વારતા રાહસ્ય સુખથી શેષ,	
કેવા જેસે સ્પષ્ટ પણ કહી શકે નહિ લેશ,	૭૦
તેથી શું મનની બધી મનમાં રાખી વાત,	
તા'રા કરમાં આપિયો નિગ્ધ કન્યાનો હાથ.	૭૧
ઈશ્વર કે યશ પામવા કરે મનુષ્ય પ્રયાસ,	
દેહ દમે મન વશ કરે ઘણા કરે ઉપવાસ,	૭૨
અશ્વ મેધ કે રાગ મૂય આરંભે કો અસ,	
એ રીતો ખોટી કરી તે કાધો રણયત્ત;	૭૩
હોમી દીધાં કોઇએ મૃત જવ તિલ સમિધ,	
રાત્રી ઋત્વિજને કર્યા આપી રૂડી ઋદ્ધિ,	૭૪
મનુષ્ય સુર પણ ના થયો ઇન્દ્ર ઋક્ષ કે શિવ,	
આત્માને વ્યથ આપતાં એજે ખોયો જીવ.	૭૫
જવ તલ પદલે રીંછ કપિ હોમીને યજમાન,	
રાક્ષસ-ઋત્વિજને દિધાં ખરાં ખાનને પાન,	૭૬
ગોતા કાળે એક પદ લેવાને રણધીર,	
પૂર્ણાહુતિમાં કર્યા શ્રીફલ શ્રી રઘુવીર.	૭૭
વણુવવા ગુણ-અંશતુળ જે જનકરે પ્રયાત્ન,	
તે બે કરથી ભીંડવા આભ કરે છ યજ્ઞ,	૭૮
તે બાગ્યા હસ્તે મથે સમુદ્ર તરવા કાળ,	
કાળ બરે ઓળંગવા પગવિણુ તે ગિરિરાજ.	૭૯
શું આજે દેવું તને પ્રાણુ તણા આધાર,	
આપી દીધો પ્રથમથી સર્વ અમારો સાર.	૮૦
આશિય દેવી શીર્ષીતે ક્યાં છે અંતઃકણુ,	

આશિષ પાણુ થઈ ગાપડી આવી તારે શર્ણુ”;	૮૧
એમ વિવિધજન બોલતા વિવિધ રીતનાં વેણુ,	
છંદગિતથી અવર પર જરા ન હારે નેણુ.	૮૨
પાણી ઢોળે પગરખાંઆગળ વારંવાર,	
ઉપરા ઉપરી ફેંકતા પુષ્પ ગુચ્છ ને હાર.	૮૩
કેસરચંદન નાંખતા અક્ષત ફેંકે લોક,	
સુગંધીને વર્ષાવતા ધૂપ ધરે છે કોક.	૮૪
ફાફળુ કે શ્રીફળ લઈ આપે હાથે હાથ,	
હાદશ દીપની આરતી ઉતારે બે હાથ.	૮૫
પગ પર હાથ અરાડતાં નિજશિર મુંકે કોઈ,	
સ્પર્ધ કરે આંખો થકી શુદ્ધિ બુદ્ધિ જ્યમ ખોઈ,	૮૬
બાળક પાસે લેઈ જઈ મુંકાવે શિર હાથ,	
જાણે બાલ-ઉદય રહ્યો મેઘનાદને હાથ.	૮૭
ઉતારીને મુકુટ પર મુંકે મોંધી બેઠ,	
મુક્તાની વૃષ્ટિ કરે શેઠાણી ને શેઠ.	૮૮
સામા સામે ધર તણા ગૃહસ્થ ધનથી પુખ્ત,	
ધરી રાખતા હેતથી આદર હીરાયુક્ત,	૮૯
છંદગિતનાં હાસ્યને પન્નિહીનાં મુખ સ્મેર,	
મધ્યે મળતાં ચંદ્રિકા યાએ રૂડી પેર,	૯૦
કે મંડળ તારાતણુ, લક્ષ ત્રિશંકુ રાજ,	
ઉતરતાં અટકી પડ્યા ગઢલંકામાં આજ.	૯૧

રોલાવૃત્ત.

માનિની તોપણુ માન તાન લાગ્યાથી છાંડે,

સતી, નાથ વરા તોય પરાધીન ચેષ્ટા માટે.
 મુગ્ધા પ્રાદા ત્રિયા પરકીયા કે કુંવારી,
 જ્યમ દેહે ખેંચાય ઇંદ્રજિત હૈયે ધારી,

૬૨

સર્ગ ૧૨ મો.

ઝીભાવ વર્ણન.

દોહોરો.

- પારીએ ઉભી ઘણી નિશ્ચય રાખી મક્ક,
 નસતવદને લાડણી રૂપાળીને દક્ષ, ૧
 ઇંદ્રજિત-રવિ જોઈને મસ મસ પ્રકુલ થાય,
 અહો! લંકમાં સૂર્યથી પેકજ ઊંચાં જાય, ૨
 ઇંદ્રજિતને ધ્યાનમાં ધરવા આ ઉંપાય,
 જાણી પાછળ તેહની મુગ્ધાનું મન જાય. ૩
 સહિયરને દુખમન ગણે રાખે મનમાં બહીક,
 અંતરના સહુ ભાવ પણ નયન ખતાવે ઠીક, ૪.
 "સુલોચનાએ શું કર્યું એવું પુન્ય મહાન,
 ઇંદ્રજિત વર પામતાં બારે પામી માન. ૫
 મન એવું થાતું હશે હર્ષિતને પ્રમુદિત,
 એના સુખની આપણે શું જાણીએ રીત, ૬
 રણમાં જેવો શૂર એ તેવો પ્રીતિમન્ત,
 આથી સારો નહિ હશે સીતાજીનો કાન્ત". ૭
 જેમ પરસ્પર કા'ડતાં મનના ઉભરા બહાર,

ભાત વિષે મન રીઝવે લંકા કેરી નાર.	૮
પામી અનુપમ કીર્તિને અનુપમ પૂજાસાર,	
અનુપમ પ્રેમ પ્રજા તણો કરતો એ સ્વીકાર,	૯
દુષ્મનથી હલકો થયો તો પણ વધતો ભાર,	
પગલે પગલે પાડતો ઘેર વળ્યો સરદાર.	૧૦
સોનેરી વાળા ધણા ગુંથ્યા ચિત્ર વિચિત્ર,	
જાળીએ નાંખ્યા શકે અટકાવાને મિત્ર.	૧૧
વાતાયન પર ચક્ર ધણા નાંખ્યા વિવિધ પ્રકાર,	
રમ્ય ચિત્ર નવરંગથી પે'રાવ્યા શણગાર.	૧૨
ગોખ જરૂઆ અટપટા રાજ મે'લના સર્વ,	
જોવાદે નહિ કાઈને દેખાડે પણ સર્વ.	૧૩
છજાં અગાસીને ધણાં મેઘાડંબર અત્ર,	
નિશાન ઝધ ઝધતાં ધરી ધરે દીપ્તિ સર્વત્ર.	૧૪
રાજ ભવનની કુંવરી દાસી રાખી સાથ,	
શ્રીફળ આદિ વધાઈને ઝાલી હાથો હાથ,	૧૫
રત્ન માંડ શિરપર ધરી છૂટા રાખી વાળ,	
પે'રી કૌસ્તુભ મોતિને માણુક કેરી માળ.	૧૬
આવી ખીડી પાનની કરી કપાળ પિયેળ,	
કંકણ પે'રી હાથમાં ચોળી અંગ કુસેલ,	૧૭
ભૂકુટીમાં ટપકા કરી ખીંટુ કીધું ગાલ,	
કંઠે કીધો સાથિયો કુંકુમ કેરો લાલ.	૧૮
કાને કુંડળ જળકતાં નાકે વાળી સાર,	
પગમાં ઝાંઝર ઝમકતાં ધાધરોએ ધમકાર.	૧૯
કંદોરો છે કેડમાં આંખે કાજળ તાર,	
અણો બાળિકા અત્રની સજે સોજ શણગાર.	૨૦

જોડકડાં જોડે ધણું વણવવા વૃષ સુત,	
રાગ તાણુતી ગાય છે જ્યમ આબુ પ્રસ્તુત.	૨૧
મંદહાસ્યથી વદનના દાડિમ-કણ બત્રીશ,	
કે મુક્તાના મૂલ લઈ રત્ન ઉગાડે * શીપ.	૨૨
ભાડકડી અપ્રગલ્ભને પવિત્રને નિંદોષ,	
રહી દાવડી માતને આપે છે સંતોષ.	૨૩
હાંસ પૂરી નિજ પાડવા અધીરણી થઈ ખૂન,	
રાગ કુંવરના સૈન્યને જોવા આબેદુન,	૨૪
અંશુકે ઊંચી થઈ ઊંચી રાખી ડોક,	
એકદૃષ્ટિ રાખી જીવે ખસેડાવતી ભોક.	૨૫
જ્યમ જ્યમ ધોષ વધે અને કાંઈ નવ દેખાય,	
ત્યમે ત્યમ વધતી ચિત્તમાં ઈતેજરી થાય.	૨૬
નાથ જોઈ દિયેરને જોવા વધૂ સમૂહ,	
ચોળીથી કે વસ્ત્રથી ઢાંકી વક્ષો રૂઢ,	૨૭
ધીમી ચાલી કાનમાં પે'રે રત્ન ધુલેર,	
ચક પાછળ આવી ઉભી રાખી મુખડાં સ્મેર;	૨૮
પ્રેમ પરસ્પર દાખવે ક્યાંથી હોએ ક્લેશ,	
હસે રમે કૌતક કરે બોલે શબ્દો સ્લેશ;	૨૯
નિરંકુશ વર્તી ધરે નહિ લાજની રૂપ,	
પુષ્ટ બની દેખાડતી ધણી પિયરનાં સુખ;	૩૦
સાથે સાથે બેસતાં ક્ષણમાં ઉભી થાય,	
ચિત્તહરાનાં ચિત્ત પણ જનપથ પર ખેંચાય;	૩૧
સરસા સરસી રે' ઊભી સરખે સરખી જોડ,	

* મોતીના કણ મૂલ લઈ જાણે માથે માંડનાં રત્નને ઉગાડતા હોય.

સખી-અંશમાં ગોઠવે હસ્ત કમળનો છોડ;	૩૨
અશ્વારીને આવવા હજી ધણી છે વાર,	
તેથી પાછી આળસી એસે ગોળાકાર;	૩૩
કે સાહેલી અંકમાં ઉત્તમાર્જુ મુંડીજ,	
ચતી અગર પડખે મુવે મકરકેતુની મીન;	૩૪
રાત પ્રગ્નગર સૂચવી આળસ મોંડે ઢોક,	
આંખો ઢાળી ઢોળતી કરતલપરનિજ ડોક.	૩૫
કામ અધુરું મુંકીને આવી જે કો નાર,	
છાને છાને ગણુ ગણુ થાય કેમ આ વાર.	૩૬
ઉતાવળી ધીરે કરે ઠીક ઠાક શણુગાર,	
અવળાને સવળા કરે વસ્ત્ર અને ઉપચાર,	૩૭
અંખોડો વાળે કંઈ વચ્ચે રાખી ચાક,	
સ્વચ્છ કરી વાળી સજી શોભાવે નિજ નાક,	૩૮
કોઈ મગાવી આરસી સેથીમાં હિંગગોક,	
પૂરી, હીરા હારથી શોભાવે નિજ ડોક.	૩૯
કાન્તાઓના ભાલમાં દોપે ચંદક ગોળ,	
શું રનંનીમાં શરધણું વાગ્યે રાતો ચોળ.	૪૦
દીસા બાળુ બંધનો ખેંચી બાંધે બંધ,	
દિવ્ય પુષ્પના હારથી પસારતી શુભગંધ;	૪૧
ખીતી ધાતી સજ કરે હંદ અને નૂપુર,	
શાનિ મંગળને રાહુની વિંટીમાં મગર,	૪૨
લટકાળી લલના તણા લટકાનો નહિ પાર,	
નિરૂપયોગી થાય છે ભારે મસ શણુગાર;	૪૩
વિનય મહોત્સવને દિને પતિ મળવા આતૂર,	
તર્ક કરે છે અવનવા થાએ જંમ અશૂર;	૪૪

દાસી જન પાસે રમે લાડકાપો બાલ;	
તેને લઈને હાથમાં ચુંબી લેછે ગાલ,	૪૫
ધરી આંગળી ઓઠપર હાસ્ય કરાવે માત,	
છેડા નાંખી શીષપર કદિ ધવરાવે જાત.	૪૬
કસ્તર ચાંટયું હોયકે પ્રેમ નાક પર હોય,	
સાડીથી લુછે ત્રિયા મોંઘી હોએ તોય,	૪૭
હાથ ફેરવે અંગ પર વ્યુવે બાળનું મુખ,	
સાર્યક જીવ્યું તેમનું જેને સુતનું મુખ;	૪૮
વાત કરે વિશ્વાસની ત્યાં નહિ રાખે મર્મ,	
સમ વયની સાથે મળી ક્યાંથી રે'ત્યાં શર્મ.	૪૯
આખી રોજ નવે નતું રતિ સુખનું પીયૂશ,	
મછરાએલી માનિની વર્તે નિરંદુશ.	૫૦
પ્રતિદિન વધતો જાય જયમ શકારિનો પ્રતાપ,	
પ્રજા તણી બકિત્તએને સીતાજનો શાપ,	૫૧
રાજનું અભિમાનને સૈનિકાનું શર,	
સ્મર સેનાનું ત્યમ વધે બર જોખનનું પૂર.	૫૨
સુસૌચનાની આયના કે'ક રાખવાં જાય,	
ટેવ પડી પણુ રોજની તેથી ભૂલી જાય.	૫૩
સખી તણા પણુ રનેહમાં દેવી છે ચકચૂર,	
હમેશ સમ પણુ આજ એ રહે માનથી દૂર.	૫૪
કાળ ગતિથી તણુ ઘણો વધતો રાખી વેગ,	
વધી પડ્યો છે આંગણે વિચિત્ર જનનો ભેગ.	૫૫
દાસી જન કે દાસ જન ધરમાં ન રહ્યું એક,	
મો'ટાકે ના'ના તણો જરા રહ્યો ન વિવેક.	૫૬
ગપ્પાં હાંકે છે ઘણા આશ પાશના લોક,	

નજરે જોઇ અન્ય તે કરે કદવના ફોક.	૫૭
કોઈ દોડી આવતા કા'ડી મો'ટો સાદ,	
રાજ કુંવર આવ્યા કહી કરવા લાગે વાદ.	૫૮
ઓથિ'તો કાને પડે " જય જય " શબ્દ જરાક,	
હકુકુકુ ઉભા થાય સહુ ઉતારી જ્યમ થાક.	૫૯
સૂર્ય ચંદ વચ્ચે ધરે મસ્તક રાહુ જેમ,	
છંદ જિતની દૃષ્ટિનું અમૃત પીવા તેમ,	૬૦
ખે જાણના હોએ ખભા સાથે તેની મધ્ય,	
પાછળ ઉભો હોય તે કા'ડે છે મુખ સદ્ય.	૬૧
વળી ન દેખે કોઇ તો પાછા ઢીલા થાય,	
હાથ ચઢ્યો હીરો ગયો તેવા નિરાશ થાય.	૬૨
પાછા ફરતા સર્વ જન પાછા ખેશી જાય,	
આડી અવળી વારતા કરતાં કાળ ન જાય.	૬૩
એમ વાર ઝાઝી થયે ઘેર જવા મન થાય,	
આવ્યો વીર ગયા પછી, તો જોવાનું જાય,	૬૪
એમ વિચારી બેસના બુખ્યા પણુ નિજ ઠામ,	
વાટ જોઇ થાક્યા હવે ધીરા પુરુષ તમામ.	૬૫
મીઠ્ર શબ્દના તે સમે મેઘ સરીખા નાદ,	
મેઘનાદને સૂચવે પુણ્ય તણા વર્ષાદ.	૬૬
હોટોડો ઊંચે ચઢી નીચે પડતા આજ,	
સુવણુ રજના લંકમાં છુટ્યા ટુતારાજ.	૬૭
ધ્રુવજ અક્ષિ'દ અને ધ્રુવજા પર રજ-ઓધ દરેલ,	
(તેથી) હેમ કૂટ જાણે થયા લંકાપુરીના મહેલ.	૬૮

હરિણીવૃત્ત.

વિજય ધરતો રાણી જાયો ગૃહાહ્વાણ જાય છે,
 મહણ કરવા આશિર્વાદો બહુ મન ધાય છે;
 વિજય ધરતો જાણે આજે સુખેન્દુ થતો હતો,
 મહણ કરવા ચિંતા-રાહુ સમય નથી થતો. ૧૫

સર્ગ ૧૨ મો સંપૂર્ણ.

સર્ગ ૧૩ મો.

રાજા મહાસય, પુરોહિત અથ્વા ઇલાદિ વર્ણન.

કૃતવિલંબિતવૃત્ત.

ગગનમાં કરતે અફળાવતો શશિ દિવાકરને શર મારતો
 હિમગિરિ તણુ માન તગ્નવતો નૃપતિનું પણ માન વધારતો, ૧
 સવકમાં અધુરું નહિ રાખતો દબ્બદબે ત્રણ લોક દબાવતો
 સહજ સુંદરતા શરમાવતો નકલ અક્ષરની નૃપ-મહેલ તો. ૨
 અતિ પરાક્રમ રાવાણુ સુતનુ પતિવ્રતા મહિષી વહુ સુતનુ
 સુર થકી પણ શ્રેષ્ઠ વસેનરો સ્વરગથી, સમગ્ર, ઇહ ઉતર્યો. ૩
 જડ ધરાતળમાં ચિરકાળથી સ્થિર થયો કદિ કાળ કરાળથી,
 ગણી પરાધીનતા ન મટી કશે અભય સ્થાન વિષે ઊગતો હશે. ૪
 સરસ વસ્તુ ઘટારત સ્થાનમાં કુબુધ પાદતળે નહિ, કાનમાં,
 શિરપરે, નહિ પંકજ પંકમાં સુરચના ભમ શી થઇ-લંકમાં. ૫
 નવકળા ન કળાય કળેકળે નવોન યુક્તિ જણાય પળેપળે;

હિં ધુણાક્ષર ન્યાય થકીમદ્યો	વિધિ થકી નહિ જાય હરી ધડ્યો. ૬
સુરવિભૂતિ શકે લજવે સદા	નૃપતિનું ક્ષણ કે કરતો અદા
અગર શું જણવે શિવની દયા	સયતણી ધરતો તનયા મયા. ૭
અવયવો સરખાં ખતલાવતો	વદન વક્ષસ સન્મુખ કાંડતો
નયન-દ્વાર ધણું ફરકાવતો	પથિકનાં પણ અંતર ખેંચતો, ૮
સજકરી કિમતી શણગારને	મણિ જવાહિર મૌકિતિક દારને
જણવતો સુરસંપતનાં સુખો	નગરમાં ગણિકા સમ તે ઉભો. ૯
કૃપણતા જરિયે નહિ આદરી	અખિલ કાળ રમા જન વાપરી
સરસ સંમેલ રયાન શકે કરી	અલખની અહિંશું રચના ભરી. ૧૦
દશમુખીજન દાનવદીકરી	અહિંસુતા ઇહ રાક્ષસને વરી
પતિવ્રતા અતિનાળુક સુંદરી	મૃગ સુવર્ણ તણા છળથી હરી, ૧૧
સુમટમાં ધર ઉધ સદા કરે	તનુજ શોક કરે જનિતા પરે
અધરમી ધરમી મળતા રહે	હુકમને સુર તોય અનુસરે, ૧૨
ઠકિણ પા'ણુ તરે પણ પાણીમાં	કુશળ વાનર લૌકિક વાણીમાં,
ઈહ ત્રિલોચન-તાપ ચરાચરે	તદપિ અંગ અનંગ ધરી કરે, ૧૩
જગ તળાતળને નભ જોડતો	હૃદયમાં શમમ્હેલ પમાડતો,
મન અકેક અમત્ કૃતિ જોડે	સકળ સાય મલ્યાં નહિ શું કરે. ૧૪
• અધ અધે જરિના જય-વાવટા	કુસુમ-આદરથી થઇ છે ધટા
નૃપ સુચિકૃત તણા લટકે પટા	સમય શોભિત હર્મ્ય તણી છટા. ૧૫
શુભ સુગંધિત દિવ્ય ચ'ડીલતા	મણિપ્રદીપ કર્યા દિવસે છતા
અથિત તોરણ નૌતમ ટોકલે	છબિ નવી લટકી રહી યાંબલે. ૧૬
અતિ અનીતિ કુયુદ્ધિ કરેધણી	કલહની વધતાં પણ તાપણી
વિપુલ વૈભવ રાજનને તજી	ક્ષણ રહો સ્થિર આંગણમાં હજી*૧૭

* કુયુદ્ધિ એવો રાવણ તેની અનીતિ તથા તેના ધરનો કલહ જોઇ જ
ણે એનો વૈભવ જતો જતો આંગણે ઉભો રહ્યો છે.

અમર જ્વિત કરે કુપ્ર મૌતિની સકલ સ્થિતિ વહે સ્વરમાનિની
 નૃપ પ્રસન્ન થતા સ્વકૃતિ વડે સૂરજનો ઉપરો ઉપરી પડે. ૧૮
 કુલ પ્રભાવ, સ્વધર્મ, ઉદારતા ભુજ પરાક્રમ સારપ સુગતા
 ન ગુણુકાર થયાં રધુનંદને જન નમે હિગતા રવિ ચંદ્રને. ૧૯
 ક્ષિત ને ઉપયોગ ભવિષ્યનો મન મનસ્વિ કૃતક્ષ વરી જનો
 વિસરતા ગુણુસ્વારથમાં ગળી ગરજ સાકરથી પણ છે ગળી. ૨૦
 હરખથી હસતાં મુખ રાખતા સદય દર્શિત પ્રજાપર નાંખતા
 કનક-દંડ કરામ રમાડતા ઘડપણે પણ વક્કર પાડતા, ૨૧
 મતુર ચંચળ પ્રજા અનુભવી જિદયથી જાગે ધરડી છબિ
 અનુલ નૈષ્ઠિક ભક્તિ ખતાવતા અભયદાન શકે છેદ આપતા, ૨૨
 અગમ ગમ્મતમાં મુખ માણતા અમુરને પણ આશિષ આપતા
 તપ પ્રતાપ અમાપ કરી છતા મુનિ સગાન ગુમાન ગમાવતા, ૨૩
 તનય તાત સમીપ લઈ જયા નિધિ અનેક સંહિત વધાવવા
 નજર એક ટશે દહ રાખતા નૃપ પુરોહિત દ્વાર વિષે હતા. ૨૪
 શરમહાર થકી ટપકી ધણુ શરીર શોણિત શોણુ કરે ધણુ
 કુમુદ રક્ત ઉગ્યું જાગ-સેનમાં ગ્રહણુ કે શશિનું થયું આભમાં; ૨૫
 સુરજ પશ્ચિમનો મળતાં ધન લમ જણાય નિશાયરનો તન
 નયનને તનને મનને હરે સતત માયિન મોહમહા ધરે; ૨૬
 હય મહોન્મતને ચમકાવતો નયન આત્ર પ્રજાપર નાંખતો
 સ્વજન-વચ્છન ને વધે મિઠો ગુરુજને સુતને વચમાં દિઠો. ૨૭
 અભય ચંચળ-વૃત્તિ પ્રમોહ ને વિનય ઉદ્વેગતાભય ક્રોધ ને
 અધીરતા અસૂયા અભિમાન ને સુજનતા મદ રાગ વિરાગ ને, ૨૮
 હરખ શોક ઉદાસિનતા અને ધીરજ પ્રેમ દયા જડ બાવ ને
 મન વિકાર મેચાર કરી બધે તનુજના પગલે પમલે વધે. ૨૯

અકલ આકૃતિ ધ્રિમિત જોધને પરખતા અરિની મન વૃત્તિને
 ન સમજો નિગ્ધ તે મનની દશા જરુર જાળ કરાળ વિષે ફર્યા. ૩૦
 નયનથી જળનાં ટપકાં પડે હૃય ખભા પર મસ્તક આધે
 હૃદયમાં ધબકાર પડે ધણા વદન જાળ સમાન દયામણાં. ૩૧
 નિકળતી ગિર ગદગદ કંઠથી તન ધ્રુજે જ્યમ પૌષિક ઠંડથી
 હરખ કે વ્યથ આમ કરે શકે વરષ શું ભજવે નિજ ભાવ કે. ૩૨
 અધીરતાખિંધ હવે હદ મુંકતાં તનધરાપર રેલ ચડી જતાં *
 પવન-તર્ક ચઢયો સગડોળને ત્રિપટ વેગ વધ્યો મન-અશ્વને. ૩૩
 અમકતાદિગમ્હ જની લવે હૃદય શૂન્ય થકી ચખ ફેરવે
 ભગિર ભાવ થતા નહતા છતા ચમક કે જડતા લય શૂન્યતા. ૩૪
 વિપુલ ચિંતનમાં ગરકાઈને હૃદય મધ્ય નિરંતર ધારીને
 જનમ-ધારણ કારણ નિર્જતાં જનજઘાં અડધાં અડધાં થતાં. ૩૫
 જ્યમ સમીપ ગયો સુત મહેલની થઈ રહ્યો જમકાર તણો ધ્વનિ
 ગુરુ અમાલ્ય પ્રધાન થયા જમા સહુ કહે બહુ વાર “ખમા ખમા”. ૩૬
 સગજતોજ્યમ હોય ધ્વનિવતે અગર ઓળખતો ધર હોય તે
 કદિ ઈસારતને સમજી જઈ હય ઉભો જટ યોગ્ય સ્થળે જઈ. ૩૭
 શમ સજી રણધોરકૃતિ તજી ભ્રમ તજી, અભિ માન મહા ભજી
 અપજતા તજી ધીરજતા ગ્રહી અડમ અશ્વઉભો નૃપનો અહીં ૨૮
 જળ વષે પ્રસરે બહુધા ધરે લયમ વધ્યો અહિં માણસઆવરે
 તદપિ ચિત્ત ચળે નહિ અશ્વનુ સરવ હોય મહાન મહાનનુ. ૩૯
 દૂષિત વાનર રક્ત દિલે ભરી નમિત સ્પષ્ટ-ધુરંધરને ધરી
 ચકિત યુદ્ધ ભયાનકતા સ્મરી સુદિત માન મહોત્સવમાં ફરી; ૪૦

* રડતાં, આંસુ વેહેવા માંડ્યાં

જા ધ્રિમિત સર્વેના જન્મલુ સાર્યક કરનાર છે

નિરખતો યુરુને નમણે નર્મ્યા પગવડે નથિ આગખતો ધરા
 ભય થયો હયનો જ્યમાંશકે લમ ઈયો કદિ ગૌરવને છકે. ૪૧
 "જ્યનૃપાત્મજ છવ ચિરંપ્રભો સતત સાચવજે યશને વંભો
 અપુટ ધાન્ય, રહો ધનનો વરો" બટ કહે પણ આશિષ અક્ષરો. ‡ ૪૨
 કર લગામ ઝહી જમણા વડે શરૌર તોળી ધયો પગ પેગડે
 અકથ સ્વસ્તિ શુભાક્ષર સાંભળી હયયકા ઉતયો હળવે બળી; ૪૩
 ન ઉતયો ધરતીતળ ભારશું ? ન ઉતયું વૃષતે અભિમાનશું ?
 ન ઉતયો શ્રમ શું રધુ નંદનો ? ન ઉતયો કંત્રમ શું સ્વર ભોકનો ? ૪૪
 સુમનહાર ધરી કરથી ગળે નમન તે યુરુને કરતાં મળે
 ખબર સેવક મિત્ર સગાં તણી ઉમગડે પુછતો રણઅચ્છણી. ૪૫
 વિજય-ચિહ્ન વિચિત્ર જણાવતું નિજ તપોબળને બતલાવતું
 ધર-કમાડ ધણે રણિમામણે હુકમ હીન, ન જ્યાં વિચરે આણ, ૪૬
 અનુચરો સહવાસ સદા છતાં પરિચરે જ્યમ અક્ષલ પામતાં
 બમકતું દિસતું વધુ નિલયી હતું પ્રવેશ કરાવતું પ્રીતથી. ૪૭
 બરફથી પણ ઉર્જાવલ કન્યકા મત્ત રહિત નિશાચરઆલકા,
 હરખથી નિજબાધ વધાવવા વિજય-પકલુ નૌતમ પામવા, ૪૮
 નયન નિશ્ચલ ને કર પાથરી વલ્લયનો રણકો કરતી જરી,
 મક્ષપતા મુખથી વચમાં ફરી "રવિ-પ્રિયા શચિ રોહિણિકેપરી" ૪૯
 "નહિ જવા દઉ દાણુ વિનાદિધે અધિક કિન્મત દો જ્યને લીધે,"
 વચન એમ વદી પથ આંતરે નહિ સુરારિ થકી અબસા રે !! ૫૦
 શિર જીતારી અથા કરવા પરી દશ દિશે દશ જન્મ-શળી ધરી,
 પગ પનોતિ દખાવી, કરી કળા ભગિનીએ લઈ લીધ અલાબલા. ૫૧

‡ આશિષ આલ્લખુ બોલે પણ અહીંનો બટ જૈશૂરા પુરુષ તે પણ
 બોલે છે.

સન્નિધિ શ્રીકૃષ્ણ લક્ષ્મી વધેરતાં કુસુમગાણુ થકી દિલ ઘેરતાં,
 શકુન રાજ્ય વદી નયણે ભરી નિરખતી નિજ અંધુ ફરી ફરી; ૫૨
 નજર દૃષ્ટ કદાપિ ઊતારવા ભુતતણા બચ સઘ નિવારવા,
 બજરખુદિની મંત્રિત માળને અરપતાં તિલકી કરી ગાલને. ૫૩
 તિલક ભાલ કરી કરઅંગુઠે ઝટ લઇ પકડયો ધીરને મુઠે,
 લઇ અમૂલક દાણુ જવા દિધો પણ હશે ઈનિલદાવ શકે ક્ષીધો. ૫૪
 સરવ આગળ પાય પડે હળુ વિજયનો લગાકાર કરે ગળુ,
 અકલ-દેવ-પ્રતાપ બતાવતો બચન બૂલબૂલામણી વર્જતો; ૫૫
 ગુરુ સમાન વિભુ-ધર જાણતો સુપથ મઘ સમાજ ચલાવતો,
 નૃપતિ પાસ પ્રવેશ કરાવતાં મન ગમ્યો સહુને પ્રતિહાર લ્યાં. ૫૬
 હિતરતાં નવ ખંડ હિમાલય ધરી પછાત અનેક જલાશય,
 મન ધરી ન પરિક્રમઆપદા જનકના પગ બે ભજવા સદા, ૫૭
 દય. કુમાર, કરામ્યુગ જોડતાં વિજય-લાજ-જળે તન ઓળતાં,
 નમિત શંકર સન્મુખ શું ઈયો અગર રાવણુ સન્મુખ આવીશ. ૫૮
 સરવ અંગ મહી પર વાળતાં રક્ષિતકમાં નિજ વક્ત્ર નિહાળતાં,
 નવ ગણે લગિરે અસિધાનને નમન એ કરતો જવ તાતને. ૫૯
 સ્મૃતિ થઇ નિજ ઘોર કૃતિતણી અગર છાય પડી નૃપની ધણી,
 વિનય કે રધુનાથથકી બાણી સ્તિમિતદૃષ્ટિ ઉભોયશનોધણી. ૬૦
 લગિર ભાન ન રક્ત જમાવતું સગિર આનન જોઈ સુખતતુ,
 અતિશ રક્ત દશાનન ક્રોધથી જનક વ્યાકુળ આત્મજ-દુઃખથી. ૬૧
 સકલ રાજસભાસદ મંડળ શશિ અભાસ દિને સ્થમ પિંકલ,
 જ્યમ ચટયું ધરપા તણુ વાદળ શરમમાં સ્થમ અસ્ત થયું બળ. ૬૨
 પણ વદો પળમાં નૃપ હર્ષમાં “સુખ કર્યું તનતે ગત વર્ષમાં,

અરથ આનંદુ કયુ'જનવચ્છમ મુખત કે હત કે કમ અક્ષ, ૬૩
 કાત,પઆ બહુ કોમત અંગમાં તદપિ પુત્ર જાણાય ઉમંગમાં,
 મહત કામ કર્યુ રણુરંગમાં તદપિ છે ધરના શુભ ઢંગમાં. ૬૪
 વિપુલ રક્ત તણાં ઢપકાંપડે બળ અને શ્રમ બે વપુમાંલડે,
 મનન ચિત્ત કરે નવરાશનુ વિજયનું ફળ, વૈભવ, વીરનુ. ૬૫
 હૃદય આકરખે મન માતનુ વદન આકરખે મુખ બ્રાતનુ
 અરણુ આકરખ તળપાઠનુ સરવઆકરખે સહુ સર્વનુ. ૬૬
 ક્ષણુવિરામ અશ્વા નહિ તેં લોચો અમૃતનો ઘુટંબ પાણુ ના પોયો
 હજુ ન આ વિરમ્યો પરિધાનથી અશન અન્ન અયોજ કર્યું નથી; ૬૭
 તદપિ વાત કહી સુતાં જાળથી અધીરતા તુજનો નિરખી વધી
 વિજય-વાત વિશારદ વીરથી સમજવા કુણુ કલ્પક કે' નથી? ૬૮
 મથન યુદ્ધ-મહાજળને કરી વિપમ બાણુ વિષે વિષને ધરી
 રહિતજીવ ક્યો સુખનો અરિ સુભગ સીત સતી સુત તેં કરી. ૬૯
 ગુરુ સમાન રઘુવર બંધથી પર ક્યો, તુજ જોડ બિજો નથી;
 તનય ધન્ય સદૈવ ચિરંજીવ શર-સખા શાણુગાર સદાશિવ; ૭૦
 જરુર દુઃખ કર્યું મસ એ મુવે શ્રમિત આ તુજ ગાત્ર રુવે રુવે
 તદપિ આસન આસન વાળીને વિજય વર્ણુવ જ્ઞાત વધારીને. ૭૧

મંદાકાન્તા વૃત્ત.

વાણી રાણી અધર રસના પાસથી ગિઠ પૂરી
 મોટાં નાનાં અવયવ વિષે યોગ્યતા ના અધૂરી
 અંગે અંગે મદમદ વહે તે થકી નમ્ર ભારી
 ભેટયો રાગી હૃદય હરવા એ ગિરા પ્રાણુ ખ્યારી. ૭૨
 સર્ગ ૧૩ મો સંપૂર્ણ.

સર્ગ ૧૪ માં.

સુત્રોચના સ્વરૂપ તથા ગુહ-કૃતિ વર્ણન.

વંશસ્થવૃત્ત.

કહી યયાતથ્ય સુવર્તમાનને પિતાયજી લેછ ઘટિત માનને,
ખધો ચઢાવ્યો યશ દિનમાનને ન વીર મ્હોડે જણુવે શુમાનને. ૧
પડ્યોઘણો ભાર સમાજઆગલ બની રહ્યો લંક વિષે અનર્ગલ,
નમે બધા તોય નાન થાય છે સદૈવ ભારેખમ નમ્ર હોય છે. ૨
રજા જવાની લઇ અર્ધયામમાં જવા કરે દેવરિપુ સ્વધામમાં,
નવીર આજ્ઞા વિણ સ્વરૂપસંચરે બળીકરી મ્હાવતને અનુસરે. ૩
ખરેખરા નૌતમ દિવ્ય ધામને અપૂર્વ શોભા જ્યમ સૂર્યઆમને,
દઈ ઉમી વાટ જીવે વિજ્ઞાસિની સમુદ્રકાળે અથવા તરંગિણી. ૪
મૃગક્ષીના લાવણુતા સરોવરે સ્થલે સ્થલે જોખન-પક્ષ વિસ્તરે,
ક્ષણે ક્ષણે રંગ નવા નવા ધરે રુઝાવવા ધા શૂરના રમ્યુ રમરે. ૫
હશે હૌરા, કે શશિસૂર્ય આંખડી કુરંગ કે ત્રસ્ત ઘઈ જતાં ખડી,
હશે પજ્યાં ખંજન વેલ જાળમાં તણે ઉગ્યાં પંકજ એકનાળમાં. ૬
મહાન સંગ્રામ તણા પ્રસંગમાં શરીર એનું ભુખર વિયોગમાં,
કદાપિ તેથી શિવ પન્નિણીત્રહી શશિજગ્યો, ચંદ્રભાલમાં નહિ. ૭
ખૂર નાસાપર નૃલ માંડતાં કપોળમાં યુગ્મન ચિહ્ન મ્હાંડતાં,
યતે શકે અંતરમધ્ય પેસવા લળી રહી કે નવ રત્ન વાળીઆ. ૮
સુપુત્ર રૂપી કૃષ્ણ મિષ્ટ આપવા ઉગી રહ્યો ચંપક હેમ છોડ વા.

દેડરૂપી નાળમાં બે આંખો અને એક વદન રૂપી ત્રણ કમળ.
૧૧ પતિના વિયોગથી સુત્રોચનાનું શરીર ભુખર થવાથી તેને શિવ જાણી કપા
ળમાં ચંદ્ર ઉગ્યો; એ કંઈ ચાંદસો નથી.

કુટેલ ત્યાંથી અધરોટ કુંપળી વસંત દેહે સ્મરની કીલારથળી. ૫
 નરી જુરી ચીલુક મધ્ય તિલડી સ્મરે શમાવા રતિગર્વ શું જડી,
 હંશાસ્થના ઉત્તર ક્ષીણ કાળમાં ઉગી રહ્યો ઉત્તર દ્રુવ આબમાં. * ૧૦
 ઉચી કરે ઉજ્જવલ ગૌર ડોકને િહાળવા પ્રીતમ આવતો કને,
 સુસોચનાના મણિહાર તે રથળે જઈ મળે કુંકુમ સાથિયા તળે. ૧૧
 બળી જતાં શંભુતણા મહોપથી ઉગારવા દિગ્ચિત્ જીવ દાહથી
 સમર્થ રક્ષા કરવા ત્રિસોદમાં નઅન્ય જાણી મતિહીન શોકમાં, ૧૨
 નઈશનો ધા અખળા વિષે ઘટે છુપાય તેથી પ્રમદા સ્તનો તટે;
 તથાપિ ત્યાં માર પડયે વિજ્ઞાસમાં અનંગ વિશ્રામ કરે સુખાહુમાં. ૧૩
 અહીં રહે એ સખનો જરાનહિ અગમ્ય કન્યા હૃદયે ત્વરા વહી
 રુવે રુવે અંતર-વહ્નિને ધરે ન પ્રાણથી પ્રકૃતિ દૂર સંચરે; ૧૪
 શકે ભરાયો જવર આણતો અહિ સુસોચનાએ સમજી, નવઅહી
 મયૂર-પીછાં સમ રંગની ભરી કરે સજી શું કરવા વ્યથા પરી? ૧૫
 અનંગ કાંડે ઉતરે હજી પણ વધ્યાં ત્રિયામાં ભયને વિમાસણ
 વધેરવા તેથી ધયાં લઈ પણ સુદર્પનાકાર કદાચ કંકણ; ૧૬
 અછેદ આત્મા પણુછિત્ આથયો ગણી થરેરી મનમાં ઘણો ગયો,
 નઅન્ય જાણી સ્થળ ભૂમિ આમમાં ગયો છુપાઈ લગ્નના નખાચમાં || ૧૭

* હડપચી ઉપર જે જુરી તિલડી ચળકે છે તે દ્રુવનો તારો તો નથી ?
 || કામદેવ શંકરનો અપરાધ કરી, અખળા ઉપર પ્રજુ ધા નહિ કરે એમ
 જાણી, સ્ત્રીઓના સ્તનમાં છુપાયો પણ ત્યાં તેને માર પડવાથી તે હાથમાં ગ
 યો પણ તેના જવરથી (કામજવરથી] સ્ત્રીએ નવગૃહ બાંધ્યું જેથી એ કા
 મ રૂપી સાપ તેને મયૂર જાણીને સુસોચનાને કાંડે ઉતર્યો ત્યાં પણ સુસોચના
 એ તો સુદર્પન જેવાં કંકણ ધારણ કર્યાં તેથી કંઈ રસ્તો ન જડવાથી તે તેના
 નખમાં ભરાઈ ગયો.

વિશાસિનીની પતિ સંગ ખીતડી ક્ષણે ક્ષણે આ સમયે વધી પડી
 વિશાળવક્ષસ્થળમધ્યકેછળી ધરી સ્તનોનું રૂપ બહાર નિકળી. ૧૮
 સમગ્ર પૃથ્વી શિરતાત ધારતા શિખેલ તે આળપણે ઉદારતા •
 શરીરના નાળુકડા પ્રમાણમાં શકે ધરે બેગરિ અમ્મ ભાગમાં ૧૯
 ત્રિલોક જિતી લઉ એકસો પાણુ વસાંતમિત્રેદૃઢ એ લાઇ પણુ
 અનન્ય એપવંત શુ ઘડ્યા નવા શરૌધ લાંથી રુનિતેય મારવા. ૨૦
 સુરારિ છે શું ત્રણ લોકનો મણી સમર્થ કે કસપતરૂતણો ધણી
 (તેણે) કરાચી સ્પર્ધ કર્યો પ્રભોદમાં અકાળ આવ્યાં ફળ આમ્રનેલમાં ૨૧
 તુષાર સાથે પણુ હેમકૂટની જ્યા પ્રભાન્યાં ઠરતી મૃદુસ્તની
 ભક્તે દૂરે મૂર્ખ કરી ગુમાનમાં ન કુંભ આવે સ્તનના પ્રમાણમાં ૨૨
 ખયોનિધિનું પયશાન્તિ આદરે સ્તનો રૂપી ન્યાં કલહસ એ દૂરે;
 દૂરે જલાવતે જનો કુળાવવા ઇનિમ્ન કલહાર સંગાત નસિ વા. ૨૩
 વિલાસનું ભવ્ય અને મનોહર સ્મરે રમ્યું છે વસવાનું મંદિર;
 ચણ્યા તળેલી કુમળા રન્નેમય નિચિત્ર પાયા પ્રમદાપદ્મય. ૨૪
 તળે વર્ષા આરસ સાત કોમળ જડયું હોવાના કણથી તટસ્થળ
 સુવર્ણ ગારે કેપભૂમે ૧૧ ભરી ત્રિલોકનો નાથ શકે ન શું કરી. ૨૫
 રમ્યાત કુતેજ અવર્ણીય છે છતિ છમીલી તણું દર્પણીય છે
 ગુણાગિનું અંબરરે મગીતળી ઝૂમકતી શું નમ મધ્ય વીજળી. ૨૬
 અનંગના રંગ નવા જમાવતી શરીર-વહ્ની દ્રગથી કુસાવતી
 વિતંક-પક્ષીજનને જગાડતી વસંત આવી જ્યમ દેહ ધારતી. ૨૭
 ચક્રાવતી પ્રેમ-પવિત્ર વેગને ગભીર મ્હાસાગર ભવ્ય નાથને
 સમીપ જોતાં ભરજોમને ભરી ઠરી નદી શું વપુ માનુષી ધરી! ૨૮

૧૧ સુસોચનાના આપ શેષનાગ આખી પૃથ્વી ઉપાડે છે તે જોઈ તેણે બાણ
 છાતી ઉપર બે પવંત ઉપાડ્યા:

૬રી જીઓ દક્ષિણુ બાહુ ટોડમે. અનંત આનંદ દઆવતી બજે
 અધીરતાએ દીપતી મૃગેક્ષણી. ઉભી રહી વાટ જીવે ક્ષણે ધણી. ૨૫
 મહુદસને ગમમત ખાનપાનની. કરે તયારી લગ્નના વિરામની
 લિધું આટોપી સહુકામ સત્વર. પતિવૃતા શું નકરે મળ્યે વર. ૩૦
 મહાન ચિંતા પણ તે જતી રહી. વિટંબના નામ હવે રહી નહિ;
 હડી ગયું દીનપણું જરે જરે. રહ્યો સતીને પતિ વિહંતો જવર. ૩૧
 ક્ષણે ક્ષણે વેગ સમાન વાધતી. નવા નવા રંગ તરંગ ધારતી—
 સુમોચનાની પૂરી હાંસ પાડવા. ગૃહેશ ચાલ્યો ગૃહિણી લડાવવા. ૩૨
 દિઠોપતિ સન્મુખ પાસ આવતો. અધીરણીનું ગયું સર્વ ધૈર્ય ત્યાં
 રહ્યું ન હાથે મન હાથ વેંતમાં. કુરી પડી નાયતણા કરાજ્જમાં. ૩૩
 કુશાચલુદ્ધિ જન તર્ક છોકરે. તથાપિ પૂરી મન વાત ના ધરે
 અપૂર્વ આ દંપતીના પ્રમોદની; અનુભવે સિદ્ધ કસોટિ પ્રેમની. ૩૪
 દિગંતમાં ધર્મરિપુતણો જય. રણાજ્ઞણે દેવરિપુ તણો જય
 ત્રિશા-મને શોકરિપુ તણો જય. થયો ગૃહે ઈપરિપુ તણો જય. ૩૫
 પતિ પ્રિયાનાં સમ સ્નેહ ને વય. કરાવતાં ચુંબન ગાઢ નિદ્ય;
 વદી શકે બોલ ન ચિત્ર આદ્રય. શકે થયાં યોગ સમાધિમાં લય. ૩૬
 શિશિર વેણી સહુ ગાત્રનિર્મળ. પ્રસક્ત ધારાસરહર્ષનાં જળ
 વહ્યાં ધણાં સ્નેહ સમુદ્ર વાધતાં. ટગમૂ જોઈ રહે દબાવતાં. ૩૭
 હતી કરેલી પ્રિય વસ્તુ જે સ્મરે. ન એક તોએ રસિલાં અહીં ઠરે
 સહર્ષ બે પ્રેમસમુદ્રમાં તરે; ખરી રતિમાં ઉપચાર શું કરે. ૩૮
 ઉપાજ્ઞમાં લાજ બધી કરીપરી. વિત્તીન નારાયણ સાથે પરી
 યદ્ય રહી તેમ વિવેકને તણ. ન ખીતે લગ્ન ક્ષણ વારરે' સજી. ૩૯
 નિરાશ આશાકળથી યદ્યકળી. સમૂળ ચિંતાવિપવલ્લિ ન્યાં બળી
 મિત્રિક્ત સ્થાનેનવરાશજ્યાંમળી. સતી તણી પ્રીતિ રહે ન ત્યાં બળી. ૪૦
 હર્ષજર્ષ સુંદર દિવ્ય ગોપ્તમાં. બરાઈ પક્ષીસમ કંથ કુખમાં

કાણેકાણે મમ પુછે મનોહરા કરે અવિચ્છિન્ન અખંડ શર્ભરા. ૪૧
 સદામળી કોમળ હાથ ફેરવી સંવાલ્ય માટે કરી પૂર્ણ પેરવી.
 ધસીધસી અમૃત સર્વ ગાત્રમાં મિઠાં ધરે આપધતોચ પાત્રમાં. ૪૨
 ક્ષતેક્ષતો બારિક દૃષ્ટિથી જીવે કરામ્યુજે કરતર રક્તને ધ્રુવે
 મહાન ચિંતા ધરતી સુસોચની કદાચ દુઃખાય ત્રિલોકનો મણી. ૪૩
 કરે ચતુરા ચતુરાઈથી પડી પડી ન લાં સેવક વૈદ્ય આપડી
 કુંકે રૂઝ પલ્લવઆઠયા ત્રિય; સતી પતિ અર્થ કરે બધી ક્રિયા. ૪૪
 મદા ઊઠોયા નિરખે નિતં ચિની વધે તદા કંપે અને બચ્ધવનિ
 પરંતુ લાં મદ સમીર દોળતી અવા નવા દિવ્ય વિલેપ યોગતી. ૪૫
 ઉતારવા સમ્પર યુદ્ધયાકને સુગાદ આલિંગન દેધ નાથને
 રમાડના રંગ રૂઝ જમાવતી ગિરા વદી મિષ્ટ રુખ શમાવતી. ૪૬
 ધ્રુવેલને સકટ મોગેલથી બરાસ જેવા ઉપચારથી મથી
 સુવર્ણપાટે પધરાવતી પતિ સુરાગિને સ્નાન કરાવતી સતી. ૪૭
 દુઃકૃતથી સુંદર દેહ સાચવી રુમાલથી નૌતમ અંગ બળવી
 જલારં લુછેવપુ શેષ બાળિકા વિપત્તિકાજે સુખની પ્રનાળિકા, ૪૮
 સમ્પવતી માત્ર દુશાત્ર બેવડી સમીપ બે રત્ન જડિત પાવડી
 રમા ધરી હક્ષિયુ હાય જાણતી વિવાહપાટે પતિ શું ચઢાવતી? ૪૯
 પદાબ્જથી રંજિતદિવ્ય ચોક્કમાં હરીજન જેમ પરી સમુદ્રમાં
 સ્ફટિકમાંથી પ્રતિબિંબ નાયનુ જીવે જડેલું નિજ સાથ સુતનુ. ૫૦
 ડોડોડો હર્ષ અતોલ વાધતાં જરા રહ્યુંછે હૃદયાબ્જ ફાટતાં;
 પ્રકુલકેપકંઠ અંદ્ર કે મુખ? અહો! કળાએ ક્યમ આજનું સુખ? ૫૧
 વિયોગ કાળે નિકળી ગઈ દુશ ક્રિયાપ્રિયા તેમ કરે નિરંકુશ;
 વહે હરી લુબ્ધ થએલ લાડમાં શકેરમેછે ચપળા અપાડમાં. ૫૨
 ગુલાબને કેવલકિ પરિજાતનાં સુપુષ્પ અંધા બટમોગરા તણાં
 રચ્યાં રૂઝાં તોરણબાર આરણે વધાવવા રાવણ પુત્ર મારણે. ૫૩

મુશકેલો અક્ષતથી વધાવતાં અનંગનાં બાણ શિરે ચઢાવતાં
 અહિં-સુતાએ ઝડપીલછ પતિ જડી દિધો શું રતનકીલથી અતિ! ૫૪
 અર્વાંતવાં ભોજન ભવ્ય ભામિની ક્ષુધા શમાવા સ્મર તુલ્ય સ્વામિની
 રસોદ્યા પાસ કરાવતી ચટે સતીપતિને અરથે મરી મટે. ૫૫
 સુવર્ણના યાજમરી કૃષ્ણોદરી સુવર્ણજરી જળની રહીધરી
 જમાડતી વરતુ અધી ઝિણુવિણુ શશાઙ્કને જેમ વિશુદ્ધ રોહિણિ. ૫૬
 “લગારબોછેસમ નાથ આપને નહિનડે મ્હેનત છે પડી મને”
 વઢી વઢી એમ કરે ઘણી હડ ગણિત થાએ સુર સંત કે શઠ. ૫૭
 કરે પ્રિયા કૌતક રમ્ય નૂતન હસી તસાવી પતિનું હરે મન
 જુવે જ કોડે કુટકો પછી પતિ મદા સુધનો કુરો ભરાવતી. ૫૮
 અનેક રીતે પતિ તૃપ્તિમાં ધરી મુખામુજેતાંયુલ આપતાં ઠરી;
 ન હાવ કે ભાવ ધરી રહે પરી સુવન્ય જેને ધર રિનગ્ધ સુંદરી પદ
 પછી ગિતાદાર કરી મૃગેક્ષણી હમંગથી લે રાચન ગૃહે ધણી;
 વિકાસ પામી જમણી અહીંસતી; મહાપ્રભા યોગ્ય સ્થળે થતી છતી, ૬૦
 મણી-પ્રદીપો રમણીય આયના સુકે મહારાજતણીય આયના.
 સ્થળેરથળે તે લટકી રહ્યાવણા ન કામ-ઉત્તેજનમાં રહી મણા. ૬૧
 સુવર્ણનો નંગ જાડેત ઉજ્જવલ પવંગ હાવીસમ શો અનર્ગલ?
 તળાઈમાં રેશમ કૂમળો તુલ હીરા અને માણુકની કરી જુલ. ૬૨
 રમી રૂડી ચાદર માત્રતી અને ગુલાબને પંકજ આદિ સુમને;
 બકુલ મુક્તાસમ રમ્ય ગુંથતાં રચેતછે મચ્છરદાની-જળ સાં. ૬૩
 કરાવતી ચુંગન હાંસનીમરી શરીર યદી પતિ-બાહુમાં ધરી
 વિચિત્ર ચેષ્ટા કરતી મૃગેક્ષણી નિરંકુશા શું મલુપાસ રૂડિમણી? ૬૪

દુતવિલંબિત વૃત્ત.

હૃદય વદનમ પ્રીતમ સંગમાં સુરત ગમ્મત ઘાય હમમમાં

રંગાદંપતી ખેચ અનંગમાં ગત થયો બહુ કાળ સુરંગમાં. ૬૫
 પ્રથમની વ્યથ તે ગઈ નિઃસરી વિરહ દુઃખ ગયું સરવે સરી
 જાય કરી રમતો પતિ કેસરી નિરખી સિંહણે કયમ પાંશરી. ૬૬
 નયન, કેશ, અને સ્તન, ગાઝને ઝંધન, નાભિ, તથા અધગેષ્ટને,
 શરીર યજ્ઞિ અને મુખ, ભોગવે અસુર શેષ-સુતા-રમથી દ્રવે; ૬૭
 કમલ કેસર આમ્ર ગુલાબને કદળી, શિરીષ પદ્મવ સારને,
 લલિતચંપકકામવસંતિકા અગર લેઈ છુટેરમરવાટિકા. ૬૮

સર્ગ ૧૪ મો: સંપૂર્ણ.

સર્ગ ૧૫ મો.

અશોક તથા ઋતુ વર્ણન.

-દુતવિસંખિતવૃત્ત.

નવીન ઢોઢ અશોક તણો કયો પથ યથોચ્ચુતમંજરથી ભયો,
 શુભ વિંટાઈ લતા નવ માધવી; પતિ વિના ઠરશે નહિ સાધવી. ૧
 મદન-દુંદુભિને વજ્રાવલી શકુન કોયલ શબ્દ રટે અતિ,
 રહિત-રૂપ હરે પાણુ ચિત્તને વચન મિટ કરે વશ લોકને. ૨
 ભ્રમરવૃંદ કરી મધુ-પાનને ગણુણુ આચરતા મૃદુમાનને,
 પથિકને પણુ સ્વાગત આપતા શુભ સમાગમ સૌખ્ય અતાવતા. ૩
 મકરદેતુ તણા શરની શકે પણુછ રમ્ય યદ્ય મકળાય કે,
 ભ્રમરગવે અખંડિત સ્ત્રીતણો હરો નિરંકુશ શોર કરે ઘણો. ૪
 પ્રથુ કદંબ ઉગ્યાં ઇલને તહીં બકુલહાર રુડી વચમાં રહી,
 ગુધડ સારસ ઠંદ હરે ફરે રમત ખંજન ભીતિ વિના કરે. ૫

કાંપિ પ્રિયાગણમાં હરખેમળ્યા મગૈર નૃત્ય કરી કરતા કળા,
 સ્ફુટ વદે પલ્લુ પોપટ પોપટી હૃદય શોક જતો જનતો સરી. ૬
 ઝર્કો રહી ચહુ પાસ લીંગોતરી હરણુ બાળ જતાં સઘળી ચરી,
 વિમત્ર હંસ સમૂહ અહીંયરે અભયથી રમતાં ફરતાં ફરે. ૭
 સરસ કાચ સમાન મુદીધિકા દ્વાર સમુદ તથાપિ પડે દિકા,
 શશિ-દિવા કર-કાન્ત બધે જગ્યા સ્ફુટિક આરસ તો અમથા પડ્યા. ૮
 જળ વિષે જળપંકજ બહેકતાં રથગચુકાળ તટે પલ્લુ હહેકતાં,
 બહુલચ્ચાં લુખમાં નીત-દાક્ષનાં કુમુદ તો ફળ વૃક્ષ કટાક્ષનાં. ૯
 બુદ્ધ મનોહર જનવલ કાલતી ખરુ ધરે નવ જોગન માલતી,
 દમ સુગંધ ધણો ગુપ્તદાવદી વિવિધ રંગ ધરી વચમાં ખડી. ૧૦
 અતુપ કેસર ચંદન વૃક્ષ ને શીતળતા અરપે બહુ ચક્ષને,
 ઈહ રહી પ્રભુની સરવે લીલા વરણુવ્યે વિધિ શેષ થશે લીલા. ૧૧
 નિપુણતા મમતા મસ વાપરી ન્યમ મયે જળા જત્ર કયો કરી, *
 શિશૈષ પુષ્પ વળી વિખરી રહ્યાં રતિગુણી હરતાં મદનાં ભર્યાં. ૧૨
 કઠિણતા પથની પગને નડે સમજી પદત્રવ શું પથમાં પડે.
 રવિ થકી લગિરે ન થયા પીત્ત તરુ મળી કરતાં ઘન છાંયડા. ૧૩
 કુમુદવૃષ્ટિ અનાહત થાય છે સુર થકી કદિ હોમ અપાય છે,
 શિવવિયોગિનને સમજીજો કુમુદધનવન કે શર મારતો. ૧૪
 બહિર આંરિયાત્ર રમે લતા, નવન મંડો અદર ખૂવતા
 બહુ રચ્યા તરુની કરતાં ઘટા રસિકને મળવા અનુકૂળતા. ૧૫
 શ્મરશિકાપર પુષ્પપથારિયે છટ ભરી મણિ શાંતી દક્ષરીએ,
 ઉશિરનું પલ્લુ પંજર રોપતાં મદનને જનશું ઈંદ રોકતાં. ૧૬
 ગિરિ નદી વન કૃત્રિમછે રચ્યાં તરુ તમાકુ અત્રામ ઘણું લચ્યાં,

સુરતરૂંચરુ વેતસની ગલી અહિ સમી હિમ મંદિરને મળી. ૧૭
 કુસુમના હિંચકા ચક્ર વિંજણા કુસુમ હાર રડા પ્રમદા તણા,
 કુસુમકંચુક વસ્ત્ર ધણાં પક્ષાં કુસુમનાચય દોમળ ગોદડાં. ૧૮
 શીતલતા તલપી હદને જતી અચલતા ચલ ઇન્દિયની થતી,
 વિજનતા જનને ન કરે છતાં સુધડતા ઘડતી જ્યમ સ્વચ્છતા. ૧૯
 સમિર મંદ, સુગંધિત પુષ્પ ને શીતલ શીકર શાન્તિ કરે વને,
 સુર અશોક અશોક સદા સ્મરે નવ રચી રચના રસિત્રે સ્મરે. ૨૦
 લગિર ખાંપણુ ખેડ રહી નથી સગિર મહેલ રમ્યો વચમાં મથી,
 નવલ કુંદનની ઇંટથી ચણ્યો ઝઘઝઘાટ હીરા કણથી બન્યો. ૨૧
 મણિ-પ્રદીપ બળે પણુ આંગણે શિશિર કાળ અકાળ ગુણી ગણે,
 જડિત તોરણુ તો લટકી રહ્યું તિમિરનાશક સો શશિનું કર્પુર. ૨૨
 ભરતથી દ્વય સાખ રૂડી ભરી હમરની ભૂંમિ માણુકથી ભરી,
 કનક રુપ્યતણાં દ્વય ખારણાં વિપુલ કોતરકામ ભર્યાં ધણાં. ૨૩
 રતિ વિલાસ ભિતે ચિત્રયાંધણા મનચિકાર વધે નિરખી ઘણા,
 છટ વિષે પ્રતિયિંજ જણાય છે કુસુમ મીશ્રિત વા મસ વાય છે. ૨૪
 સુખડની ભભકે અધિરોહિણી કનક સ્થંભ હીરાકણથી બણી,
 વસન વાન વધૂ જ્યમ વાળતી મદન ગાનિની માન મટાડતી. ૨૫
 નિસરતા ઝરખા મસ ખારણે લટકતા નભમાં વણુ ધારણે,
 દગ અલૌકિક ગોખ સદા હરે અકથ રાગ વિરાગ વિષે કરે. ૨૬
 કનકવા નમ મધ્ય તરાવવા નયન વા રતિ મધ્ય તરાવવા,
 શરદમાં સ્મરમંત્ર ઉપાસવા ઇક અન્નિંદ રચી નવ વાહવા. ૨૭
 કુલ્લ ચઢાઇ ચઢી કંઈ વેલડી ઘટ ઘટા કરતી નૃત હેલડી,
 ફડફડે મકર ધ્વજની ધજા ભવન મધ્ય રહી જનકાત્મજ. ૨૮
 આતિ પવિત્ર સુકર્મ કરું હશે નપ મદા ચિરકાળ ધ્યૈય હશે,

અનુભવે કલ્પમાં સુખના ઝરા જરૂર ધન્ય તને હાલની ધરા. ૨૯
 અમર વૈભવ આ તણુ લોકનો નવ ધરે, વસતાબદિં દુર્જનો,
 પતિતપાવત રાધાનું સુંદરી, બિટકતુ પણુ નિલ રહે ઠરી. ૩૦
 વિરહનેકરવી રવિ રાજતી સકલ વસ્તુ જશે નહવરાવતી,
 પય ધરે પય સાથ પયોધરે * ઋતુ રમે વરપા જમણે કરે. ૩૧
 જવ ઝમે પતિ રનેહ ઊર્મગમાં રતિ રમી ધન રયામ-ઉછંખમાં,
 અમકતી અપગા સર્તોને હમે; સરખ પાટુ પડ્યા પર મારશે. ૩૨
 તરેણકાળ અકાળ ચઢ્યો અતિ નિરવધિ પતિ કાળ ત્વરા વધી,
 શરમને અપગા તથ છોડતી અદ્વિસમી પથ પુષ્કળ કાપતી. ૩૩
 વિરહથી તપતી ધરતી વહુ ઉપર પાત કરી રસનો બહુ,
 યુવતિ ગર્ભ ભરાવસમાં ધરી ગગનનાથ પ્રગ્ન કરતો નરી. ૩૪
 સતત પંડ મયૂર જણાય છે તદપિ આ ઋતુમાં ઉમલાય છે,
 વિપય-વર્ષણ કે જળ-વર્ષણ સદચરી વિણ છે દુર મર્ષણ. ૩૫
 સુકુટ શીતળ શ્વેત શિરે ધરી કવચ રયામ રહ્યું વચમાં ઠરી,
 કટિ નીલામ્બરથી શણગારતો નગ પગે પ્રમદા-કચ ઝાલતો. ‡ ૩૬
 મહી અગ્નિંદ્રિયા, કરતીછતી રસિત રુખ્ય મણી, નવનીતથી,
 રસ ઊંચો તનને મનનો કરી શરદ ઉત્તરમાં ઝળકી રહી. ૩૭
 શુભ સુહૃત ગણી શુદ્ધ પૂર્ણિમા સુરપતિ વરસે રસ વારિમાં,
 ઉલટથી ઊંપ ઊછળતી ધરે પ્રસવ મૌકિતકનો હરખે કરે. ૩૮
 તનય પોડપ પૂર્ણ કળા ધરી નિજ ચરાચર રાજ્ય રહ્યો કરી,
 નિરખતાં ઉદયિ છલક્યોધણો; સુખદ નિલ મહોદય પુત્રનો. ૩૯
 તદપિનાવતણી બહુ વેદના મન પ્રશાન્ત ધરી કરતો ફના,

* સ્તનમાં દૂધ ધરીને (સ્ત્રીઓને ગર્ભવતીકરીને)વાદળાંમાં પાણીધરેછે.

‡ પર્યંત જાણુ નદી ૧૫૧ સખીનો ચોટલો ઝાલતો હોય.

સહન શીલ મહાન જનો સદા, હૃપકૃતિ કરતા સર્વો આપદા. ૪૦
 અભિષ્ પિત્ત અને મદન જવર પ્રસરતો સહુ ઘેર નિશાદર,
 વર વધૂ વ્યથ ઔપધમાં ધરે ઝટ પરસ્પર આર્થીનતા કરે. ૪૧
 જ્યલિત વહ્નિન પ્રશાન્તપમાકતી તપન તાપ પ્રતાપ દબાવતી,
 મદન વહ્નિ શિખા નખથી ચઢે શિશિર પાછળ પાછળથી પડે. ૪૨
 હૃદય-વહ્નિ અને તન ટાઢને શમવવા નિશમાં સ્મરનાડને,
 સકલ દંપતી સોડયકી રમે દિનમણી સમજી ઝટ આથમે. ૪૩
 શીતલતા સર્જીજન્ય રુવે રુવે ઉદર મધ્ય ક્ષુધા ગિન પળે હવે,
 સરવ અંગ વિષે સ્ફુરતી ફરે મગજમાં પણ પુદ્ધિ નેઈ હરે. ૪૪
 ઉદક કૃષ્ણ તણુ વડની ઘટા, ધુમટ મંદિરના, પ્રમાલતા,
 શિશિરમાં પણ હુંફ ઘણી ભરે; સમય શોભિત ભાવ રૂતી ધરે. ૪૫
 રસિકમાં રસ પુષ્કળ આપતો તરુ વિષે ભર જોયન આણતો,
 શિખવતો પશુને સ્મર-સારદા મધુર માધવ* સન્મુખ રે' સદા. ૪૬
 કુસુમ-સાયક પંચ ખડાં કરી સુખ બધાં વિરહી જનનાં હરી,
 ઋષિ તણાં પણ અંતર બાળતો સુ-હૃદ ધર્મ વસંત કરે છતે. ૪૭
 મત્રય-મારુત ભૂપર મોકલી કુસુમની કરતાં કલિમેકલી,
 પ્રણયની, વનને, કરતો ખળી સુરતની સરિતા અહિં શું ખળી. ૪૮
 નયન ચંચળ ઘેન થકી ભરી ચપલ પાદશુ મંદ ગતિ ધરી,
 હૃદયમાં રતિ, ચેલતને ધન, મૃગ વધે, વહુ સાથ ધસે તન. ૪૯
 મદ-પ્રગત પ્રકુલ રહે ધણે મધુ-વધૂ-મદથી ત્રમહો અન્યો,
 ગજ નિરંકુશ વપ્રક્રિયા રમે તદપિ સ્ત્રીજનને જળમાં નમે. ૫૦

+ પતિજવરના ઔપધ માટે લોલંગારજ કેહે છે કે તે અધર રસથી મટે છે

* વસંત ઋતુ

બ્રમર, કોકિલ, ચાતક, આનંદે મુવનિ સન્મુખ ધામ, રમે, બકે,
 તરુ તથાપિ ભગ્ને તરેણીજતા; ઘટિત કામુકને પરવશ્યતા. ૫૧
 મધુ નિવાસિત લંકાપુરી વિષે પવન દક્ષિણ પ્રેમ ધરી ધસે,
 ટુરંગ સરેન પ્યાણુ ખડી ગચું આયત હૃદયમાં રનિતું થયું.† ૫૨
 કુસુમ ચંપકનાં તરુકંપથી ડગરમાં ગરતાં જ્યમ સંપંથી,
 અનંતવૃષ્ટિ થતી સ્મર યાગવા કનક કેતન કે મધુ મહાસવા.* ૫૩
 અતુલ રૂપ સુગંધ સુરંગને મહત આવરદા ધરતાં તને,
 [તદપિ, બ્રમરચંપકપાસનઆવતા; ગુણુ પરીક્ષકન્મૂર્ખનથીહતા. ૫૪
 સુમનના હિંચકા લટકીરહ્યા જ્વળન ભાર થકી નખરી ગયા,
 ન કરમાય તથાપિ રહે હસી કુસુમની લલનાપર પ્રીતશી. ૫૫
 અગર કપૂર ચંદન કેસર અભિરમે અલતા ધરતા નર,
 સ્થલ ગુલાબ ગુલાબ દિશાભરે જગત ઉચ્છવ ડોળતણોકસે. ૫૬
 કુસુમ સાંકળમાં ચકલાં ઠરે ગૃહ શકુન્ત કડાં દ્વયમાં કરે,
 મધુ-હિંડોર સખંધ દિસે કશો? અતુલ પક્ષિ તણો પણ પ્રેમશો? ૫૭
 વદન નંદન જ્યાંસ્મિત માલતી, બ્રમર ભમ્મર કેશ લતા થતી,
 અધર પલ્લવ પોપટ નાસિકા, લલિત કર્ણ મનોહર કણિકા, ૫૮
 રદન કુંદ સરોરુહ લોચન, બકુલ સ્વેદ ગુલાબ હતું ધન.

≡ આ સમયે પ્રિયા સામે બ્રમર ધાય છે, કોકિલ રમે છે અને ચાતક
 બકે છે.

† પવન દક્ષિણ દિશાએથી લંકામાં ધસે છે તેથીજ સૂર્ય નારાયણે
 દક્ષિણમાં જવું બંધકરી ઉત્તરાયન કર્યું હશે.

* ચંપકનાં ફૂલ ગરતાં હતાં તે કામને યાગવા અગ્નિ કે વસંતને મહા
 લગ્ન હવેલી છે?

સહિત ચંપક દેહ ધણો ખજે, તરુણ થાય વસંત પળે પળે. ૧૫૯
 ફુલ-પરાગ હડી ઢગલા થતા ભ્રમર ત્યાં મધુ સિંચન માંડતા,
 મદનનો થઈ માધવ કે કરી શયન કાળ રહ્યો મદ શુંભરી. ૧૦
 કચ લલાટ મણી તનગૌરને અહિં શશાંક હલાહલ ભસ્મને,
 સમજતાં, કૃપતા પણ જોઈને યુવતિને શિવ ચિત્ત પ્રમાણિતે, ૬૧
 બકુલ સૈનિકહાર કરી ઉભી ભ્રમર ચારણુ, કોયલ દુંદુભી,
 ન્યુત અશોક પટાવત વીરને કમલ હંસ નૃત્ય ધ્વજ જ્યાં બને, * ૬૨
 કુસુમ સાયક તીવ્ર લઈ અડ્યો કુસુમધનન ચૈત્ર રથે ચઢ્યો,
 નિરપરાધ છતાં હણવા જવે; અરર ક્રોધ વિવેક ન સાચવે. ૬૩
 મુખ બીભત્સ ધરી તન બાળતો તદપિ અંતરથી જળ કાઢતો,
 ઇહ દૂરે પણ કોઈ ન સંગ્રહે હૃદયમાં તવ શ્રીધ્મ બળી રહે. ૬૪
 રહિત નાથ અને અબળા સતી જડિત પંજરમાં બહુ ઝુરતી.
 તદપિ શ્રીધ્મ વધૂ તન પર્જો સતત દુષ્ટ અનાથ જનો દળે. ૬૫

તપ કરી ઠગતાં વૃષ નંદન

કપટથી છળતાં રઘુ નંદન

લઈ લુપ્તી સુરતે વન નંદન

વન અશોક કંઈ જગ-નંદન

૬૬

૧૧ મુખ રૂપી ઇંદન નંદન વન છે જ્યાં મોમરા રૂપી હાસ્ય છે ધસાદિતે
 સહિત દેહ ધણો શોભે છે જોનો એવો વસંત પળે પળે જવાન થાય
 છે એટલે ખીલે છે.

* સ્ત્રીના ચોટલાને સાપ કપાળને ચંદ, મણિને ઝેર, ગોરા શરીરને ભ
 રમ ગણીને તથા તેની કૃપતા જોઈને સ્ત્રીને મહાદેવ જાણી કામદેવ
 બકુલ રૂપી શીખાઈ ધસાદિ તે લેઈને અપરાધન છતાં સ્ત્રી ઉપર
 લલઈ કરવા વસંત રૂપી રથે ચઢ્યો.

દોહોરા.

સહુ શોભાના સારનો અત્ર મળ્યો સમુદાય	
વેદી પણ આ સમે વેદી થઈ જાય.	૬૭
સવા લાખ મણુ દૂધમાં ઝેર રૂપૈયા બાર,	
મળતાં નિજ ગુણને તજી દૂધ હરે જીવ સાર.	૬૮
આવા પીવા મ્હાલવા સુખ સીમાનો અંત,	
તે સ્ત્રીને શાકામનું પાસયદા નહિ કંત.	૬૯
નવલ મનોહર નાવથી બવસાગર તરે જાય	
પ્રમદા પણ તેના વિના બળતી કુબકાં ખાય.	૭૦
કુસુમ, રમણીની રહોડમાં સુખદે જ્યમ નિર્વાણ,	
વજ્ર સમાં વિરહ દમે બની કામનાં આણ.	૭૧
લંકા જેવા નગરમાં અશોક જેવો યાગ,	
સીતા જેવી મુંદરી રતિ રમવાના લાગ,	૭૨
તો પણ પતિના વિરહનો અંતર વળગ્યો કીટ,	
રક્ત સર્વ ચૂસી જઈ સીત બનાવે સીત.	૭૩

સર્ગ ૧૫ મો સંપૂર્ણ.

સર્ગ ૧૬ મો.

વિરહવર્ણન.

-દુતવિલંબિત.

કૃશ શરીર અને મુખ બૂખર વિરહ-દુઃખ નડણું જ્યમ પાથર,

- સઃ નિવાસ થયો નહિ કંથનો વન વિષે પણ અદ્ભુત ખંધનો. ૧
- મૃગ સુવર્ણ તણો રગિયામણો નિરખતાં સર્તી લોભ વ્રધે ધણો,
- મન કરે હણી કંચુક ખંડરવા; ઝટ પ્રમોહ હરે શમતા દયા. ૨
- શરઃ પૂનમચંદ્ર ભરે દિશા દિવસ તો પણ થાય નહિ નિશા
- જનક રામ સમાગમમાં ફરી તદપિ સીત સતી અગળા ખરી. ૩
- વશ થઇ મનતા બ્રમને ઘણી હરિણુ પક્ષ પરાયણુ માનિની,
- હઠ લઇ વિનવે પતિને સતી મન વિકારથકી બગડે મતિ. ૪
- સહયત્રી દૃઢ દર્શિ પ્રયાણુની પતિવ્રતા પ્રિયને મૃદુભાષણી,
- કરગત્રી વિનતી અવળી કરે વિભુ બલે પણ તે ઉરમાં ધરે. ૫
- અસુર કેસુર કેયમ લોકમાં જન ફણીધરના પણ વર્ગમાં,
- નવ જડયો જન જે પ્રમદા તણો વચનરોષ કરી નહિ ચંચળ્યો. ૬
- સુરજવંશ અને રઘુ કુળમાં પુનિત ભારત દેશાળ દેશમાં,
- અવધમાં જનમી રઘુનાયક નવ કરે અતડાં વહુ-વાયક. ૭
- લઈ ધનુષ્ય પરાક્રમથી વરી જનકની દુહિતા જગની પરી,
- અલગભગૃત શ્વપ્ન શુષુપ્તિમાં રઘુ કુમાર કરે નહિ ભૂલમાં; ૮
- તદપિ નીતિ વિવેક ક્ષણે હરી વશ થતાં મતિ કર્મ દશા ફરી,
- મમ્મ અનર્થ થયો ક્ષણ વારમાં હરણુ જનકોનું થયુ રાનમાં. ૯
- યુવતિકારણુ શોધ ધણો કરે ફલ જમી કપિ સાથ વને ફરે,
- 'મમપ્રિયેસતિહો! સખિહો! પ્રિયે' જલપતાં મુકતા, મતિ પાળીએ. ૧૦
- જનકની તનયા પણ બાપડી અતિ કઠોર નૃશંસકરે પડી,
- અહર રાત તપે વિરહાગ્નિથી; નહિ વિખૂટી રહે વહુ નાથથી. ૧૧
- શિયળ સસ્ય સમૂળ ચળાવવા વિકૃતિ વેળથી ચિત્ત પલાળવા,
- વિષયવર્ધક વસ્તુ અહી ધડી સતી ગણે સહુ કાજળ કોટડી. ૧૨
- પતિ તણી કૃતિ પ્રીત ધડીધડી સ્મરણુ થાણ પછી પડતી રડી,

બહુ થતાં પરિતાપ દયામણી	અર્ધોરણી તવ થાય દયામણી.	૧૩
સતત રાગ છળિ ગનમાં હતી	અડકવા વલખાં મસ મારતી,	
લય થકી જવ જોગણુ જાગતી	ખગર કંથ તણી પુછતી હતી.	૧૪
દિવસને યુગ તુલ્ય ત્રિયા ગણે	ફિકર રાત વિષે જીંઘને હણે,	
જગત જીણુ અરણ્યજાણુય છે	યુવતિનું મન વ્યાકુલ થાય છે.	૧૫
કુસુમની ન સહે કુંભળી કળી	વન વિષે પતિ સાથ પગે પળી,	
પણુ સમાગમ કાળ વચ્ચે ગયો	કરમયોગ વિયોગ કરી ગયો.	૧૬
હૃદયમાં શર તિક્ષણુ વાગતાં	નવ ડરે કરથી શિર ભાગતાં,	
અપ કૃતિ અખળા હઠમાં કરે	પણુ પક્ષી વ્યથના જાળમાં તરે.	૧૭
મુખશિરોમણિ-રામ સતી જાપે	પરિ જનો પણુ કુત્સિત આત્મપે,	
બહુ બીમત્સ કુચેષ્ટિતથી ધપે	સહનશીલનુ રક્ત ઘણું તપે.	૧૮
કુટિલ જર્જરી વિગ્નરૂં કરે દૂતી	છળિ ચતુર્ભુજ આમ્ય ધરે છુટી,	
પજવતી હસતાં કહી કેટલુ	મરણુ આ થકી તો સતીને ભણુ.	૧૯
રમણુનો વિરહાગ્નિ તને જવજો	હૃદયમાં પરિતાપ ઘણો બજો,	
મન ભવિષ્ય-વિમાસણુ પરજો	તદપિ જીવ ન દેહ તજી પજો.	૨૦
વરસમાગમ મોક્ષ સમો ધરે	યુવતિ આશ નિરાશ વિષે કરે,	
જાસિત થાય ટકેપણુ રનેહથી	જગત આશ વિના ટકતું નથી.	૨૧
તનય વૃદ્ધપણે ગત થાય છે	પાત ગયે ભર જોગન જાય છે,	
ધન ત્રિયા યશ ધામ લુટાય છે	તદપિ આશ અગોચર બહાય છે.	૨૨
ભય થકી ડરતી નહિ એ જરા	વ્યંથ થકી હઠતી ન મનોહરા,	
લાગિર લાલચથી લલચાય ના	નહિ મુકાય રમરે પણુ આયના. *	૨૩

* મહાદેવ આગળ આયના તજીને કામે બાણુ માર્યાં હતાં પણુ સી-
તાજી આગળ તેમ્ થતું નથી.

દિવસ એમ કરે ગત કામિની ગતિ વિહીન બની ગજ ગામિની,
 હૃદય શૂન્ય બન્યું અલખેલિનું સરવ બાન ગયું વર ઘેઝીનું. • ૨૪
 જાગવિના નહિ મત્સ્ય જરા રહે વિરહ દુઃખ ન સારસડાં સહે,
 કુમુદ અંદ વિના કરમાય છે લયમ સતી પતિ વીણુ દુભાય છે. ૨૫
 અશનપાન વિમાન શ્લવાણુને શયન પે'રણુ ગાન ન્હવાણુને,
 હરખ શોક વિકાર ન એ સજે; સતત દુઃખિતને જડતા ભજે. ૨૬
 પદ તજે અગતો ન વિરાજતો, રસિકનૃપુર શબ્દ ન ગાજતો;
 કટિ ત્રિષે ન મનોહર મેખલા, શશિ અમાસ તણી ધરતી કળા. ૨૭
 રહિત-વેસર નૌતમ નાસિકા રહિતઝાલર કર્ણ દિસે દિકા,
 સુમનસ-દક છે નહિ ભાવમાં તિલકી કે ટપકી નહિ ગાલમાં. ૨૮
 જનમથી બહુ અંજન આંજતાં ગુણુ અને રૂપની ધરો શ્યામતા,
 તદપિ શોક સમુદ તણાં જળ નયનને કરતાં ઝટ નિર્મળ. ૨૯
 અધર પલ્લવ તો કરમાય છે શરીર અંપક છોક સુકાય છે,
 રતન ગુલાબ ખરે સુખ-માલતી જરુરનૂતન આ ઝગતુ મહાલતી. ૩૦
 નવ ધુપેત્ર અદ્યુ સંતી ચોટલે અનુપ મૌકિક માળ નથી ગળે,
 કર અકેક સુહાગણુ બંગડી વિરહિણી શણુગાર વિના છડી. ૩૧
 શિયળ શાન્તિ ઉદાસિનતા મને, ધવલતા કૃશ અંગ જટા તને,
 શિવ સમાન ધરે સતી સંયમ પણ ત્રિવેણી કરે નહિ સંગમ.* ૩૨
 હૃદયનો શણુગાર જતાં અરે અહિરના શણુગાર કંથુ કરે?
 નવલ નાવલ જો નહિ અંકમાં નવલ રૂપ પછી પડયું પંકમાં. ૩૩
 યુવતિ અંતર શોક થકી ભર્યું મન તજી તનને પરમાં ઠર્યું,

* સીતાજીમાં મહાદેવ જેવું સર્વ છે પણ ત્રિવેણીનો સંગમ થતો નથી
 એ ટલે ચોટલો નથી હોળ્યો.

સમજતાં થઈ ઊંચ વદામ શું? અતુલ બહાલ પરાધીનમાં કશું? ૩૪
 દિવસરાત સખી વસમાં ગણે મુખ થકી રહુન દનને બણે,
 ગદ હવાનળમાં પળમાં ચણે સહુ વિચાર રહે વણુ ધારણે. ૩૫
 તરુ અંતે પશુ પક્ષિ નિહાળતાં પતિ સમાન ક્રિયા રૂપ બાળતાં,
 ક્ષણિક હારમ કરી ક્ષણમાં રૂપે યુવતિ કુંધિત દીન બની જીવે. ૩૬
 કદિ અનર્થ થયો પતિને હશે સમજતાં કર ઓઠ ત્રિયા ડસે,
 જડ થકી પતિ બાળ ક'ડાવતી નવ મળ્યે કર બાલ પછાડતી. ૩૭
 ક્ષણ રહે વરથી નવ વેગળી મધુરતા પતિની ધરવે ગળી,
 પણ વિયોગે વધ્યે પ્રમદા ગળી રસ જતાં લતિદા બનતી શળી. ૩૮
 નિરખતાં જડ ચેતન દંપતી રમતમાં નખરાં કરતાં અતિ,
 કુંધિત વાઘણુ વાઘ રમાડતાં, યુવતિ કાળજ હોપ હુડી જતાં. ૩૯
 “વરવિના વરેવું વય નારનું ક્ષણિત કુત્સિત પાપ હઝારનું,
 જરૂર ધોર કૃતિ અવળી કરી વર વિના પર ધેર રહું ઠરી.” ૪૦
 બહુ કુતક કરી લથડી પડે હુમ ભરી ક્યમ આસ મુકી રહે?
 વિરહ બાણુ મુકે પતિ પરજીવું કલ-કળી સીતનું આહિં શું ગણુ ૪૧

હરિણીવૃત્ત.

વિરહ વ્યથને જાણી રાણી દયા મન શિખતી,
 પરવશ દશા જાતે જોતાં અહંપદ છોડતી;
 મન વિવૃત્તિની સત્તા દેખી વિરોધ પરો ધરે;

-
- * સીતાજીનું પોતાનું મન જ્યારે પોતા પાસેથી જઈ રામચંદ્રનાં વશ્યુ' ત્યારે એવી પરાધીન સીતા ઉપર સ્નેહ શો એમ સમજી તેનામાંથી હાથ તો નથી જાતી રહી ?

સુખડ જનને આધિ બ્યાધિ ઉપાધિ ગુણી કરે. ૪૨
 શિયળ વૃતને તોડવાને ધસે કર અઝણી,
 સુખડ સમ તે વારે વારે સુગંધ ધરે ધણી;
 અસિ સમ મહાકાળી હાથે રહે મહને ભરી,
 વચન ધન કે સ્વાયે ન્યાયે ડગે ન મનોહરી.* ૪૩

સર્ગ ૧૬ મો સંપૂર્ણ.

સર્ગ ૧૭ મો.

મંદાહરીનું સીતા પ્રતિ વચન.

દુતવિસંખિત વૃત્ત.

મન અધર્મ ગમે લગિરે નહિ શિર પરે પતિ-શાસન હેસહી,
 મદન અંધ યદા સમજ્યોનહિ સતી સતીત્વ થવા ક્ષર નિઃસરી. ૧
 મન વિષે પરિતાપ ધણો કરે મયસુતા ડગચે ડગચે ડરે,
 પગ પછાત પડે પણનાકરે પતિવૃતા પતિનુંજ કહ્યું કરે. ૨
 ન સમજ્યો મુરખો ધણ્યએકહું ન કરવાનું પછી સતીએ કયું,
 પણ સહે શત વૃશ્ચિક વેદના શર સહે બહુ આંતર ખેદનાં. ૩
 સતી સમીપ ગદ્ય નૃપ-સુંદરી અડગ હિમ્મત નિશ્ચયને ધરી,
 કર ગ્રહી થઇ દીન પગે પડી ગઈ ભરાઇ સકામળ છાતડી; ૪
 તદપિ જીભ કઠોર કરી અતિ શરમ સાંકળ ભગ્ન કરી સતી,
 ગિર વદે ગેરથી ભર નાગરી નર સમીપ યથા સુરની પરી. ૫
 “રથુ દિવાકરના કુળની રમા અભણ પામરને કરજો ક્ષમા,

* સીતાજી.

જનક ચંદ કુસોદ્ભવચંદિકા મુરખ સેવક શું કરજો નિધા. ૬
 વચન યોગ્ય અયોગ્ય ભુલે કહું વિહિત ચિત્ત થકી મુણ્ણે સહુ,
 અગુણું ને ગુણુ સર્વ વિચારજો મન કરી દહ ઉત્તર આપજો. ૭
 પવન ક્રોધ તણા બહુ વાંચ છે વિબુધનું પણ ધૈર્ય તણાય છે,
 અસરએ અરિની ન લગાડશે હિત તણા રસતા ઉર ધારશે. ૮
 ગરકશે નહિ શોકસમુદમાં નદસશે ધન આશની જાળમાં,
 સખિ! કૃતાવળ આ સમયે ક્યે વ્યથ વધે પણ અથે નહિ સરે. ૯
 અમલ ન્યાય થતાં હઠ માંડશે જરૂર એ ભવમાં વ્યથ પામશે,
 શ્રુતિઅનેસ્મૃતિ શાસ્ત્રકલ ધશે પણ સમાન અસુવપુ ખંચશે. ૧૦
 સમયને વરતી ન અનુસર્યાં નસિખ તો કૃતિની અવળાં ફર્યાં,
 નિજ હિતાહિત સર્વ વિચારવાં સમયને ઘટતાં સુંખ માણવાં. ૧૧
 મનુષ્યેહ ફરી નથિ આવતો ચપલ કાળ પ્રતિક્ષણુ ધાવતો,
 ગત ધડી ઘટને ઘટતો કરે; અદ્વજ આ વપુ વૃક્ષ અરે! ગરે. ૧૨
 તરુણ કાલસવાર તમે થયાં વરષ પ્રૌઢ હજી ન વહી ગયાં,
 વર તણી કુખમાં બહુ ના રખ્યાં તદપિ આમ વિરાગ વિષે શમ્યાં! ૧૩
 દશ શરીરીય દંદિય પોશત્રા ઘટિત યોગ દિવા મેલુએ નવા,
 નહિ અકારણુ આમ વિમાસવુ નવ ઘટે ઉગતું તરુ કાપવુ. ૧૪
 છત છતાં છદ્મણી છત્રકો નહિ તદપિ જ્ઞેયન હવ જશે વહી,
 સુખ સમે સ્મરનાં શર શું સહો વપુવને વનમાત્રિ ન શું ચહો? ૧૫
 મદનની તજવી નહિ મિત્રતા વય વિષે ધરતી નહિ વકતા,
 સમય બારિક આ બહુ જાયછે દિન ગયો સુખમાં વખણાય છે. ૧૬
 સુખ નથી સ્વપને પરણી લહું ધર સદૈવ પિતા પતિનું ગયું,
 વન વિષે પણ આહિર માંકડાં સહ નિવાસ ક્યો થઈ રાંકડાં. ૧૭
 કુસુમ શ્લેષ વિષે જવ પોદતાં મધુર વેણુ તિણા ઉડ ખોલતાં,

શયન મૂળવિષે પરણી કરે સ્વર ભયંકર સાંભળતાં નયો. ૧૮
 સુતરફેણિ પુરી દુધપાકને નવજ ભોજન નૌતમ શાકને,
 જનક ઘેર જમો જન સાથમાં ફળ ત્રિજે ન મળો પતિ સાધમાં. ૧૯
 ધર વિષે પણ સામુની શોક છે પતિ અને સસરા બહુ રાંક છે,
 તનય એક રમે નહિ અંકમાં અરરા રતન પડુંકયમ પંકમાં. ૨૦
 વદનનો ભભકાર દિસે કરો વર મળ્યો તમને રઘુનાથશો,
 મતિવિહીન ચઢાડિ ઉતાવળો વિનયશૂન્ય પરાક્રમ ખાતળો. ૨૧
 અવદશા જન કેદુમ્ભા તણી વર મળ્યે અબળા અવળી ધણી,
 સખિ! નિરંતરસાંગતીખમા ત્રિવિધિ તાપ તપે ઈહ કારમા. ૨૨
 જનક ખુદિ પરાક્રમમાં શૂરા સુગુણ જ્ઞાન અતુલવમાં પુરા,
 તમપરે પણ પ્રીતિ હતી અતિ વિધિ યદા ભુવને નહિ ત્યાં ગતિ. ૨૩
 સુત સુતા જનકે પરણાવવા નહિ ત્વરા કરવી જશ પામવા,
 ધન અને કુળ રૂપકથું કરે પરણી દંપતી જો મન ના ઠરે. ૨૪
 વ્યસન શીઘ્ર સમાન મળે નહિ અચલ પ્રીત પવિત્ર પછી કહીં,
 ગુણ પરસ્પરતા નવ જાણતાં કલહને ધરમાં જન આણતાં ૨૫
 પ્રિય વધૂ તણુ જોખન છુંદતાં જનમ કારણ બાળકનાં થતાં,
 લઘુ વયે પયુ લાડ લગાવ્યાં નવ ઘટે પછીથી રઝગાવ્યાં. ૨૬
 અમયથી પિતૃ અંક વિષે રમી રહિત દોષ સુખે દિન નિર્ગમી,
 હક બ્યાનિગ્ગ ગર્ભિત સાંપતી ધર ધરે દિકરી વય પામતી; ૨૭
 પણ પિતા ધન કે યશ કારણે કય કરે શિશુનો શક-બારણે,
 સહજ ધાત કરે વિશવાસનો જરુર જીવ હશે ભુત પ્રેતનો. ૨૮
 મુજ પિતા મય છત્રપતિ હતા લગિર દૂર મને નહિ રાખતા,
 વય થતાં વર લાયક બોળતાં પુનિત લગ્ન ક્યાં મનમાનતાં. ૨૯
 મુદિત શૈશવમાં પિતૃ હેતથી લમ રઝું હવણે પતિ સ્નેહથી,

મુખ અનુભવ દહાવ ધણા ધરે વચન આશિષ દેઈ દિશે ઠર. ૩૦
 વશ કરી બળથી ત્રણ લોકને ચપટ ચાંપિ દધ રિપુ વર્ગને,
 અચરને ચરમાં જય જે ધરે મુખ પ્રસન્ન થયા મુજ તે ફરે. ૩૧
 વદન પંકજ ન્યાં દશ દ્રુડાં નયન પંકજ વીસ તડીં ચઢ્યાં,
 હૃદયમાં પશુ અમૃતનો ફૂપ થઈ રહ્યો મુજ સેવક તેમજ ૩૨
 સખિ અખંડ સુહાગ મનોમજબો સુનય તાન તણો સધળે ફળ્યો,
 સદ્ગુણ જીવિત જોગવળી બધી વશ કરે મુખ સીમ અત્યાધી. ૩૩
 જગતની રચના સહુ સાંભરી અકથ સુંદરતા વિધિએ બરી,
 તમવિષે, રતિ રાગ થકી બરી પશુ ન જોડ મળી ઘટતી જરી. ૩૪
 બન વિષે-કુલ કુલિત કાલતાં દશ દિશે નિજ મહેક પસારતાં,
 મુરખ આહકથી કરમાય છે સખિ, દશા તમ તેમજ થાય છે. ૩૫
 બહુ થયું બહુ હોય ન વેદન નવજ જોગન આ નમજો નવુ,
 તજર અન્યતણી કપરી પડે વર વિના વહુ ક્યાં લગી આયડે. ૩૬
 શરમ ભીતિ તજ વિધવા તણી કુમતિ દૃષ્ટિ કરે બાંધવાની,
 વિજનમાં ઉપકાસ્ય ધણાં કરે વચન આમ્ય કહી પથ આંતરે. ૩૭
 અડપણાં અમથા અમથા કરે નફટ ધર્મ દયા મન ના ધરે,
 તંધણિયું જ્યમ ક્ષેત્ર ખવાર છે પતિ વિના વિધવા જ્યમ નાર છે. ૩૮
 વગર કારણ આળ ચડે જુડાં કરમ શુદ્ધ તથાપિ કહે કુડાં,
 બહુ મજે ઠપકા હલકે મિષે સવળુ તે અવળે વિધવા વિષે. ૩૯
 શકુન કોઇ જીવે ન મને કરી શુભ સમાગમમાં કરતા પરી,
 સરવ રાંડ અને સુઠી કહે વજન તો તત્ત બાર નહિ રહે. ૪૦
 કૃતિ ગુલામસમાન કરાવતાં સ્વજન તો પણ રોડે ન લાવતાં,
 ઉચિત ભોજન પાન ન આપતાં કનડતાં ઉપવાસ કરાવતાં, ૪૧
 લગિર પુત્ર દિશે યજ્ઞ માપડી વરસશે અપવાદ તણી ઝડી,

વદન રમેર જરા નજરે પડે સકલ આંધવ વર્ગ રીસે ચાડે. ૪૨
 વપુરિષે શયુગાર ન ધારવા શિરતાણા પાણુ કેશ ઉતારવા,
 નહિ સુવાસિત લેપ લગાડવા વસન છરણુ રાખવુ પેશવા. ૪૩
 અસહ કષ્ટ વિષે સુખ માણવું વિજનમાં સહુ જીવિત તાણવું,
 જણુચવી અતિ ધોર વિરૂપતા શ્વપચક્રણુની અનુ રૂપતા. ૪૪
 શ્વસુરના ધરનાં ન ગણે આણુ પિયરમાં પણુ ભાભિ વડે ધાણુ,
 પરગૃહે જનની ક્ષણુ ના ધીરે શયગતી શયડી પિતુને શિરે. ૪૫
 કદિ ભુજે સર્પી મંડળમાં મળે હરખની કંઈ વાત વિષે ભળે,
 જન કહે વકરી મરતાં પતિ “કટ”કટી સહુ નાત વગોવતી. ૪૬
 મધુર ગાન ગવાય નહિ જરા નવલ જોખનમાં ધરવી જરા,
 રમત નિર્મળ તોય રમાય ના પશુ સમાન ત્રિયા પતિના વના. ૪૭
 દુભણુ થાય પ્રતિદાણુ કેટલી મનુષ્ય વર્ગ થકી વિધવા ટળી,
 હૃદયમાં ભડકા ગાડુ થાય છે તવ સતી યુવતી જન થાય છે. ૪૮
 શરદ શત્રુ વસંત મહા આરિ કનડના પ્રતિવર્ષે છરી ધરી,
 શ્વથથશે નહિ જોખન ભાવનાં પતિ વિના ક્ષણુ તે સચવાય ના. ૪૯
 મદન-માર અપાર સદા પડે અચલ નિશ્ચયથી અખળા પડે,
 હૃદયશૂન્ય કુટાય ગૃહે ગૃહે શરમ ધર્મ પંચી ન જરા રહે. ૫૦
 કૃતિ વિભાસણુ આ વિધવા તણી વિરહની સમગ્ર લખ તાપણી,
 પુનરલગ્ન સશસ્ત્ર ગણે સદા મહત દૂર થવા જગદાપદી. ૫૧
 પતિત નષ્ટ અને પરિવ્રાજક મૃત થયો પતિ હોય નપુંસક,
 પરણતાં ફરી તો વનિતા જને શરમથી નહિ આસરવું મને. ૫૨
 જનમ દે જનિતા મસ કદથી પ્રભુ સ્વરૂપ ભરે પણુ હેતથી,
 કુસુમ તે વનનું નવ ધારવું વણુ સુંધે વનમાં કરમાવવું. ૫૩
 રસિકને રમવા પુતળી ધડી કનક વાસિત કાચ થકી મટી,

મરણથી કદિ આડક ભાગતાં ફૂંપણુ ભુક્ત કૃપા વણુ ભાગતાં. ૫૪
 રસ જરી વસુધા સુખવાહિની લગિર ખીજ ધર્મે દુઃખદાયિની,
 સમયમાં પરદેશ મયે ધણી નવ રખાય કદાચિત વાંઝણી. ૫૫
 તુજ સમી નવ જોખન આગિકા અચળ મોક્ષ તાણી નવ દીર્ઘિકા,
 વિરલ રતન રૂડાં તુજથી મળે વખત એક અરે નહિ તું ફળે. ૫૬
 મદન બાણુ રહે બહુ તું ઝીલી તદ્દપિ નૌતમ રૂપ રહ્યું ખેલી,
 નવ વિયોગ ઘટે તુજ નાથથી; વિધિ અરે શકતા તજતો નથી. ૫૭
 પણ હવે મતશોચ ધણો ક્યેં મરણુ રાધવને ન જતા કરે,
 સમજણાં ઘઈ શું મનમાં બજો ઋણુ સખંધ દતો તમ તેટલો. ૫૮
 લધુ વયે શુભ લક્ષ થયાં હતાં નહિ સખંધનુ સાર્યક જાણતાં,
 અહિત કે હિત ના સમજી શકે અગર ખાન ખરેખર આચકો. ૫૯
 પરણતી વખતે પરતંત્રતા શરમથી ન વિચાર થતા છતાં,
 જનકની પણ રે' બહુ આયના રમણુ જાત થકી પરખાય ના. ૬૦
 ધન અને યશ સ્વાર્થ પિતા કરે અગર સાહસ જો ભુવમાં કરે,
 નવ કરાય સુતાજનની મના સહર્ષી યાવન છવ વિડંબના. ૬૧
 સમ થયું તમ લગ્ન સમે નકી જનક વરય પડી મિથ જાનકી,
 લટભ કયાં અથવા સુર સુંદરી રઘુ કુમાર અયોગ્ય ધણી વરી. ૬૨
 અવસરે ધર બહેન! રવતંત્રતા સજ પ્રમાદ વિપાદ દરિ-દતા,
 પ્રથમથી પણ બંધન કયાં હતું બળ થયું મનનું હવણે છતુ. ૬૩
 સખિ! કળેડ થકી અળગાંથયાં વિષમ રાત પ્રભાત વહાં ગયાં,
 દદ વિચાર કરી ઘર માંડશે જરૂર માત પિતા વ્યથ કા'ડશે. ૬૪
 ધટિત નાથ હવે તમને જડમે ભવ મળે ભવબંધન ના નડે,
 સુખ નિરંકુશ ભોગવશે તમે અમર નામ રમે કલિનેસમે. ૬૫
 યુવતિ-સંકટ ચટ નિબારશે જગતની પણ આશિષ પામશે,

અર્થિત સ્ત્રી જનને દષ્ટ દાખલો સુગુણને કરશે પણ ઉજ્જવળો. ૬૬
 અતિ ઘણા ઉપકાર મળ પર પુનર લગ્ન કરી કરશે ખરે,
 નિજ અને પરનું કૃતિએકથી હિત થયું વધુ શું રહ્યું એકથી. ૬૭
 ફરી ફરી નહિ લાગ હવે મળે ન મન નિત્ય દશાનનનું ગળે,
 મુજ સમી તજતાં તમને હળે જરૂર પુન્ય પ્રભાવતણા બળે. ૬૮
 કનક મંદિર ગોખ અગાશિયો સહુ સપત્ની રહે થઈ દાસીઓ,
 જીવન યોદ તણા અધિકારને અનુભવો પરણી ધર આંગણે. ૬૯
 દિન દિને નવ જોયન ખીલશે વદન શબ્દ સુધા પતિ ઝીલશે,
 દૂય થશે સુરસુંદર દીકરા અવ નવા પુટશે સુખના ઝરા. ૭૦
 રતિ તણાં અભિમાન મુકાવશે રમણ અંક વિષે જવ લાડશે,
 ઝટ થશે મન જે કંઈ ધારશે સખિ! મને પણ રહેજવિસારશે. ૭૧
 મમત છે તમમાં પતિને ઘણો વિરહથી વધતો પણ સોધણો,
 સકળ કાળ વહે તુજ ધ્યાનમાં વૃપતિ ભાન જુએ તુજ તાનમાં. ૭૨
 મન પ્રિયા તન કે સુતમાં નથી રમત ભોજન ઊંઘ ક્ષમા નથી,
 અલગતા સહુ રાજ્ય પ્રધાનથી ઉપજ નીપજની પરવા નથી. ૭૩
 અવણુ અન્ય ન અક્ષર સાંભળે નયન અન્ય વિષે પણ ના ઢળે,
 વદન શબ્દ ન અન્ય જરા કહે અવયવો નહિ એક ક્રિયા લહે. ૭૪
 લાગિર સુંદર કેશ ન હોળતા સુખડ લેપ નથી પ્રભુ યોળતા,
 સુધડતા ઘડતા ઘટમાં નથી વસન મંડનને સજ્જતા નથી. ૭૫
 અટકતા ચમકી કદિ ચાલતા “મમ પ્રિયે” કહી હાથ પસારતા,
 નયન અંતરમાં જ્યમ નિર્જતા સતત તેમ તને પતિ ઝંખતા: ૭૬
 ન વરણાય દશાનનની દશા તણુ સરોરહ જાળ વિષે દૃશ્યા,
 અપટ ઊંઘ વિષે તમને લવે જન કહે નૃપ છેક ખસ્યા હવે. ૭૭
 સખિ! અનર્થ તને કહુ કેટલા અનુપ આકૃતિની વળચી ળસા,

પશ્ચિતને પણ વરય પડ્યા પતિ હમિ અમ્મ સમ દે નૃપને ગતિ. ૭૮
 જગતમાં પ્રમદાજન આગળ પતિ કદા ન કહે નિજ પોકળ,
 તદપિ અત્ર મને નૃપ મોકલે મણુ, પરાધીનતા ગદ્ય કેટલે. ૭૯
 નિજ અને પરદુઃખ મટાડવા ઉદિત રાજ્ય તણી સ્થિતિ રાખવા,
 જય જયાતમક લોક તણે થવા મન કરો સખિ! રાવણુ પર્ણવા. ૮૦
 વિરહ અગ્નિ શિખા ઝટ ઝામવા ઝરણુ અશ્રુ તણું પણુ ખાળવા,
 ત્રિવિધિ તાપ તણી વ્યથાળવા મન કરો સખિ! રાવણુ પર્ણવા. ૮૧
 શરણુ-આમતનો કર કાલવા ચરણુ-સેવકને પ્રતિષાળવા,
 મરણુથી અધિસગ ઉગરવા મન કરો સખિ! રાવણુ પર્ણવા. ૮૨
 સુખ અધૌકિક લૌકિક પામવા નિજ સમાન ગરીબ બનાવવા,
 સુહૃદિમાં હુમનો જન તારવા મન કરો સખિ! રાવણુ પર્ણવા. ૮૩
 જ્યમકરે નમમાં સર્તીરોહિણિ જળ સમુચ્ચયમાં પણ પોયણી,
 હૃદય અરત વિષે વર ચંદમા; લમ રહો થઇ રાવણુની રમા. ૮૪
 સખિ! થશે ત્રણ જીવન આતમા નહિ રહે પણ ઇશ્વરની તમા,
 મુર વદે પમલે પમલે ક્ષમા થઈ રહો કદિ રાવણુની રમા. ૮૫
 દૃઢ કરી મન નિશ્ચય બેનડી શુભ મુદ્દતે તણી લખને ધડી,
 પરણુતાં જ્યમ માધવ વેલડી લમ સદાય રહો પતિ ઘેલડી. ૮૬
 વિધિતણુ સખિ! લેખખરાકરો મત વિમાસણુ કાળ કરો પરો,
 પ્રસરવા જ્યમ વારિ વિષે ધરો રસિક રાવણુ રમ્ય ધણી વરો. ૮૭
 નમન એમ કહી મનથી કરી વદનને કરિ નત્ર મનોહરી,
 નખ થકી બહુ ખોતરતી ધરા; શરમના હૃદયે નડતા હરા. ૮૮

શાર્દૂલવિકીરિત.

જાનું જે નિજ સાથુ વાસ કરીને રે' તું સદા સાથમાં,

આણા માન્ય કરે બધી હૃદય ને જોડાયજી અવમાં;
 આપ્યું તે પણ પ્રાણનાથ અરથે ચિંતા તજી જાતની,
 સાંખે તેહ પતિવૃત્તા લગિરશું નિંદા મહારાજની. ૮૬
 જાતે શાન્તિગૃહેશ કૈયં ધરવા પૃથ્વી તણી પુતળી,
 સાચું શીયળ વૃત્ત ધારણ કરે ગંગા સમી નિર્મળી;
 લજ્જામાં રવિવંશની કુળવધૂ પ્રેમાળ વેદેહથી,
 ચંડી તુલ્ય તથાપિ આજ બનતી હાતી તણા ધાવથી. ૮૭

સર્ગ ૧૭ મો સંપૂર્ણ

અર્થ ૧૮ મો.

સીતાનું પ્રતિવચન.

-દુતવિલંબિતવૃત્ત.

જયંતિન તીવ દિવાકરનાં કરે મદનનાં પણ નિદંબ ને શરે,
 પ્રતિવૃત્તા ગણશે હૃદયકાં ધણાં વચનઆણુ લહી અગ્રઆમણાં. ૧
 સહુ તરુ અપમાન સદા સહુ વરપ આર વિદેશ વિષે રહે,
 વિજનમાં ઝુરતી જીખરી મરે [પણ] નહિ અભાવ સતીપતિનોધરે. ૨
 પ્રવૃત્તિ છે બની મધ્ય બાવરી મહત ક્રોધ રહો મન હાવરી,
 બગતરા બગનાં બગવત્તરી જળસુતા ઠરતી વક્રવાધરી. ૩
 મસ વંચો દુઃખ મેઢ રુવે રુવે ચિકટ સિંહણ પેઢ સતી જીવે,
 અધરજી સહુ રક્ષા મધુ ઉડી ઉડળતા જળ રોષ વિષે બુડી. ૪

યદન કોમળ અંડ જણાય છે કમ કમી નખથી શિખ ખાય છે,
 ધવલરક્ત બની મૃદુ અંગમાં હસિત અદૃ કરે મન ભંગમાં. ૫
 રધુકુલાત્મજ અંતરમાં ધરી તથ ગણે નિજ ભવિતને જરી,
 કરતી ઉત્તર બેદરકારથી સતી દશાનનને ગણતી નથી. ૬
 “અરર આ કુળજ કુલટા યદ મતિ કુસંગ થયે અવળી વહી,
 ઉદ્ધિની પણ ગંગ પ્રિયા થતું જરૂર સ્થાનકથી થઈ બ્રહ્મા. ૭
 ફક્તવયા મુજને વ્યભિચારમાં ઉર વિચાર જરા પણ ધાર માં,
 પુજ મનોરથ વ્યર્થ ઉડી ગયા વિચર ઘેર હવે કડ્ડીને દયા. ૮
 પુજ સમી મયના કુલકજ્જલ શ્વસુર બ્રાહ્મણ વંશ હળાહળ,
 જગતમાં જનમે યદિ આત્મજ વરણસંકર થાય બધી પ્રજા. ૯
 પુજ ગિરા પુજને નહિછાજતી નફ્ટ બોલ કહી નથિ લાજતી,
 પુનિત આ કલ્પે મુજ આત્મા પણ સમત ગણી ધરુ છુ ક્ષમા. ૧૦
 લગિર સાંભળ મૂરખાં વારતા સતત કાળ નથી સરખા જતા,
 શશિ દિવાકર ઈશ અને વિધિ ઋષિ ગણો હઠ યોગ તણા નિધિ, ૧૧
 સરવ કાળ તણા વશમાં ગયા અમર તે પણ અમર ના રહ્યા,
 ક્ષણિક તો જયમાં ગુરુતા ધરે ઉદય અસ્ત ચરાચરમાં ખરે. ૧૨
 વખત નાશ કરે પણ નામનો ગરવ આદરવો નહિ કામનો,
 જગતમાં જનમી જન જાય છે જનમ મણુ અભેદ્ય જણાય છે. ૧૩
 વપુ સુરંગિત પંજર ઘુટકુ અધમ દૂષિત જીવ વિના છકુ,
 અડકતાં સહુકો અભડાય છે નિરખતાં મનમાં ભય થાય છે. ૧૪
 નરક મૂત્ર અને કફ પિત્તને કરમ કીટક શ્લેષ્મન વાતને,
 ઋધિર માંસ ત્વચા જંગ હાડકાં વપુ કરે ઘુટડાં રહી ઠાવકાં. ૧૫
 જન પ્રસન્નિ બધાં મૃતિકા તણી વિષય વીર્યયકી મૃતિમા બણી,
 ઉપરતું ઉતરે ન રહે અપ સમજ નાટકશાળ તણા નૃપ. ૧૬

જરૂર જીવિત બુદ્ધિ જાણું ગત પરાયણ એ પરમાણુનું,
 નિજ નથી નહિ થાય થયું નથી અમણુ જાળવવા મઠતા મથી. ૧૭
 મદિ ઉપાય કરે શત કોટિધા અમૃત પાન સમાધિ કરે સદા,
 પણ ટકે ન વધુ ક્ષણ પ્રાણુને વિરહ શોક વ્યથાકર જાણુને. ૧૮
 મનન મ્હાય અહો નિશ તો કરે અભય રથાનકમાં અથવા ધરે,
 નયન ચંચળથી પણ સાચવે તદપિ જીવિત અન્ય જશે ભવે. ૧૯
 વિપજનો વિશવાસ રખાય ના નિજ નિકેતન દેહ ગણાય ના,
 ક્યમ વિમ્મિતિ સખંધ કરે કશો? સુજનનો ચળમાં દૃઢ પ્રેમ શો? ૨૦
 શરીર જીવ તણા રસતા પરા ધરમમાં જ્યમ વાદળ ને ધરા,
 નિજ ગણી વધુને હલકાં જનો ખરખરો કરતાં ચળવાતનો. ૨૧
 વદનપંકજ અંબુજોત્તમ કનકકાય સુરાસુરમંડન,
 મદિ ગયા તજિને રધુનંદન મુજ સખ ધ થયો નહિ ખંડન. ૨૨
 બહિરઆકૃતિને પરણી નથી બળ વિભૂતિ કૃતિ પરખી નથી,
 સુકુળ માન અનેક પરાં કરી મન મળ્યે રધુનંદનને વરી. ૨૩
 અચળ પ્રેમ કરી મુજશું પતિ ન કરતા પ્રમદા અળગી રતી,
 કરમયોગથી વિપુરી થઇ તદપિ અંતરમાં છબિ આ રહી. ૨૪
 હમ હૂંરીકૃત જીવ રહ્યા મળી વધુ બલા વચમાંથી ગઇ ટળી,
 મુંજ વિયોગ યદા નસહી શક્યા તવ પતિ હૃદયે ઝળકી રહ્યા. ૨૫
 ભગિર ખેદ નથી મનમાં થતો વિરહ દાહ નથી તનમાં થતો,
 વધુ તજે મેલુ જો મુજ કારણે સતત તો ઝુલશે મનપારણે. ૨૬
 જગતચક્ર ભલે અટકી પડે સરિત ને ગૃહ વાયુ ભલે ખડે,
 ધરકરે દારતા જઇ અક્ષરે પણ પતિ પરણી ન સતી કરે. ૨૭

* દેહ હાસાદિક ચળ છે અને આત્મા તે અચળ છે ત્યારે એચળ અચળ
 એવા વિરુદ્ધ મુણવાળાઓનો સખંધ હોય નહિ.

મુજ સખંધ ન આ અવતારનો ઉમળકો નથિ કૃત્રિમ ધ્યારનો,
 આલો બવોભવના પરણેતને ક્યમ તબ્બક કરી ચલ હેતને. ૨૮
 સતત જાગૃત સ્વપ્ન સુષુપ્તિમાં મગન તુષ્ટ રહું રહુનાથમાં,
 વિષમથી પણ જે પરનું ચરે પુનર લગ્ન ભણે કરતાં ફરે. ૨૯
 શ્રુત ધણી વિસરી જાઈ સુંદરી ધરમ લાગ કરી મદતી ભરી,
 વિજનમાં વ્યભિચાર ધણા કરે પુનર લગ્ન ભણે કરતી ફરે. ૩૦
 નવો નાવલિયો વરણાગિયો નિરખતાં થઈ પુંશ્ચત્ર નારીઓ,
 કુટિલ કર્મ અહોનિશ આદરે પુનરલગ્ન ભણે કરતી ફરે. ૩૧
 અમલ અંતરમાં મન મારતાં હૃદયવલ્લભની છાત્રિ ધારતાં,
 નશિખતાં રમણી રમતી ફરે પુનર લગ્ન ભણે કરતી ફરે. ૩૨
 શ્રુત સજ્જવન તોપણુ જે પતિ મનથકી સમજે સુવેતી પતિ,
 મન વિકાર પછી ક્ષણુ ના ઠકે પતિવ્રતા છકશે પતિને છકે. ૩૩
 તરુનવંશજ ચંદ્ર ગયા મરી પ્રલયતાં પણ હિમ્મત તે ધરી,
 સમજતી નહિ ભેદ મોહરી અગર જોતત જોત જરા ડરી. ૩૪
 પ્રભુ અખંડ અભેદ અછેયછે વિકટ અંતકના પણ અંત છે,
 રહુકુમાર ચર.ચર.રામ છે મરણથી પર પૂરણુ બ્રહ્મ છે. ૩૫
 સ્વર અને મહા કે જન લોકમાં પ્રકૃતિ પૂરણુ દે તપ સયમાં,
 નક્ષત્ર ધર્મ ધુરંધર જિતવા પરશુરામ હિમા જવળપવા. ૩૬
 નહિ મને પરજવા મેલુ કર્મરી નરિ નિશા સમયે તમથી ડરી,
 નહિ વિરાન વિષે અગળા હરી નહિ છળે ફસવી પરસુંદરી. ૩૭
 મુજ કસોટી સમીપ કસાઈ ને ધનુષ શંકરનું કર સાહીબી,
 નૃપ અમાલ પુરો દિત દેખતાં વટુ કરી વરમાળ પહેરતાં. ૩૮
 બહુ મુચિહન અને શશુગારને ગસડમાક સમેત સજ્જ તમે,
 અતિ અહંપદ આશયકીમર્ચા વિરલ ભૂપ પરાભવ ભ્યાં અર્ચા. ૩૯

મુખઠ નમ્ર મુણકરં તે સમે વધ કિશોર મહામળ જ્યાં રમે,
 જનકમાં મુદ લાજ નૃપાળમાં દષ, કરી નિજ ગોરજ કાળમાં. ૪૦
 વહુ નિરતર અંતરમાં ધરી નતદનંતર દુઃખ દિધું જરી,
 સતત મોતમ લાડ લગવતા સુપથ લક્ષમણ આત જતાવતા. ૪૧
 નવત્ર મંગલ જંગમમાં ઘણે જનકધેર હતું નહિ જે આણુ,
 શુભ નિરંકુશના વનમાં હતી શ્વસુરધેર હતી નહિ જે છતી. ૪૨
 નયિ વરી સુખ રૂપ પ્રભાવો નયિ વરી ધર કે જર દલાવને,
 નયિ વરી કુળ સાક્ષી સાગરને [પણ] વર વરી હૃદય ગમ રામને. ૪૩
 નહિ દિદા મુણસાગરના કર અનુભવ્યાં નહિ તીક્ષણ તે શર,
 નયનથી ન દિદા પરથી પર પુરુષ એકજ સીતતણે વર. ૪૪
 પણ અધર્મ સમૂહ ઉરાડવા તુજ ધણી અર્જુનના મટાડવા,
 જગતમાં ફિટકાર કરાવવા અધર્મના અથ્ર ઓધ ભરાવવા, ૪૫
 ખગતણી ખગતા અટકાવવા વિષયની ખગતા બહુ જાગવા,
 સ્વજન સેવક ભાવ જતાવવા કદિ રચી પ્રભુએ નવ સુકિતઆ. ૪૬
 ધર વિચાર જઇ કર મંદધી પરત્રિયા પર પ્રાંત પડે વધી,
 સહન સેવક તે પણ ના કરે મરણ સન્નિધિ રાય ક્યો રમરે. ૪૭
 સફળ સ્થાવર જંગમ ચીજનો નિયમ અક્ષર ને ક્ષર ભાવનો,
 પ્રભુ કરે પણ તે રણમાં મરે પ્રિયવન્નુ નિજથી નહિ ઉગરે, ૪૮
 લગિર અક્ષયવાન ન “હા” બણે શ્રવણ જ્યાં સુણતાં ન ખર ગણે,
 તદપિ તું સવળે અવળે ધરે ઘટ અધર્મ તણોછલક્યો ખરે. ૪૯
 હરખતી ન નિશાચર નાથમાં મલપતી ન સુરારિતનૃજમાં,
 પ્રમુદતી ન વિરાપિત સેનમાં રહુકુમાર રમે રણરંગમાં. ૫૦
 • અવર નાથ મને પરણાવવા છળ ક્યો મસ ફંદ ફસાવવા,
 તદપિ રાધવ રત્ન જડયું ગણે અવર નાથ ભણે તમને મને” ૫૧

વચન. આ સુણતાં થઈ આપડી મયસુતા મસંખેદ વિષે પડી,
 અરર શાપ સતી જનનો પઓ સમજતાં દિલકંપ અહિં ચઢ્યો. ૫૨
 "શિયળની અધિદેવિ! દયાવતિ! પ્રગટ પાવનતા પતિની રતિ,
 કર ક્ષમા અપરાધ મૃગેક્ષણિ! વિનયથી વિનવે દુરભાગ્યણી; ૫૩
 ભગિર ધાંક ક્યો મનથી નથી દુભણુ ભેશ કરી તનથી નથી,
 છક જરામ થયો ધનથી નથી મુજ સમાગમ દુર્જનથી નથી. ૫૪
 પતિવ્રતા ધરમી પણ હું વહુ વચન માન્ય કરું પતિતાં સહુ,
 નવ ગમે પણ શાસન માનતાં સખિ! દિધો કયમ શાપઅનણુતાં? ૫૫
 તુજ વિચાર બધા સવળા સુધા તનય તાત કુતર્ક કરે જિંધા,
 વિરસ મ્હાય અયોગ્ય સમંધને જરૂર રામ રુઢ્યા દશકંધને." ૫૬
 હૃદય શૂન્ય થયું ગતિ મંદને ધવલ વક્ત્ર અને જળ ભોચને,
 વચન ગદગદ ને શ્વથ ગાત્રમાં નમન નમ્ર કરી પડી માર્ગમાં. ૫૭
 ધરમ નીતિ ડહાપણુ વીરતા સમજ હિમ્મત ગુન હૃદયરતા,
 અણુ સહાય નવે ગૂઢ ખાટલે વિષયને ભજતાં સધળાં ટળે. ૫૮

અનુષ્ટુપ.

શુદ્ધિ ખુદ્ધિ મયાં હેડી સીતાનાં પણ આ સમે,
 સતીવાક્યો સતી ચિત્તે વજ્ર તીર સમાં દમે. ૫૯
 ધૈર્ય એ કેટલું રાખે વટાર્થ ગિરિ ભારથી,
 દગાર્થ જેમ ત્રાસેથી પનોતી હનુમાનથી. ૬૦

સર્ગ ૧૮ માં સંપૂર્ણ.

હનુમાનની અવસ્થા, ઋષિ, મૃગયા, નદી તથા ગિરિ ઇત્યાદિ વર્ણન.

વસંતતિલકા.

ક્ષારાશ્મિને તટ પડ્યો હનુમાન વીર,
 ગાત્રો શિથિલ બળહીન બન્યું શરીર;
 પીડા કરે સકળ ઈન્દ્રિયને બધીર,
 મૂર્છા-રમા સહચરી કરતાં અચિર. ૧
 ક્યાં રામ લક્ષ્મણ વિભીષણ ઇન્દ્રજિત,
 સુગ્રીવ નીલ નલ અંગદ ક્યાં અન્નિત;
 ક્યાં સેન યુદ્ધ શર આયુધના ધડાકા,
 ક્યાં વીર શબ્દ “જય” ને “હર” ના તડાકા; ૨
 એ સર્વ શરજન વિસ્મૃતિમાં પસારે,
 સંમૂર્છના હૃદયમાં જય લેઈ પ્યારે
 લે છે શિક્ષાપર નિરંકુશ ઊંઘ ભારે;
 તોડી શક્યો યુવતિ-બંધન કોણ ક્યારે. ૩
 વાએ સુગંધિત પ્રભાત તણો સમીર,
 ઝીણા ચમ્પ કણ ઉડે ઉદયિનુ નીર;
 મેના કરે મધુર કોકિલ ગાન કીર,
 થાએ મૃદંગ સમ નાદ વળી ગભીર.
 પાદારવિન્દપરસ્પર્ષ કરે દરેણુ. * ૪
 પુષ્પો ગરે પતવતાં જ્યમ પૂર્વે દહેણુ,

વાતારવિંદપર ઝાકળ શું ઝમે છે,
 સ્પષ્ટિ હીલા પતિ સમીપ શકે રમે છે. ૫
 વાતી કહે ભ્રમર ગાયન કે કરે છે,
 આકાશ છત્ર અથવા કપિને ધરે છે;
 વર્ષે સુધાકર સુધા કરથી વિશુદ્ધ,
 દેવા મહાન જનને જ્યમ શુદ્ધ બુદ્ધ. ૬
 ઉઠી ચતુર્દિશ જીવે ન જણાય રામ,
 પૂર્વાનુભૂત રણચંચળતા ન નામ;
 ભૂલો પડ્યો રિપુ જને ભુરંચો જરૂર,
 એવા વિચાર કરતો અથડાય શૂર. ૭

ગીતી.

ક્રોધ શોકને આશા શૌર્ય ત્રાસ ને અતીરતા ભારે,
 ધીમે પગલે ભમતો ત્રસ્ત યએલો વિરુદ્ધ વિકારે. ૮
 શાપ હૃદયથી દેતો વિલાપ યોદ્ધા મનાધિથી કરતો,
 મુખ રામ રામ બોલે આગળ ચાલી વળી પુઠે ફરતો. ૯
 ક્યાં જાવું શું કરવું સહચરને બોળવા કઈ રીતે,
 તેની સૂઝ ન પડતાં વીરો તોએ છળી ગયો ચિત્તે. ૧૦
 આતુરતા મસ વધતાં અંતરના નવ સહાય ધબકારા,
 બ્રાન્ત યએલો ભટકી આવ્યો જ્યાં છે પડ્યા મિત્ર ખ્યારા. ૧૧

મંદાકાન્તા.

ઉચ્ચે શ્વાસે રણભુવનમાં આંખ નીચી કરી તો,
 મિત્રો જોયા મરણ સજતા ઉછળ્યો છેક પિત્તો;
 જાતી કૂટે કર દૈય ધસે કેશ ખેંચી રહે છે,

એકલ્વાયો વિરજ કપિતે આળ પંપાળ કે'એ;
 “હા હા કેવો શઠ વિધિ! મુવે કેરનો કેર કાધો,
 અન્યાયીને અધમ જનનો દુષ્ટનો પક્ષ લીધો;
 પાણી સાથે જળ જ્યમ મળે કીચની સાથ કાચ,
 સાથે બેઠા નિશિચર અને દેવ બે જીવ નીચ.

૧૨

૧૩

શિખરિણી.

પક્ષા ગુફા પાસા વિજયકર બાજુ રદ થઈ,
 પડી બાગી આશા હૃદયગતવાતો ગત થઈ;
 પડ્યું આવી માથે ત્રણ ભુવનનું દુઃખ આવળુ,
 પડ્યું ભુંડે હાથે ત્રણ ભુવનનું રતન નવલુ.
 ગયું સંસારેથી ધરમ નયનું જોરે જખર,
 ગયું ક્ષત્રીમાંથી કપટવણ શૂરાતન ખર,
 ગયું લંકામાંથી શિયળ પતિ. પત્ની વૃત હવે;
 ગયું હર્ષ્યામાંથી સકળ સુખ, શ્રીરામ ન હવે.
 ગયો સંતાઈને પ્રિયજન તણો શીતલ શશી,
 ગયો સંતાઈને નૃપજનરવિ આંતર વશી;
 ગયો સંતાઈને મદનનગરીનો અધિપતિ,
 ગયો સંતાઈને કૃત્તી જતિસતીનો પ્રિય અતિ.
 મહીમા ભલ્લુકો, પ્રિયતમ સખા કોશળજન,
 શરે સાથી સાચો, અમૂલક મણી ચૈત્ર ભુવન,
 ત્રિયા જીવ્યા કેર ફળ, બળ મહાવીર સધળુ,
 જતાં, ખોધ બેઠાં, રઘુવર મહા સિંહ-પગલુ.
 સમીપે માતાની ખબર મુખ શું લેઈ કરવી,

૧૪

૧૫

૧૬

૧૭

- જોતે દેહે હાહા! અરિકરવિષે માત તજવી
હવે એકે રસ્તો મૂઠ મતિ મને હાયા ન સુઝે,
હવે કો'ને માટે હૃદયગત વહિતે નવ યુઝે. ૧૮
- લઈ જાતી સાથે નયન દ્વયથી અશ્રુ ઝરતાં,
“અહીં એસી એટા ફલ જમ” મને સીત કથતાં;
પછી ધીમે ધીમે મૃદુ વચનથી રામપતિની,
મને પૂછે વાના મતિ થતી પરાધીન સતીની. ૧૯
- હવે આજે જાતાં અતિ ઉમળકે કોણ મળશે,
હવે તો માતાનાં મુજ વચનથી ગાત્ર અળશે;
હવે શું જોવાશે ગરિબ મુખ સીતા સરિતનુ?
અરે હાઓ! આજે મરણ પણ મોઢું કપિતણુ. ૨૦
- હવે શાં સાર આ જડ વપુતણો ભાર સહવો,
હવે શા સાર આ દિન વિરહમાં આમ ગમવો;
હવે શા સાર આ ગત વિષયનો શોય ધરવો,
હવે તો સીતાના પતિ નીસનનો માર્ગ થતવો. ૨૧

ઉપે-દવજૂા.

- મુખુદિ સાથે ગદ્ય તર્કશક્તિ ત્રણે દશામાં રહી છે વિરક્તિ,
વદી “અરે રામ” લઈ કટાર મરી જવા વીર થયો ટટાર. ૨૨

મહર્ષણી.

કલ્પાન્તે પણ ભગવાન થાય સ્થાય,
આ કાળે નિજજન કાંડુ સઘ સા'ય;
જેવો એ કમળપૂજ કરે અધીર,

તેવામાં તબર પડ્યો ઋષિ રુચિર.

પ્રમાણિકા.

કમંડલુ કરે મહી, મુખે સુમંત્રને કહી,
કુરંમચર્મ ધારતા મહામુનિ વિરાજતા. ૨૪
મહા તપે મર્ધ ઉડી, તથાપિ તેજ દે રૂડી,
દયા સનેહ વર્ષતી, ચક્રાર વ્યાંખ શોભતી. ૨૫

સેનિકા.

હ્રમકૂટની ગુહા તણી ઘટા, પાશ કે પ્રપંચ ગુંચણી જટા,
બલ્યાકાચગુલ્ય રંગ ભૂખરો, શ્યામ મેઘ વીજ સાથ શું હર્યો; ૨૬

રથોદ્ધતા.

ધારતો બગલમધ્યે પુસ્તક જેમ વાળિ દશકંઠમસ્તક,
શાન્તિ શાન્તિ વરપાવતો હતો, મૂર્જટી રહિતવહ્નિ શોભતો. ૨૭

મોતીદામ.

હરી નખ વહિલ જટા તરુ હાથ ગુપાર સુધર્મ સુવર્ણ સુગત,
શિખામણુ ઔષધ ને નદ્ર સ્નેહ, ઉભો ગિરિરાજ ધરી લઘુ દેહ. ૨૮

શૈલછંદ.

ગજે પ્હેરતાં બલ્ય રુદાક્ષમાળ. વિભૂતિ ધરે ખંચતો તોય વહાલ,
વિનાખાર ગંભીર સીંધુજ્યાય ધરામાત જેવો અધુર ન્યાં સમાય. ૨૯

અનુષ્ટુપ.

દર્ભરૂપીકરો ધારે જેને તપપ્રતાપ છે શાન તેજ પ્રકાસે છે સૂર્યઅગ્નિવિહીન તે ૩૦

ધંદવશા.

સંસારની ભાગ સમૂળ તોડતો રૂપાન્તરે મહિક પેઠ ઉડતો,
 ઢાળી વિકારાગ્નિ તદ્દસ્ય વર્તતો આગ્યો મહર્ષિ નભને ઉલ્લંઘતો. ૩૧
 ધારી પગે સુંદર બેય પાવડી આકાશ કેરી તરતાં તલાવડી,
 આવે સપાટે પ્રભુ નામ ભપતો રક્ષાર્થ પક્ષીપતિ જેમ ધાવતો. ૩૨

દોધકછંદ.

દેહ આણું સમ સૂક્ષ્મ ધરે છે પાસ થતાં પશુભવ્ય દિસે છે,
 પાર વિના ઉપકાર થવાને મંત્ર સમાન વયો ગિરજાને. ૩૩

જલધર માલાવત્ત.

“ધારો ધૈને ધરમ પ્રમાણે વર્તિ આપદિ જે હિમ ગિરિથી નિઃસર્તી
 આણું જો તે ઝડપ કરી વાયુથી જીવે સેના રઘુપતિ તો મૃત્યુથી.” ૩૪

ઉપમતિ.

એવું વદી અંતરધ્યાન થાય આનંદમાં વાનર તો તણાય,
 વિકલ્પ સંકલ્પ બધા તજીને ઉજ્જો યથા શાસન તે સજીને. ૩૫

શાલિની.

જેતાં જેતાં વીજળીની ત્વરાથી દોઝો જાએ સ્વર્ગમાં જેમ હાથી,
 લાગ્યો આશા બહેમપક્ષો ચલાવાં હાજો જાણે બાજ શીકારસ્થાવા. ૩૬
 મારે ફાળો ના કંચો કાં વિચાર ખાવાપીવાનો નથી નિરધાર,
 જ્યાં બહાલાનો દેહ જીવે પરાણે પૂરો પ્રેમી તુચ્છ સાં સર્વ જાણે. ૩૭
 મારે વેગે વાયુનો પુત્ર દોડે શાનોથાકે સમનું નામ જોડે,

માસે ચિત્તા કેસરી સૂસવાટે પલ્લકારામાં જલ્પ સોડોસ વાટે. ૩૮
 જાણે વાયો મેલડીનો પવન જાણે તુટયું સ્વર્ગકેર ભવન, •
 જાણે હાથી સ્વર્ગ મધ્યે બરાડે જાણે ભૂતો ભેરવો રા'ડ પાડે. ૩૯
 જોતો જોતો આમને ખંડ પ્રાન્ત જોતો જોતો ઉઘમી ને પ્રશાન્ત,
 જોતો જોતો મંદિરોમાં વિલાસી ચાલ્યો જાણે ઉત્તરાશાપ્રવાસી. ૪૦
 જોતો જોતો કૂરતા રાત કેરી જોતો જોતો ઝાડિયો ધોર ધેરી,
 જોતો જોતો રમ્ય પૃથ્વીપ્રીતમ્ ગાલ્યો જાણે જોષમાં વાયુ-વત્સ. ૪૧
 મેદાનો ને પર્વતોની ગુહામાં ઝાડીઓને બાંડ ને ટેકરામાં,
 સુધી કા'ડી શ્વાન ભારે શીકાર અશ્વારોને હર્ષ આપે અપાર. ૪૨

સોમરાજી.

મહાવેગવાળા તુરી ન્યાંકેપાળા ચઢી ઉચ્ચયાળ ભરે ભવ્ય ફાળ, ૪૩.
 ધરાને ધમીને પરાણે નમીને વધે સ્વેદ મેદ ધરે નાહિ ખેદ. ૪૪
 કરે હંજલ હજુલ તજ ને ઉચાટ ચઢાવી સુવાંટ ભુલીજાય વાટ. ૪૫
 ખરીધાપ મારી હસીને શીકારી મુકે બાણ કારીપશુપ્રાણહારી. ૪૬
 હજુ વાઘ દોડે પડ્યો જેમ દોડે ધણાં બાણ છોડે અસૂને વછોડે. ૪૭
 નહિ તર્ષ લાગે નહિ અન્નભાગે નહિ તાપ વાગે નહિ થાક જાગે. ૪૮
 દયાભાવ છોડી કરી રીસ ચોડી વિનાદોષ પ્રાણી હણે હર્ષમાણી. ૪૯
 લઇને કમાણી કરે છે ઉગ્રણી સ્મરીને ભવાની સુખુદ્ધિ કટાણી. ૫૦

ચામર.

• ખૂમ પાડતાં અનેક જીવ ગૂમ થાય છે,
 પારધી મહાન રીસભેર ખીજવાય છે;
 “માર માર” એમ વાર વાર શબ્દ થાય છે,

જેમ સિંહ સૃષ્ટિનો વિનાશ આજ થાય છે.

૫૧

હરિગીત.

નિજ જીવને ઉગારવા નાસે કુરંગ વિહંગડાં,
સામાં થતાં બડકેસરી ચિત્તા અને પ્રાણી પડાં;
ખડુ કોધ તે પર શોધ તેનો થાય પૂરણ ખંતથી,
જ્યમ દુષ્ટ કેરા રાજ્યમાં નાસી છુટાય ન જીવથી.

૫૨

સંબંધરા.

ચોર્યાં નેત્રો કુરંગે કટિ યુવતિ તણી કેસરી લેઈ જાય,
તેથી સારંગપાણી ગુરુડપર ચ'ડી મારવા જેમ ધાય;
કાળી ખીજે સ્વરૂપે પશુપતિ અથવા ધાવતાં પ્રાણુસ્લાવા,
તેવા આ પારધીઓ ધુળ તન પડતી નોય સે પ્રાણુ સ્લાવા. ૫૩

માલિની.

અવનવ મૃગયાને ખેલતા વીર રાજ,
શૂરજન શર વિદ્યા શિખતા વૈશ્ય વ્યાજ;
ગૃહ ગતિ નભ પૃથ્વીની અને સર્વ વાત,
ચકિત મુદિત જોતાં દોડતો વર્ણિ રાટ.

૫૪

શાર્દૂલ વિક્રિડીત.

જોતો જાય સહસ્ર લક્ષ વિભુની લીલા ક્રિયામાનુષી,
થાએ દંગ સુરંગમાં પણ વધે શ્રદ્ધા અનેરી કરી;
કેવી આ જગની રચાઈ રચના કેવું કરે માનવી,
એવા તર્ક વિતર્ક સાથ ઉડતો પો'ચો જ્યહાં જાહનવી.

૫૫

વૈભવો સુરસોકતાં ઉતરતાં આરા બન્યા રતનના,
 જાણે અંબર દૂધ સિંચન કરે એવાં જળો દેનનાં;
 આવે જ્યાં જળ કારણે સુરત્રિયા ગંધર્વની સુંદરી,
 તેથી રક્ત તટે થએલ સરિતા વારિમણીથી ભરી. ૫૧
 બોલે ચાતક ચક્રવાક બકને ચક્ષી ચતુરાઈથી,
 નાચે હંસ કદંબ સારસ રટે શબ્દો ગભીરાઈથી;
 મૈના અંજન મોર કોકિલ બપેયા તાનને તાણતા,
 રવચંદ્રે વરતી નિરંકુશ સુખો સ્વર્ગીય તે માણતા. ૫૨
 વાએ શીતળ વાત વાત કરવી શય્યા શિલાની કશી,
 મહેકે ખાસ સુવાસ વાસ વસવા વૃક્ષેષતા રી રસી;
 જાણી પક્ષ કરી ભરે જગ પતિ અત્રે બધી ચાહતા,
 રાગને ઋષિ દેવ ઉતર અવસ્થામાં અહીં આવતા. ૫૩

દુતવિલંબિત.

નિરખતાં નદી સુંદર જાહતવી પુનિત જ્યાં વસતાં પશુ માનથી,
 મુઠ્ઠા ધરે હનુમાન જરા ઠરે; અમિતનો અમ સુંદરતા હરે. ૫૪

ભુજંગી.

પશુ પક્ષિને પ્રાણિનો વર્ગ સર્વ તજીદેઈ ઈમાં અને વેર ગર્વ,
 રમેખેલ અન્યેન્યની સાથભાવે અભિપ્રાય દેવી ખુશાસે ખતાવે. ૬૦
 અગ્નિ વાદ્ય સાથે, કરી સિંહજોડે રમે નેળને કાળને સપે કોડે,
 કુરંગો અને રીંછને હુંક દોડી રમેછે બટા બાજની ભીતિહોડી. ૬૧
 ઠરે અંજનો ને હમાહ ઠરેને ભમે ખચ્ચરો જાઃ જાએ ચડીને,
 બત્રીવદ્ ભેંશો વગી ગાય પાડા રુડાતીવ્ર તોખારને પુષ્ટ ગેડા. ૬૨

શૂગાલો અને સાવદાં જ્ઞાન પુક્ત કરે બાલમાંજાર તો બીતિમુક્ત,
 રમે ખીસકોલી બમે પાટલા ઘે ન લે જીવ હિંસા તણો કાષ્ટકાષો. ૬૩
 ધણી કામરો કાગડા ધૂડ હોજા ધણી ઠેલ પારાવતો મોર ટોળાં,
 ધણા લક્કડીઆમુતારો હોડે છે ધણા સખ્દ કાકાકઉઆ રટેછે. ૬૪
 રમે મચ્છને કચ્છ દાદૂર ખેલ કરે મગ્ગરો સર્વની સાંચમેલ,
 જમે લીલશીલેતરી અત્રપ્રાણી જીજાને જીજામાં ખરા સ્વાદમાણી. ૬૫
 શકે હોય પાવેલ કે બૂરકેલ વિનાજેર પૃથ્વી અહીં કે કરેલ,
 સુખે કે પડે દુષ્ટ બુદ્ધિ છવાણી રહે બંધુ જેવાં અહીં સર્વં પ્રાણી. ૬૬
 રમે, કાળ મારે, કરે નૃત્ય, ગાય મનોવેગ પેટે ગમેલ્યાં શ્લવાય,
 ગમે તેટલું તેટલી વાર ખાય નિરાંતે જાથે વાતથી પુષ્ટ થાય. ૬૭
 નથી કાંઈચિંતા નથી કાંઈભીતિ નથી દુષ્ટ રીતિ નથી ક્યાં અનીતિ,
 નથી જૂઠ્ઠો દંભ વિશ્વાસ ધાત નથી કેર કે વેરનો સંનિપાત. ૬૮
 નહિ મહું આવે વિના ધર્મ દૂત નહિ બ્રહ્મ પે'લાં મરે ક્યાંય પુત્ર,
 નહિ કોષ ને લોભ ને કામ આદિ નહિઅત્ર વ્યાધિઉપાધિમનાધિ. ૬૯
 કુંળાં વૃક્ષની ઢાલ છે આલવાલ રચી લોજની બબ્બ રક્ષાર્થ પાળ,
 ચમેલી જુઈ મોગરા પારિજાત જગી બોરસક્ષી અને જાવ જાત. ૭૦
 ખિલે કેવડા ચંપુ ગુલ્લાખ શાળી કરેણા અને સૂર્ય મુખી લળળી,
 હજારી રૂડી ચંદની ગુલ્લાખાસ અગચ્છી વળી ખાખરા અર્કકાશ. ૭૧
 ધટા પીપળા આત્રન્યદ્રોષકરી ખુખી લીમડા સાથ દેછે અનેરી,
 શમી વૃક્ષને આમલી ખાવળીઓ બદામો અશોકે બનેલી ગલીઓ. ૭૨
 બલા નાગ વક્ષી રમે માંડવાઓ રમે વાંસની ખીન્નમાં અંગનાઓ,
 ખજૂરી અને તાડને નાળિયેર મહડા અને રાયજો સાગ ખેર. ૭૩
 રેડાં અન્નસો ફન્નસો મોરકેળ ધણાં લીંબુ જંખીર જંખૂ પડેલ,
 ગળ્યાં સંતરાં -દાક્ષ ચીકોતરાંને ઝકે દાડમો રામ સીતા જીજાને. ૭૪

ઠરી હારૂ નારંગીની એક ઠામ પપૈયાં અને નિષ્ઠ અંજીર ભામ,
 અકુશીંગને કાંજી પસ્તાં અખોડ મળેદિવ્ય ઉદ્યાનની ક્યાં ન જોડ. ૭૫
 બધી જાતનાં વૃક્ષને પુષ્પ વેલ ફૂલો યોગ્ય કાળે કરે રંગરેલ,
 હરે તીર્થ જે દેવ ગંધર્વચિત્ત મહાવીર નાહી યથો લાંબુનિત. ૭૬
 જીવે પે'લપે'લું ધરી જન્મ અર્ધ મુદે દક્ષિણે પશ્ચિમે પૂર્વ મધ્ય,
 ધડી રૂપ્યથી ભીત આકાશ પુત્ર યથો ઉત્તરે થાંભલો હેમ ફૂટ. ૭૭
 ઇષ હાય કન્યા તણો શંભુ હાયે શશી સૂર્યને પ્રાંધતાં તેજનાથે,
 રમી ઉર્ગણો વીજ નક્ષત્ર સાથે બધા પર્યતોમાં યથો છેક માથે. ૭૮
 મહા વૃક્ષનાં ડાળના હાય જેડે બકોરે નમસ્કારથી વીર કોડે,
 બલી રમ્યતા નર્મદા સાદ્રસદ્ર ઉદાસી જનો તોય લે અત્ર હુંક. ૭૯
 પગે મેદનીતું મહા મધ્ય ફાડી શિરે વાદળાં પારજાતાં અગાડી,
 ખતાવે મહા પેટને ભાગ્યશાળી શકે વામને અત્ર રે'હાણુધારી, ૮૦
 પવિત્રાઈની વક્ષસે છાપ છાપી ખરી તેમ ગંભીરતા અત્ર વ્યાપી,
 ભરી ચિત્ત પ્રહ્લાદડું નમ્ર રે'છે રુદ્ર ગુણુ શ્રીમાનને શિખવેછે. ૮૧
 પુષ્પોશાપલાંપાંખમાગીપમાથી સદાચિદ્ધર રે'તાં થનારી વ્યથાથી,
 મુકે છેક નિઃસ્વાસરાખી ઉચ્ચાટ શકેયાય તેનો મહા સૂસવાટ. ૮૨

દોહા.

શીત વૃથા વળી તાંપને સહન કરે બલી ભાત,
 નખ શિખા પર્યંતમાં ઉગે વૃક્ષ બહુ જાત. ૮૩
 પ્રાણી સર્વ પ્રકારનાં વર્તે લાં સ્વચ્છંદ,
 જો પશુ શાન્તિ રાખતાં સદા રહે-સુખકંદ. ૮૪

કરુણાના સાગર વહેં સમ થાએ જળપાત,
તપ આસન વાળી તપે નારાયણ સાક્ષાત, ૮૫
તેના તંપને ભાગવા ખોળી જ્યમ ઉપાય,
રમવા આને દેવને દેવીના સમુદાય. ૮૬

સર્ગ-૧૯-મો-સંપૂર્ણ.

સર્ગ ૨૦ મો.

વિહાર વર્ણન.

રથોદ્ધતા.

ભવ્ય મંડપ, ગુહા નતાનના જોઈ રંગ રમતી નતાનના,
અંકતાં જડ તથાપિ આપના શ્લેષગાદ કરતાં ધરાય ના. ૧
સ્વર્ગ મંદિર ત્રિયા વિસારતી નાથ અંગ વળગી પધારતી,
નિસ જોઈ, તરુને લતા મળે; સ્નેહતૈલ સચરાચરે બળે. ૨
દંતમધ્ય અચરેષ્ઠ દાગતાં અંગ અંગ, હરખે ખિન્નાવતાં,
જોઈ દિવ્યજનન વૃક્ષ દ્વાલતાં રક્ત પદ્મવ અનેક લાવતાં. ૩
પદ્મતાળ સમ બાહુ પદ્મિણી નાથ સન્મુખ પસારતી ધણી,
જોઈ માન મળવા તરુ ધટા રાગ ચાલન કરે ધરી છટા. ૪
નાથઅંકપર ઉરું બે ધરી દ્રાટને વળગતી કૃષોદરી,
માધવી ચૂંત વિષે ક્રિયા શિખે જગે કામ નખથી ચઢે શિખે. ૫
ગુચ્છ અન્ય સરવે મને ગણી નાથ વક્ષસ સમાય પદ્મિણી,
અલ્પ સ્થાન પણ હીસ દ્વાલતું જોઈ વૃક્ષ મહિ વૃક્ષ બેસતું. ૬

વાત રામ વહી અંતમાં ધરે સર્વ સ્થાન અતુકળતા કરે,
 જોઈ ઐયથ સમૃદ્ધિ પાર્વતી દીપસ્નેહવિષ્ણુ લક્ષ્મી પૂરતી. ૭
 સીમળા-તુલ્સી અને પરાગની ભૂમિમાં મૃદુ પથારિ દેવતી,
 પુષ્પચાદરસમેત પાથરી એલ નાયસહ એલતી પરી. ૮
 મેઢમાન મદ માનિતી સજે રંગ એલ મનમાનતા બજે,
 કાળ સેવક બની પ્રવર્તે પૂરતોરસિક ચિત્તઓરતો. ૯
 સ્વદેસે નિરવધિ અધીરણી મક્ષયુક્ત કરતી મૃગેક્ષણી
 સ્નેહ જોગન શ્રમિત ના કરે વિરતિ સુરતમાં ન સ્ત્રી ધરે. ૧૦
 હાથ હાથ સહ મેળવી ઠરી પાદ પાદ પતિના મતિ ધરી,
 ફેરફારદરડી સૂદરી કરે વેગમાં વસન શીષથી સરે. ૧૧
 કેશ જાળ વિખરાય ગાલમાં જાળ પુષ્પનખસો કપાળમાં,
 જીતરીય, કેટિ મધ્ય આવતું કંચુકામિયત નાડુ લુટતું, ૧૨
 શ્વાસ જાય મુખથી ક્ષણેક્ષણે જાય લથ્થડ પદાખજ જંઝરે,
 સ્વેદ મિંદુ ચિયુકે ઠરી રહે તોય "હારી" નવ માનિતી કહે. ૧૩
 હાથ કેડપર એક જોડી અન્યથી કનકકુંભ સચવી,
 સ્નેહવર્ષણુ ધરી મર્મરોનુ મુગ્ધ તાંડવ થતું અતિ ઘણુ. ૧૪
 તાનથી રસિક તાળિ દેધને ગાન ગાય મૃદુ રાગ લેઈને,
 બંગડીનું પુર સૂર પૂરતાં હંસને મર્મૂર પાઠ આપતાં. ૧૫
 દાખતી નયન નાયનાં ફરી ગાઠ સુંગન કપોતમાં કરી,
 "કૂક" શબ્દ વદતાં પ્રિયાલચ્છી હાંસમેર કરતી ગીપચ્છી. ૧૬
 હાસ્ય મેંદ કરતી મમાવતી હાવ જાય નખરાં ચમકાવતી,
 મર્મજાણુયુન શુદ્ધ બારતી જોડતાં પતિ રતને દખાવતી. ૧૭
 થાય લીન સરિતા સમુદમાં પાર્વતી તદપિ લીન રૂદમાં,
 લીન થાય જ્યમ સ્વાસ વાતમાં તેમ લીન પરી નાયહાથમાં. ૧૮

હંસતુલ્યગત ગોદૈં ચાલતી નેણુખંજન જવે ચળાવતી,
 તોય પાનિ ઊણુ સૈકતે પડે; નારને ઝધનભારશે નડે. ૧૯
 રહેજ હસ્તસતિકા હસાવતી વક્ષસે ચિયુકતે નમાવતી,
 અંગમાં સ્મર અહિં ચઢાવતી જોઈ વીજસમ આવતીસતી; ૨૦
 મિત્રમંડલ સમસ્ત દેખતાં બાહુ જળ પર સ્ત્રી પડેવતાં,
 નાથ થાક નવ ખાચ ચુંબતાં મોહથી સકત શૂન્ય દેખતાં. ૨૧
 રમ્ય જોઈ પ્રમદા તણી છળિ, બાહુમાં ઘટ નિતંબ ગોઠવી,
 હ્રસ્વ અદ્ધર ભધ સ્તનોગળે શું સુધા વિવરતું પર્તિ ગળે. ૨૨
 પુષ્પહાર સમ હાથ નારનો કંઠ દેશ પડતાં હસી જનો,
 સ્પર્પતા નિજકરે નિતંબને ખીજવે જ્યમ અનંગવ્યાધ્રને. ૨૩
 હાથ અંશપર ખેચ રાખતા સ્નેહવાતવહુસાથભાખતા,
 અદ્ય સ્પર્ષ સ્તનનો થતાંહિસે ઉત્તરીય સમજીતીએ ખસે. ૨૪
 જોઈ દંતક્ષત નાથ હર્ષતો ભેટવા હિમળકા ઉછાળતો,
 ભાજ ટેક તજિને પરાધીન કામબાણુ વશ છે મનીષિણુ. ૨૫
 અંગુઠે દ્ય પદાખજ દાખતાં નાગ ફેંણુ સમ કેશ ઝાલતાં,
 સુસવા અધરતું નહું સુધા વીરતોય મથતા સુરે સુધા. ૨૬
 દંતકુંદકણુદાડિમે તણા નિર્ખવા મન થતાં, શકે ધણુ
 દેવ હાસ્ય કરતાં હસાવતા અર્ધ ભાગ મુખવાસ ભૂતા. ૨૭
 બેણિમાં રમણુ ગુચ્છ ખોસતાં કર્ણુમાં પ્રણય -શબ્દ નાંખતાં,
 રીસથી ભમરને ચઢાવતી પ્રેમપાઠ પણ નાર આપતી. ૨૮
 અંગસ્પર્ષ કરથી નિવારતી મર્મ વાયક કટાક્ષ મારતી,
 નમ્રનાથસહ નિરપૃષ્ઠા ધરે તોય સ્નેહ દૃઢ નાથનો કરે. ૨૯
 નમ્ર વંત્ર ધરતી મૃગેક્ષણી ક્રોધ યુક્ત પ્રતિમા નવી બણી,
 હ્રસ્વ વંત્ર કરતાં રહે સતી તોય સિંગધ નયને જુવે પ્રતિ. ૩૦

જેમ જેમ નવરંગ આવતા નારનાં લદન મધ્ય ઓપતા,
 તેમ ભાર નયને વધારતા નાયમાં મન વિકાર વાધતા. ૩૧
 રીઝવે સુર પ્રયુક્તિ યુક્તિથી આદરે સ્તુતિ અનેક સક્તિથી,
 તેાય માન તજતી ન માનિની નાથમાં અર્ધીરતા ભરે ધણી. ૩૨
 નિર્ભયતી તદપિ રક્ત નેણુથી બોલતી પણ કઠોર વેણુથી,
 સંપર્ષતી પણ ધડેલવા પતિ તેાય છે ગરજ તુલ્ય ભાવતી. ૩૩
 રંગ રૂપ નહિ રાગ અંગમાં છે તમો ગુણ બીભત્સ ઢંગમાં,
 તેાય કોષ વિલસેન ત્રિયાવિષે કરતૂંરી શિવ ગળે થતું વિષે. ૩૪
 અંબરે ઝળુકતી પ્રિયા જવે ચિત્તજન્મ કયમ જોઈરે શવે,
 બાથપંજર પડે યદા પ્રિયા લાજથી અતિ થતી શિયાવિયા. ૩૫
 ફૂટવા શિથિલં ચલ સવેચા થાય ભાં, ભૂકુંટીથી ધરે બચા,
 “મૂક મૂક શઠ” એમ બોલતી અંગના થણુ અનંગમાં જતી. ૩૬
 અંકમધ્ય વનિતા સુવાડતા સ્વેદ બિંદુ લુછતાં હસાવતા,
 પાંપણે સુરતભાર ભારતા જોઈને સુર કપોત શિખતાં. ૩૭
 લેછ જાંબપર નાર પાધરી એક પાદ ઉરુભૂજમાં ધરી,
 વંકત્રમાં સુર અલિ સમા ભમે જેમ બાળ લછ પુતળી રમે, ૩૮
 પૃષ્ઠ જનુ પર બાહુ ગોઠવી હિયકી મદનની યથા નવી,
 કેડમાં અગર નાય તેડતા રમ્ય મંડપ વિષે લછ જતા. ૩૯
 મિષ્ટ ઈષ્ટ ફળથી જમાડતા પાઈને મધુ તૃષા મઠાડતા,
 માલતી કુસુમમાં સુવાડતા અંગરાગ પ્રકટી રમાડતા. ૪૦
 ગાન ગાય મધુરાં સતારથી નાયતા શિવ સમાન હર્ષથી,
 તાણુતી લય કરી વિણ્યા પ્રિયા કાલ સતંબિત બને તણુ ક્રિયા. ૪૧
 તાળિ દેહ ગરબે રમે પરી નમ્ર થાય કટિથી કૂષોદરી,
 કામિની પણુછતુલ્ય દિસતી ભેદતાં રમણુ ચિત્ત હીસતી. ૪૨

બાંધતી કુસુમહારથી પતિ વારતી જ્યમ અનંગને રૂતિ,
 તેજ હોર રતનને ઊડી મળે ગૌર સર્પ જ્યમ શંભુને ગળે. ૪૩
 સુંધતાં કમળ, તેંજુ દાળના નારના વદનથી વખાણતા,
 રીસ માન ઇરવા ધરી સતી તુંગ પીન રતન અંગમારતી. ૪૪
 થેહ થેહ બહુ થાય મંડપે કામનામ સુરમાનિનીજપે,
 સંધ્યા રતિ વિલાસ આદરે અંગ અંગ નવરંગ વિસ્તરે. ૪૫
 ચંદમા સુર સુરા સુરાંગના શાન્તિ વીર્ય મદ સ્નેહલાવના,
 પૂર્ણ હાંસ બળથી બતાવતાં કાંન આચરણને કરે છતાં. ૪૬
 રતનના ચપકમાં તરે મધુ ચંદના કર પછે ગળ્યો વધુ,
 પ્રેમદા મિતમ પાન કારણે રિનઝ અંતર ધરે ન ધારણે; ૪૭
 સ્ત્રી તણા તદપિ મિષ્ટ ઓઠમાં ફેંકતો કર શરી હમંગમાં,
 જોઈ સીધુ તજતાં સુખા મહે; ઈરવા ઝરણુ લોકમાં વહે. ૪૮
 તાણખેંચ કરતાં કૃષોદરી લાગ્યથી શન ધણી દીપે પરી,
 દંતનેનખક્તો મેઘા ધરે અલ્પ દુઃખ સુખમાં સુખીકરે. ૪૯
 નાયનાય સ્મરયુદ્ધમાં ચઢે લાંજ અંશુક તદા છુટાં પડે,
 તોય રૂપ અધકું પ્રકાસતી કામિની સુરતની અધિપતિ. ૫૦
 થાય છે પુલક રોમ રોમમાં સ્વેદ ખિંદુ બૃકડી કપોલમાં,
 સીતકાર ધ્વનિ કાળજે હરે કામનાન પ્રેમદા તણાં હરે. ૫૧
 કર્ણેરી અગરુ લેપ ચંદન મર્દતાં થઈ સુગંધી નંડત,
 વક્તા મદનની બતાવતાં દંપતી અમિતને રમાડતાં. ૫૨
 આસ “હાશ” વદતાંજર્મીમળે તેજ તેજ સમ વાતમાં મળે,
 ગાત્ર ગાત્ર અઘતા ધરી-દવે; દુઃખદે તદપિ કામ રીઝરે. ૫૩
 પુષ્પબાણ અબળા રતને હરે ચંદમાસુહૃદ સન્મુખે ધરે,
 કામવામ અદિં કૂર થાય છે સ્થાન સદ બળથી પ્રધાન છે. ૫૪

માન . સ્નેહવિરહાગ્નિ-આલય જ્યાં થતો અવર વરતુનો લય,
 બાણતાં યુવનિને મહા-શ્વેત પ્રાણનાથ પણ ધાય નિર્દય. ૫૫
 રંગ રંગ નખ શિખ જામતાં લાડ પાડ પરિપૂર્ણ પામતાં,
 વિંટગાઇ પતિને પ્રિયા રહી જેમ અંદન તરુ વિષે અલિ, ૫૬
 નેણુ નમ્ર મૃદુ હારય આદરી ૧૪ વરતુ ન્યુટ ગાગતી પરી,
 બહાણનાં વરન ચિત્તમાં ચઢે જેમ તપ્ત મહી મધ્યખીપડે. ૫૭
 રીમતુ તરલ ગિંદુ નેણુમાં ભીતિનો તરલ કંપ અંગમાં,
 આણતી પતિ વિરહત જાણતી દેહને સમ વહેમ કાંડતી. ૫૮
 દીન વસ્ત્ર ધરતી વિજ્ઞાસિની નિંદતી અજિત વૃત્તિ નાથની,
 રોષ વરચ કરતી ક્ષણે ખલ નારતુ રુદનમાં રહ્યું બલ. ૫૯
 ક્રોધ સ્નેહ ભય મેલ દીનતા તેય દે યુવતિઅંગ આરતા,
 દુર્વિકાર પણ સ્થાન જોઈને છોડતા પ્રકૃતિ ગાન જોઈને. ૬૦
 હાથ આગસ બરાય અંગમાં બાર ધાય અથવા હમંગમાં,
 દેહમાં સિધિવ્રતા સમાય છે કાંડતા જ્યમ અગારુ ખાય છે. ૬૧
 પાર્શ્વ બાહુ ધનતાં નિતાંબિની વાગતાં શરીર ચંદ્ર હંમની,
 હૈનાં ભ્રમિતચિત્ત આજડે મોહ કેશમ સુતા થઈ પડે. ૬૨
 વદાસે ધડકતાં સ્તનો ખસે પુષ્પ હાર લઈ હૃદયે,
 ગાલમાં શિરીષ ડહુંનાં દરે નાર રમ્ય શ્રમમાં કરી રમરે. ૬૩
 દેવ શાન્તિ અરથે હાડતા નારને પુલિનમાં લઈ જતા,
 મ્લેષ સાથ અહિં ધાય સુંબન હૃદય ધાય બહુ ના કદાચન. ૬૪

હરિણીવૃત્ત.

ધન શશિને બારે તાપે શ્રમે કલમ જે થયો,
 અરણ્ય હયનો ખેલો ખેતી કમાડ થયો ગયો;

તન મન વિષે બ્યાપી બારે પ્રભગરમંદતા,
સરવ મટવા ગંગા કાંઠે ત્રિપાગણ્ય આવતા. ૬૫

સ્વાગતા.

ભેખતી સરિતને જડિબુદ્ધી, પેસતી જળ વિષે યદ્ય છૂરી,
ભવ્ય વીજ પડતાં ભડકીને, શું તટે જળ પડે હ્રાણીને. ૬૬

હરિશ્ચીવૃત્ત.

સટભ ભક્ષતા નીચી ધાતાં જુવે પ્રતિબિંબને,
અધિક રસથી શોભા બાળું જણાય જતું કને;
અન્ય ભયકે ઈર્ષા ક્રોધે જળે કર ઠોકીને,
અક્ષિત કરતાં મોંહે દેખે અનેક મુખાળજને. ૬૭

ચરણુ ધરતી નહાવા એ કે સપત્ન દબાવવા,
રમત કરતી પાણી ફેંકે સુગાત્ર પસાળવા;
ક્ષતવધ બધા અન્યો અન્યે છતા કરતી હતી,
કુબર્કિ દધને છૂટે કેશે તટે ફરતી હતી. ૬૮

મદ જળ અને પુષ્પાપીડા સુવાસિત લેપને,
સરિત જનની પૂજા અર્થે તને લધને કને;
લષ્ટ વિમળતા ગંગાકેરી સુગંધ ધરે જળે,
નવનીત સમી અંગે ખાતાં ગળે પતિને મળે. ૬૯

-કુતવિસંખિત.

સુમન ઝોલ ધરા પર પાધરી સુમન હાર ગળે નવલા ધરી,

સુમનથી શિરને શણુગારતાં સુમન વૃક્ષ સમાં સુભગા થતાં. ૭૦
 વલય કંકણને ખખડાવતી રમર ફરી જ્યમ હોય જગાડતી,
 અરવ રાત વિષે રજનીપતિ સહજતી સ્વરગે લાઇને પતિ. ૭૧
 ક્ષણુ ગયો વિસરી રણુ મંથન નિરખતાં પરીનાં અભિ વંદન,
 વિરહ કે શ્રમ લેશ નહિ રહ્યો જરુર વિસ્મૃતિના નદમાં વહ્યો. ૭૨
 શુભ લતાગૃહ ચૂન્યદિસેહવે પરહયાં જ્યમ દિવ્ય જને જવે,
 કુસુમમાંપણુ કુંકુમ સાયિયા સુચવતાં વરને વહુની ક્રિયા. ૭૩
 વિહગ કોટરથી નિરખી ઠરે અનુ કૃતિ સુરની રતિની કરે,
 અમલ લક્ષ્મી અલૌકિકએરંગે નિરખતાં ગિરિને નમતો પ્રીતે. ૭૪
 તમ વિષે લય આકૃતિનો થતો લય તમોગુણમાં કપિ વર્તતો,
 તદપિ કાળ સમાન વહ્યો જતો જ્યમ સુધામય ઔષધ પામતો. ૭૫

અર્જ ૨૦ મો અપૂર્ણ.

અર્જ ૨૧ મો.

મધ્યરાત્રીવર્ણન.

તોટક-

નિરખી ગિરિરાજ મહા વનમાં મમુદિત થયો વરણી મનમાં
 નહિ સ્વપ્ન વિષે સમગ્રહ હતી થઈ ઈશ્વરની હાથિ તેહ હતી. ૧
 મન વિસ્મિતથી થઈ સ્તબ્ધરૂપે ગઈ સુંદરતા ધટ પાન ક્યો, ૧
 નિજવાસ નિરંતર અત્ર થવા ધડિ ધાટ જુવે ધડિ ધાટનવા. ૨
 રધુનંદન તે બહુ ના વિસરે સુખ સન્નુખ માત સુખાળજરે,

બમ મોહ વિદાર તજ સમજોઃ શુભ રાંડેનૌનાથ કાજ પળ્યો. ૩
 બહુ શેષ કરી લછ અમૃતને વગતી પ્રણતી કરી ભૂમૃતને,
 ગિરિ આશિષથી જ્યમ સર્વજરી તિયો પથતાં મન દાસારી ૪
 તમ પુષ્કળ રાત ગિહાંધી રહી રસાને લલુ જનમૃત હવનદિ,
 બહુ ડાકણ શાકણ ધોર મજે ભુતના ભદ્રા પથ મન્ય બજો. ૫
 મપ પ્રેત નિશાયર ભૈરવને લઈ વેશ બાવાનાક મન્ય કને,
 મલિયા કદિ આન મનુષ્યબની હરને પણ દિમ્બન વીર તણી. ૬
 કદિ ગાય ધીમતશ બંધકર વા બહુ નૃસ કરે જનને દનવા,
 ક્ષણુ “આવુ” અનેકણુ “આક” લતી ધમકાર કરી ક્રુતવં પૂતી. ૭
 જ્યમ સૂર્યપ્રભા પર વેર કરી રમની લઈ આશીય કૃષ્ણકરી,
 સચરાચર ઢાંક પિછેડ કરી હરતી રનિને કરી રાજ કરી. ૮
 નબને સ્થળને જળ હવ સાહુ કરતાં મલિયા તમ પાત બહુ,
 દશ હંદિય ધારિ પરાધીનતા સુચવે જ્યમ કેદનીની મૂરખતા. ૯
 સ્વર નિશ્રિત સાંજ તણા ચરતાં સ્થળ સર્વ વિષે પશુ સંચરતાં,
 હય તુલ્ય નિશીય સમાચરતાં હરખે નિરખે કપિ વિચરતાં. ૧૦
 આભસાર કરી ચુવતી રમતી નિજ મનર સંદિત આકરતી,
 કુળ છન્નિત સંચરતી આગળા જ્યમ કદપ તરુ પ્રભુ હોય મળ્યા. ૧૧
 કરતા નવરંગ સુરંગ ધરે રમની જગ રંગ રલિત કરે,
 બહુ કામપ્રદાશ થવા મનમાં વરખે તમ ધોર ત્રિભુવનમાં. ૧૨
 સચરાચર વસ્તુ સમસ્ત મજે કુણુ નોતમ રાત પ્રભાવ કજો,
 જગ દ્રોષિ અનેક વિરાટ ધરે તમ ભાં નમમાઈ તથાપિ રહે. ૧૩
 તમથી રમની જય પૂર્ણ કરે તમ નેમજ મન વિષે પમરે,
 પ્રમદા નિશિચાર તણી થઈને ધરતી નિશ કંડ તમેગુણો. ૧૪
 બહુકાર અકારણુ મંત્ર પટે પણ પશુ તણો સ્વર કણુ પડે,

નકરેશ નિશા પશુ મત્ત નિશા નગળી પતળી પશુ કૃષ્ણ દિશા. ૧૫
 સય આસય શોક તથા કરતાં પશુ સંયમની હદ પાર જતાં,
 ધન ધોર નિરીય વિશ્વાસ કરે વણુવાટ બાવસ્થિત વસ્તુ કરે. ૧૬
 તરુથી દિન શાન્તિ કરે જનને નિશ તેજ થકી ભય દે મનને,
 વન પાવન ભુવન જે દિનમાં ભયકાર જણાય કષિં મનમાં. ૧૭
 રજની તમથી તમ પ્રકૃતિથી લય પ્રવૃત્તિ યાય ત્રિકોચનથી,
 તન ગૌરિ પતિ બહુ ગૌર ધરે રજની પશુ કૃષ્ણ સ્વરૂપ ધરે! ૧૮
 રજની મહાને મહી રાધવને રઘુનાયક શકરિયુ શરને,
 શર કૃષ્ણ અધોગ્ય અટાર્તિધરે અપાર્તિ રખે તમરૂપરે. ૧૯
 સમગ્રતઃ સશોક અશોક થટા વડ પીપરને વિકરાળ જટા,
 જગના ભમરા જ્યમ સર્પ કરે સ્થળ સ્થળ ભરે પશુ ચિત્ત ગરે. ૨૦
 કદિ મિત્ર પડયો જળ સાગરમાં પશુ રાત વધે ભર જોગનમાં,
 કદિ તેજસુન્દ અચાક ભરે નમ કાળજ વર્ણ્ય તોય કરે. ૨૧
 મનનો ભ્રમ ક્ષુદ્ર વિકાર કરે છળિ કલિપત આંખ સમીપ ધરે,
 કદિ હાથ અને પગ ત્યાં નમજે નયને અથવા બહુ વહિત બજે; ૨૨
 અંસિ ધાર સમાં શતદંત ખરી નાખ લક્ષ કકાર કરામ ધરી,
 બહુ મત્ત કરી સમ ધૂપવતી છળિ કલિપત તે પશુ મૂઝવતી. ૨૩
 જાછ આગળ પાછળ પાશ્વવિષે ચટ માણસનું જ્યમ રક્ત પીશે,
 પમ હાથ ધરી લય દાંત પીશે છળિ વિભ્રમની ભવ રૂપ દિસે. ૨૪
 આણુ નુલ્ય પદાર્થ અડે તમમાં ભય કંપ ભરે તન શીધિગમાં,
 વણુ કારણ વીર ઉડે ચમકી નિશ મર્ચુ નગી બહુ દે ધમકી. ૨૫
 વન રક્ષક પાછળ ગાય બહુ જ્યમ ચોર પુડે જન જાળ સહુ,
 પશુ રામનુનામ સુમત્ર જાપી હનુમાન મથો રણ મધ્ય ધપી. ૨૬
 ધડમગર જ્યાં અખ મીનવસે શિર કૂર્મ અને કર વ્યાગ ધસે

મૃતઓધરણા ધીપ જ્યાંપસરી શુભ વાળ તણી નવ લીલ રૂઢી, ૨૭
 અધરોજ તણા જ્યમ વિ-દુમતો ગિરિ રાજ ફરે નરજે સખતો,
 તરુ તીર કુટી ભમરા વિચરે રણુ શોણિત સાગર થાવ ખરે. ૨૮
 દુર ગંધ પ્રગંધ ઘણો ઉભજે મરતાં જન શબ્દ ગજે ગળજે,
 મૃત લોક નધિર ઘણું ઉઠજે નિરખ્યા વિણુ ડાઘુ સમુદકજે. ૨૯
 અવળી મતિથી કૃતિ ધોરકરી જનનાં વડ સીધે વિરકત કરી,
 સ્મનારતુ પાપ થવા નકરે નહિ સાગર કે રણુ, નકં ખરે. ૩૦
 વણુ આગળ જીવ અનેક ભમે કદિ જોગણુ યોસંદ અત્ર રમે,
 ચમદત નિશાયર જીવ દમે ધરતી હણુ એ લમ ખૂળ ધમે. ૩૧
 નિજ પુત્ર તણું અવસાન થતાં છિદરી જ્યમ કૃણુ તને ધરતાં,
 કરુણા હીન ક્ષીણુ થતાં કરતી બહુ રૌરવ શબ્દ નિશા કરતી. ૩૨
 ફર શસ્ત્ર અને પગ ઉચ્ચ ધરે વિકરાળ વિહારિત નેંણુકરે,
 મૃત રાક્ષસ વકંત ધીમત્સ સજે ધડતાં પણુ મૂર્ખ ન ગર્વે તજે. ૩૩
 ક્ષ મૂર્છિત પાદ કરો પ્રસરી બહુ મિત્ર વિચિત્ર કરે લવરી,
 વદતા મુખથી વચ દીન ઘણી સ્વપને પણુ બ્રહ્મ સુતા પરણી. ૩૪
 કંઠ શસ્ત્ર ઊંચું લઈ “કી” કરતા અરિને હરજે જ્યમ સંહરતા,
 કંઠ પન્નિણી સાથ વિચાર કરે હસતાં રડતાં જન મૂઠ મરે. ૩૫
 કૃતિયાવતજન્મ કઠોર કરી મૃત કાળ વિષે કૃતિ ધોર ધરી,
 જન રક્ત થકી તૃષ શાન્ત કરે મૃત માંસતુ ભક્ષણુ દૈસ કરે. ૩૬
 કરડે કંઠ ઓઠ કરો જિભને વદતા બહુ ગાળ ધીમત્સ અને,
 પટકી પટકી શિર દેહ તજે સજતા નહિ શાન્તિ તૃષાંસ રજે. ૩૭
 પણુ ભીતિ વિકાર ન લેશ ધર્યો હનુમાન રણુ પતિ પાસ. ૩૮
 મુદ શોક તણા જળ નેંણુ ભરી મુરજા જ્યમ રામની જાય ચરી. ૩૯

માલિની.

પ્રથમ પ્રહર પહેલાં લેઈ બે ભાષ બોલે,
અધર પર ધરીને ઔપધિ અંગ ચોલે;
જવ રઘુપતિ ભાઈ સાથ ઉંઘ્યા કૃપાળુ,
સકલ જન ઉઠે છે બોલતા ઊંધતાળુ.

૩૬

રેલાવૃત્ત.

સુતી સેના જોઈ સો'ડમાં મણું સજીને,
નખ શિખ વ્યાપી રહ્યા તમોચુણ દેસ તજીને;
તો પણ શંકર તુલ્ય દયા મન પ્રકટ કરીને,
અમિત કરે અમ ઘણે આપવા પ્રાણ કપિને

૪૦

સર્ગ ૨૧ મો સંપૂર્ણ.

સર્ગ ૨૨ મો

રાત્રીવર્ણન તથા રામનુ વચન.

વૈતાલીય.

પ્રગટ્યો નવ સૂર્ય આભમાં પ્રગટ્યો દીપક નહ દેહમાં,
પ્રગટ્યો સમરાષ્ટ્રગણે હીરે પ્રગટ્યો અંતર પ્રેમનો ઝરોળા ૧
રઘુનાયક મૂર્છતા તણ શરને શાંતિરહ્યા કણે સજી,
મતિમા નવજોડતા તણી વિષ વૃક્ષ અહિમાં કરે ધણી. ૨
સધજો અમ યુદ્ધકાળમાં વિમર્યો કોણ ન કોષ અળમાં,
રણમાં રમણી વના થતાં ડરશે વીર ન જીવ કા'ડતાં. ૩

સુગુણી તરુણી પતિવ્રતા કરતા રાક્ષસ આપની મતા,
 નવ દાસરથી શકે સહી ખર કે જ્ઞાન વદા મટે મરી. ૪
 હર્ષ અમૃત રામ સિંચતા કૃતિને સ્પર્ધે થકા જગાડતા,
 હજતાં મળતાં પ્રમોદતા દિન આખે. બિરદાવતા હતા. ૫
 ચિર કાળ તજ્યું ત્રિલોકમાં ધરતું વૈર અનેક રોમમાં,
 કપિ તે કરતાં મહા ધરી રણ મજાવે જ્યમ આશનાકરી. ૬
 ધરતી ધમકારથી ધુન્ને નભનો દીપક ભીતિથી. બુઝે,
 સચરાચર ધોર ગજાડનો પડ્યા દે ધન ઐદ ભુવનો. ૭
 સ્વરગે જ્યમકાર સાંભળી વરસે પુષ્પ સુરાઈંગના બલી,
 જ્યમ સત્ય અને સુધર્મનો નિરળી હર્ષિત યાય સજ્જનો. ૮
 દિશ મંદ સમીર ઢોળતી જળ માતા કણુ શીત છાંતી,
 નગ મેળવતા તુષારને વન દેરી ધરતી મુવાસને. ૯
 રણમાં અરિ મારતાં પશ્ચા નવ પાછા પશુ ચીર જે પશ્ચા,
 પર્ણી સાથ રમે ધરી નૂર નસ ઓપે દરપાઈને શર. ૧૦
 તરુ કોટરમાં વિદગમાં તરુ નીચે પશુ બાકો વડાં, .
 જ્યમ રક્ષક રામને ગણી ખર નિદા બચડીન લે ધણી. ૧૧
 ધ્વનિ નોખન શંખ ધંડના હવ હાથી રથ અંદિ વિગાળ, .
 જ્યમ વૃદ્ધ જનો, જતા રજા પડ્યા કેવલ કાનમાં રજા. ૧૨
 સરિતા ખર કાઝિયા તણી અધિ દેરી પશુ અંધકારની,
 રજતી રમતાં ધરે ધરે નયને અંજન નારને ધરે ૧૩
 યુગતી હૃદયે આગને કુમરિને મન દુટ્ટ બાવને,
 નિજ દુઢુભિ ને વળાડતી વનમાં ચાનકો જગાડતી. ૧૪
 હરિ ભક્ત અદોષ બાકને મદથી મસ્ત મદા તૃપ્તો,
 અમ ને નવ ધાણનારને હર્ષ નિદા મનહારિણી કને; ૧૫

- ગનકાળ અપો છુલાવતી, કલમ અત્યંત શમે શમાવતી;
અવળી" કૃતિને છુપાવતી, ગણિકાને પણ દહાવ આપતી. ૧૬
- અતિ સ્નેહ અપાવતી હતી, અસરી સુંદરતા કરે છતી;
ગનલાગળ બધી તળવતી, અબળાને સખળા બનાવતી. ૧૭
- રાણુકા કટિ મેખળા તણા, મળતા નૂપુર ધોપમાં ધણા;
લય કંકણ શબ્દથી કરી, રજની નૃત્ય કરે રાત્રી પરી. ૧૮
- નિજ રાજ્ય પડો પડાવવા, જગતીમાં પણ આણુ વર્તવા;
રજની મહિષી ધૂડી ધૂડી, જ્યમ ધાવે પુરમાં કઢી કઢી. ૧૯
- જળ મધ્ય અરિ પતંગનો, રથ ફૂંકી નિજ રંગ અંગનો;
તણુ લોક વિષે બતાવવા, કરહીના કર હાજતી નવા. ૨૦
- રજની રજની નિશાયરી, રવિલેખા સચરાચરે ચરી;
જન મૂંછિત સર્વને કરે, જ્યમ અક્ષત્ર દિગંતમાં ફરે. ૨૧
- વિરલાવર વ્યૂહના વશી, નહિ જવા બચદુઃખમાં ચશી;
કપિપાસ જઈ સતીપતિ, પ્રણુમીઆમ કરે પ્રણિ પતી. ૨૨
- "મુજ કાજ સદો વિઠળણા, શ્રમ વેઠો છ અપૂર્વ ને ધણા;
નિજ જીવ બલે થતો પરો, પણ આદ્યું કરવા મને ધરો. ૨૩
- મુજ કારણુ પર્વતો ખણી, શ્રમથી પાળ મહાજળે ચણી;
કડકા કરતાં સમુદ્રના, અરિ સંકલ્પ કર્યા બધા ફના. ૨૪
- રણુ સંકટ દોહલો બજામાં, ધનવામા ધર સંતતિ તજ્યાં;
પડશે વ્યથમાં ભવોભવે, પણ અંગીકૃત વીર સાચવે. ૨૫
- ઉપકાર હજાર વાર છે, રઘુવંશાર્ણવ આપનોજ છે;
શિર દુઃખ ધર્યું અકારણે, કપિ મિત્રો તમ જાઉ વારણે. ૨૬
- જ્ય ધર્મ તણો કઢી થશે, પ્રિય સીતા પતિધેર આવશે;
બદલો નિજ હાથ આપશે, તમ સંગે સુખ વા'ડ આપશે. ૨૭
- તમને મથવા હવે કહું, નહિ ક્ષત્રીજન યોગ્ય તે લહું;
નિજ ધેર હવે પધારતાં, સ્મરજો દુઃખિત રામવારતા. ૨૮

હરખે પરણી પ્રિયા કરી, પિતુરક્ષા અલગી બધી ધરી;
રઝળાવવી જીવને સટે, નહિ વિશ્રંભિતોનેમને ધટે. ૨૯

ઠહિ રાક્ષસ તોય શું થયું, પણ એનું કુળ વિપ્રમાં ગયું;
રમણી મુજ તે લઈ જતાં, નહિ જીવે રઘુનેદ જીવતાં. ૩૦

બ્યથ દીન સતી તણી હરી, નહિ જો ધર્મ તણી ધરૂં ધરી;
પટ ક્ષત્રિયનો કસો રહે, પણ કે કાક જગજ્ઞિમાં વહે. ૩૧

યશ રાજ્ય પ્રતાપ રૂપને, ધરતા દેવ સમાન ભૂપને;
તજતાં પરણી મને સતી, નહિ પાતિવ્રત ભાગથા રતિ. ૩૨

ધરની પ્રમદા થવા નહિ, થઈ એકાન્તિક અંગના રહી;
કર દિવ્ય દિધો મને સહિ, વિટથી લાજ લુટાવવા નહિ. ૩૩

અખળા મુશિળી સકામળી, રડતી રોજ નૃશંસથી છળી;
પરની વનિતા થઈ રહે, રવિનો વંશજ કેમ તે સહે? ૩૪

પ્રિયથી પ્રિય જીવ ના ગણું, ચસવાનો રણ મધ્મ ના અણું;
સતી કારણ જીવ જો જશે, જનમ્યું સાર્યક રામનું થશે. ૩૫

કરવા શક રાક્ષસો શવે, તમ જેવા મળજો ભવો ભવે;
નિજ ઘેર સુખે પ્રજા હવે, ક્યમ અત્રે દરરોજ પાલવે. ૩૬

તમ ઘેર વધો રૂઢી પ્રજા, સુખ સંપે કરજો સદા મજા;
બજશો નહિ આધિ વ્યાધિને, મુજ આશિર્વચને ઉપાધિને. ૩૭

રણમાં લગિરે નથી ડગ્યા, તન ચોરી મનમાં નથી ફગ્યા;
જ્યજ્ઞ ઉચ્છવજ્ઞમનોબધ્યો, રણસંગ્રામ તમે તથા ગડ્યો. ૩૮

શરપંક્તિ પડે ઉતાવળી, મુજ સ્નેહે કુસુમાવળી ગણી;
જરારાક્ષસ ધાણુ કાંડતા, તુલ્ય તુલ્યે અરિ ને જીરાડતા. ૩૯

નહિ હાર લગાર આપણી, નહિ ઝોછી થઈ દૈત્યકાપણી;
પણ દુષ્મન છો દગ્ધ થઈ, ક્ષણ હપે અહમેવથી છડી. ૪૦

થઈ કાંસિ અધર્મથી કદી, સમજે મૂર્ખ ન અંતની કદી;
મરતા, અગિ દુષ્ટતા ટકે, વિપયીમાં સુખિયાર ના ધટે. ૪૧

નહિ આવરદા અધર્મનો, પથ સીધો નહિ ધોર કર્મનો;
 ક્ષણુ ઝાંકઝમાળ થાય છે, ગતસૂર્યે પણ અંધકાર છે. ૪૨
 સુરપૂજ્ય વડીલ લોકનો, રવિ અસ્તંગત આજ પુન્યનો;
 સરિતા સુકૃતિજળે ભરી, થઈ સૂકાઈ અધર્મની દરી. ૪૩
 ધરમાં ધરુણી વઢે ધણી, જ્યમ અંગાર, ડસે સતીદુણી;
 દ્વિટકાર કરે સ્તનધય, વિષમીને નહિ ભાજ કે ભય. ૪૪
 સ્મરમોહવિકારભળમાં, લપટાયો દશકંધ હાલમાં;
 નહિતો પ્રિય-પદ્મિણી તણ, મનવૃત્તિ પરમાં ન રે' સણ. ૪૫
 મનવાંછિતમાં અહો નિશ, વ્યભિચારી વસતાં વશાવિસ;
 સ્થળ કાળતણી ક્રિયા ભુલી, અચલસ્થાન થકી પડે ડુલી. ૪૬
 ધટ ભસે થકી વહે જળ, ત્યમ ભાગ્યોદય દુષ્ટનો ચળ;
 નગતાગમ હોય વિટને, નહિતેથી કથનાર રે' કને. ૪૭
 મનમાં નહિ ખેદ પામશો, નવ શંકા તલભાર ખારશો;
 નય ધર્મ વિહીન શત્રુનો, કરતાં નાશ ન વા વહે જીનો. ૪૮
 પગલે પગલે લઈ અરિ, સ્વર કે ભૂતળ મધ્ય સંચરી;
 ઝંઘ લક્ષમણુ ઈંદ્રજિતને, હણુશે નિશ્ચય પાપભીતને. ૪૯
 દુદ્ધે ધરતો સુધા ભલે, વિષવંદી વ્યભિચાર ત્યાં ભળ્યે;
 દશકંધર તોય ઝેરથી, પડશે ભૂપર પાપ ભારથી." ૫૦

કૃતવિલંબિત.

વિરલવીર રણાડુગણમેહીસે, વ્યથિત દીન ગિસ વદતો હીસે;
 રહિત કુંભ રહે કરિને કરી, પ્રિયતમા વશ લોપણુ કેસરી. ૫૧
 લગિર ગદ્ગદ કંઠ થઈ રહ્યો, રધુસુધાકર રાહુ મૂઢે મચ્યો;
 મનવ્યથા કરતાં પણ સોધણો, ઉદિત અંતક કોષ કપિ તણો. ૫૨

સર્ગ ૨૨ મેઠ સંપૂર્ણ.

સર્ગ ૨૩ માં.

સદ્ભાગુ પ્રયાણુ, સ્વર્ગ, વામયજ્ઞ ઇત્યાદિ વર્ણન.

સ્વાગતા વૃત્ત.

- સાંભળી વચન દીન પ્રભુનાં, રક્ત વાનર તણાં ધધ ઊનાં;
સોહ રૂપ નખશિખ ઠરીને, બાળતો હૃદય શિખ ધરીને. ૧
- અંગ અંગ અહિ ક્રોધ ડસેછે, રક્ત નીલ વદને વિલસેછે;
સંભિપાત અરિનો કરવાને, શોભતો અગુણુ તેપણુ સ્થાને. ૨
- ખાર સાથ શિરભાર વધેછે, તે યકી નમિન વાનર રે'છે;
ગોઠતું મન નથી ધર જવા, વીર ત્યાગ ન કરે રણદહાવા. ૩
- રામવાણુ પણુ કાણુ ઊલંધે? શત્રુતા હૃદયની કપિ સંગે;
ચિત્તમાં ધર નિરાશ કરેછે, પોલ જોઇ મહીં સર્વ ઠરેછે. ૪
- દેહભાર પણુ ભાર કરેછે, વ્યર્થ જીવિત હવે સમજેછે;
રામ વીણુ કલપે વપુ સસ્તો, જાણુતા સરસ મૂઢ અવસ્થા. ૫
- વાયુનો સુત વિભીષણુ વાર્તા, નેણુ મધ્ય કરતા મદમાતા;
ઝોઠ મૂર્ખ જનના બહુ ફાટે, ઇંદિદાકૃતિ કૃતીજન માટે. ૬
- શીર્ષ બાહુ પગ આગળ ધારી, બોલતો ગિર વિભીષણુ સારી;
“નાથ આમ ક્યમ રીસ કરોછો, પ્રીત રીત જવ ચિત્ત ધરોછો. ૭
- મચ્છ રે જળ યકી ન વિખૂટાં, સારસાં પણુ રહે નવ ધૂટાં;
સોહ ચુંબક જડાતમક વસ્ત, ઈષ્ટ સ્નેહ ધૃતથી બહુ મસ્ત. ૮
- સ્નેહ ખૂબ ધન તોય ગજેછે, મિત્રના વિરહથી પ્રજજેછે;
માંકડાં તદપિ પ્રેમ પ્રમાણે, મૃત્યુને વિરહથી શુભ જાણે. ૯
- પુત્ર વૈભવ અને ધનદારા, કામનાં ચરણહીન, તારા;
કાળના સરવ કો દિન ખારા, મિત્ર-મીલન દિતો તવ સારા. ૧૦
- ખન્નિણી પતિ વિના ક્યમ રાગે, ખન્નિણી રવિવિના નવ નાગે;
કુમ વામન ઝીલી વણુ જાગે, ચક્રવાક જળ સ્વાતિનુ યાગે. ૧૧

- રામને રમણુ સેન ગણેછે, આપથી સહિત ભોમ ખણેછે;
એમના અર્થિષ આ પ્રમદાને, થાય આ સમયમાં ન રવાને. ૧૨
- પાપથી પતિત દુષ્મન નિતે, સીત માતપર વીતક વીતે;
એકલા રણુવિષે પ્રભુ રો'છો, વાન શું ધટિત એહ કરોછો ? ૧૩
- શાન્તિ થાય નહિ શીતવ છાયા? થાય રક્ષણુ નતો નહિ કાયા;
ને કરો રણુ જવા પ્રભુ આસા, ફૂટવા કુટિલ થાય પ્રતિજ્ઞા. ૧૪
- પાપમૂળ મનમાં હરખાઈ, રોપતો કુમતિ રાવણુ બાઈ;
ખાટલે નવ ગૂંદો ષણુ ધારે, દુષ્ટ લોક ન ભવિષ્ય વિચારે. ૧૫
- અર્ધ અર્ધ ક્યમ રાજન થાઓ, આજ દો અનુજને રણુ-લહાવો;
વર્ણિ લક્ષમણુ હણે અસુરોને, આપનાં શર ધટે સુભટોને. ૧૬
- ખાર વર્ષ તજતાં પરણેલી, ચિત્તવૃત્તિ ન કરી ક્ષણુ મેલી;
સીત સન્મુખ ન સન્મુખતોએ, જોઈ સેવક અન્યો વિરસો એ. ૧૭
- આત્મજન જનકની જગ માતા, ભેઈ દુષ્મન ધરે સુખ શાતા;
જોઈ તે વિષ રગે રગ વ્યાપે, શેષ લક્ષમણુ ડસી અરિ કાપે. ૧૮
- “હા” કહો રણુવિષે લઢવાની, ઇદ્રજિત-અરિને હણુવાની;
હારનો પ્રભુ તને શ્રમ ગાંડો, હેતથી નહિ સૂરાતન છાંડો. ૧૯
- હેમને સુરજ પશ્ચિમ સ્પર્ષે, પુષ્પ ઝીઝિતક સુધા નભવર્ષે;
સૃષ્ટિમાં મધુરતા બહુ વ્યાપે, જો રજા રણુ જવા પ્રભુ આપે.” ૨૦
- હાસ્ય વાત સુણતાં કર્યું રામે, હર્ષ મોહ તવ વાનર પામે;
ઊંડતા બહુ કરી કિલકારી, વીરરે અજયમાં બલ ધારી. ૨૧
- બાઈની અનુમતિ ઉરધારી, લક્ષ સૈનિક લઈ બેળધારી;
મારુતી પર ચઢ્યો શ્વરધારી, ક્રોધથી જ્યમ જટાણુટધારી. ૨૨
- પાસ અંગદ વિભીષણુ રાખી, યોગ્ય સ્થાનક ધરી ચમ્રૂ આખી;
રાતમાં ગમન આદર્યું ખાસ, લક્ષમણે નવ મુદ્ગૂર્ત તપાસ્યું. ૨૩
- વેગમાં શકુન એક ન જોયો, જમ સોડષકળાધર સોહો;
રાજમહેલપર તેમ અઢે છે, શાનિયો સમયને વરતે છે. ૨૪

હારપાળ સદુ પૂરણુ ઊંધે,	સેવકો પણુ ધરાતળ સુંધે;	
તત્પમાં સુનયના ઈહ સુંતી,	શાન્ત થાય અલકાનો વિભૂતિ.	૨૫
શ્વાસવાસુ ભમરા બહુમાને,	શાન્તિ શાન્તિ વરણે મધુ ગાને;	
તોય વીર ઇહથી ઋદ આલ્યા,	વીરરે' સુખ થકી નવ ખાળ્યા.	૨૬
સ્વર્ગમાં પરગૃહે રમવાને,	રાવણાત્મજ ઊડયો કદિ છાને;	
અંધુલે પવનનો તરવાને,	પૂર્ણ હિમ્મત ધરી જન શાણે.	૨૭
વાયુના દળ વિષે જવ પેસે,	શેષ શું ગુરુડને શિર ખેસે,	
તેમ જાય ઉડતા સુર પુરે,	થાય લીન ઋષિ શું તપપૂરે?	૨૮
પ્રેમ દુઃખન-અસુ પર રાખી,	રંગ અંગપર પુષ્કળ નાંખી;	
ઇંદ્રવર્ણ સમ છે ગુણુ રૂપ,	ઇંદ્ર આયુધ અહીં શુરભૂપ.	૨૯
સૂદરી ત્રિપથગા શિવછાયા,	દિવ્ય અંગ ધરતી જ્યમ માયા;	
પ્રેમદા અમરની પપળાવે,	નાથ સાથ જવ રંગ મચાવે.	૩૦
હર્ષ રત્ન મણિ મંડન પેરી,	કાન્તિ ધારણુ કરેલ સુનેરી;	
રૂપને ન ઉપમાન પ્રમાણે,	અદ્વિતીય સમજ સુખ માણે.	૩૧
પ્રેમદા પતિ સહિત રમે છે,	મિત્રતા મદનનીજ ધરે છે;	
ખીજતી પ્રતિ દિને પ્રસરે છે,	રોહિણિ અમિત ચિત્ત કરે છે.*	૩૨
દાન ભક્તિ શૂરતા ન વિસારી,	ખેલવે સુરજનો પ્રિય નારી;	
અલ્પથી પ્રગટ સ્નેહ ન થાય,	તેજ કામ સુરથી અહિંવાય.	૩૩
નિત્ય હર્ષકૃતકાયરતાને,	જાણુતો સુર નથી કદિ શાણે;	
દુષ્પ લેશ સ્વપને ન જણાય,	તોય જ્ઞાન સુખને રકુટ થાય.	૩૪
પુણ્ય ઓધઅધ અતક જિતે,	જે તપે તપ મહા દહ ચિતે;	
લેશ ગોપુર+ વિષે નવ પેસે,	(તે)સ્વર્ગ ગોપુર માહિ જઈ ખેસે.	૩૫
મૃત્યુનો વિરહ લોક સહે છે,	વૃષ્ણરક્ષિ યઈ શીતલ રે'છે;	
મત્સ્ય વારિવણુ જીવ મહે છે,	તર્પે જ્યાં અમૃતથી છીપવે'છે.	૩૬

* ઘેરઘેર ચંદ્રવદની જોઈ રોહિણિને શંકા થાય છે કે આતે મહારા
પતિચંદ્ર ન હોય? + અંદરિયોનું સેહેર તથા દરખાજો.

પોયણાં કમલ કુક્ષિત જોડે,	વાત સેવક અને ઈંદ્ર કોડે;	
સેશ ના સૂરતસ્વેદ જણાય,	ધ્મિછતાનુગત ત્યાં કૂળ થાય.	૩૭
આપતો ગતિ લઈ મદ સ્ત્રીનો,	મત થાય ગળ રાજ હરિનો;	
નિત્ય તેહ વધતો ઊભરાએ,	તેજ લંક-પ્રમદા-દગ છાએ.†	૩૮
પુષ્પગંધ દુરગંધ અને છે,	અંગના શ્વસન જ્યાં પીમળે છે;	
અશ્વ મેધ તપ દાન કરીને,	ભોગવે ભવન ઇંદ્ર દરીને.	૩૯
વેગ ત્યાં મનથકી વધુ ધારી,	વાસવા સુરપુરે અમરારિ;	
વીર અસ્ખલિત જાય યશસ્વી,	અંતરાય ગણુતા ન મનસ્વી.	૪૦
ખોળ ખૂળ કરતાં નવ સાધે,	ઈંદ્રિજિત ગઢમાં તપ સાધે;	
વાત જાણુ પડતાં હરખે છે,	અશ્વ અન્ન ભુખમાં સુખ દેછે.	૪૧
ઝડ હેડળ જવે ઊતરે છે,	સિંધુવાર પળવાર તરે છે;	
વેગ વેગકરતાં વધુ ધારે,	વાર વીરવરનું વપુ શારે.	૪૨
અંગમાં ધવલતા સ્ફુટ થાય,	સ્પષ્ટતા ચતુરને સમજાય;	
પદ્મ સિંચન કરે સ્વરગંગા,	ઊતરે અગર વીરઅટંકા.	૪૩
કાપતો પવનનેપથ ભારે,	થાય સ્તંભિત નહિ પળવારે;	
સર્પનું કુંળ સમૂળ શમાવા,	દોડતો ગુરુડ શું જગ છાવા.	૪૪
વજ્રથી અસુરને કચરીને,	ચાર હોય ત્યમ પ્રાણુ ચરીને;	
દોડતો મદ ભયો સ્વરહાથી,	ભોમમાં ઊતરતો ત્યમ ભાથી.	૪૫
સાજ શીયળ તણી ન છુટાવા,	ચોરનો પણ પરાભવ થાવા;	
ધર્મ જેમ મમરૂપ ધરીને,	દુર્ગ મધ્ય ઠરતો ઊતરીને.	૪૬
દંતથી અધરને કરડીને,	દ્વારપાળ શિરને મરડીને;	
રક્તના શકુનથી મુદ આસે,	જેમ અંતક નિરંકુશ આસે.	૪૭
રંધંભકાજ ધડ મુઝકળ રોખ્યાં,	શીર્ષ તોરણુ વિષે બહુ ઓખ્યાં;	
પાટ વક્ષસ અને બરડાની,	ચક્ષુ મધ્ય કરતો અભિમાની,	૪૮

† ત્યાં ઓઝોને ગતિ આપી હાથીએ તેમનો મદ લીધો તે એટલો કે તે ઉભરાતાં લંકાની ઓઝોનાં નયનમાં ભરાયો.

રત્નથી કલશ પૂરણુ નાના,	દબ ધાય બહુ આંતરડાંના;	
હાડકાં કહિણુ ઈધન થાતાં,	માનુષીય ચરણી ધૃત તાતાં.	૪૯
વેદિકા નરક કુંડ બળે છે,	દોષથી રહિત છવ ગળે છે;	
રાય ગોવધ તણો કરનારો,	હુદ્ર હોમ કરતાં નવ હાંચો.	૫૦
નીલ રંગ બ્રહ્મ અભિજયળે છે,	રૂપ લેઈ જ્યમ ક્રોધ બળે છે;	
જય ઉચ્ચશિખ બોજન બાવે,	બૂખમાં વિરસ તે પણુ બાવે.	૫૧
જાળ અંગ ચઢતાં પશુ ત્રાટે,	બાળકી શરણુ કાળ બરાડે;	
ધાય ચર્ચર સ્વરો બળતાના,	હોમતાં વધુ કરે જ્યમ હા, ના.	૫૨
હોય અંતર દયા તલભાર,	વેદશે ન જન તે પળવાર;	
સીતઅર્થ ઠરતા પણુ વીરા,	પ્રેમથી જડ બને જન ધીરા.	૫૩
ધૂત્ર ગોઠ સઘળો ગઢ ઘેરે,	કિલ્લ વાસ બળતાં વધુ વેરે;	
મંત્ર ઘોષ ચઢતા પુરપાટે,	જવાળ મુખ ગિરિ શું ઇહ કાટે.	૫૪
બૂખ તર્ષ બય ઊધ ન જાણે,	હાલચાલ શ્રમને ન પ્રમાણે;	
ચિત્ર હોય ચિતર્યુ જ્યમ છાપે,	ઈષ તુષ્ટ કરવા ગિરિ તાપે.	૫૫
પદ્મ આસન કરી દઢ પાટે,	હાલ ચાલ ન કરે અસૂ સાટે;	
ધંદ્રિજિત તપ ધોર તપે છે,	સ્વાર્થ કૃત્ય નબળાં શિખવે છે.	૫૬
જાળ જેમ ધૃતથી પ્રસરે છે,	પ્રાણુ અભિ બળતાં નિકળે છે;	
ક્રોધ કષ્ટ સહતાં પ્રગમે છે,	મંત્રથી રથ તથૈવ ઉગે છે.	૫૭
મૃત્યુ હારજનનેપર રાખે,	અન્ય દે ન જય કે જશ પાખે;	
વજ્રકાય રથ ને હય તાતા,	આહુતિ બદલ દે કુળમાતા.	૫૮
ધોર કર્મ કરતાં નવ ભીતિ,	સ્નેહ હીન જડ નિદેયરીતિ;	
કુષ્ઠમાં નિરખતાં કપિ ચોંચો,	તર્ક રે' ન કૃતિનો ક્ષણ રોચો.	૫૯
પૂર્ણ જૈત્ર રથ નિકળતામાં,	સૈન્ય ભેદ લઢવું અરિ સામાં;	
એમ નિશ્ચય કરી લઇ ચેના,	બોલતો વચન વીર મજેનાં.	૬૦

જીજ્ઞાસી.

“મનો વૃત્તિને ઇન્દ્રિયો સર્વ જિતી, તજી માર-ચિંતા તજી મર્થુ ભીતિ;

- ધરી ઇશ્વરું તેમ સંત્રામધ્યાન, ચઢો, વીર યુદ્ધ લુહી સર્વ ભાન. ૧૧
- ઠગી બાઈને લંકનું રાજ્ય પામ્યો, પ્રભ પીડતાં દુષ્ટતીના વિરામ્ભો;
સતી રૂપનું નૈષ્ઠ્યથી પાન કીધું, ઠગી નારને ઊછિનું જોર લીધું. ૧૨
- હજોને હજોને હજો રાવણાને, હવે વાર ભાઈ જરા થાય શાને;
ચડે કોવઆવેશથી યુદ્ધ પડે, રહો દાવકા કેમ વીરા પ્રચંડ. ૧૩
- નથી અન્ન આજે થવાનું હરામ, નથી સૃષ્ટિમાં રાખવું દુષ્ટનામ;
નહિ થાય પાછી જરા ચાર પાની, ધરો ધ્યાનમાં મૂર્તિ સીતાગિબકાની. ૧૪
- ધરો સત્ત્વને સજ્જ યૈશ્વદ્ધ મા'લો, કૃપાણે અરિ રક્ષને કેડ ઝાલો;
સુવાડો સુરારિ ભરી ભવ્ય કાળો, કરો લંક મધ્યે ખરો કેર કાળો. ૧૫
- નથી ગેહ કે દેહનું કાંઈ કામ, નથી ભાઈ કે જહૈનનું કામ નામ;
નથી માત કે તાતનું લેશ સ્મર્યું, નથી નારની વાતમાં એક કર્યું. ૧૬
- નથી પુત્ર કે મિત્ર કે જીવ આશ, નથી રામ સીતા વિના અન્ય પાશ;
રણે રંગમાં કેશરી તુલ્ય ગાજ, કરો દુષ્ટના અંગની શાક ભાજ. ૧૭
- હજી હોય જીવ્યા તણી આશ ભેર, ભલે જાય અત્યારથી તેહ ઘેર;
ભલે તે પ્રિયા અશ્રુમાં મૃત્યુ ધારે, હમેતો રમીશું રણે રંગ ભારે. ૧૮
- સુણી એમ ચાલ્યા અટાટોપ માંડી, કવિ સર્વ જીવિતની વાત છોંડી;
સુરભા મનોવેગથી વેગ ભારે, ગયા યત્ર સૌમિત્ર ગિર્વાણુ મારે. ૧૯

સર્ગ ૨૩ મેા સંપૂર્ણ.

સર્ગ ૨૪ મો.

કુલવર્ણન.

ઉધાર છંદ.

- “રાવણુ વેશ કજ્જલ જાત, ભારે પાપ પુંજ અખાત;
 રાક્ષસ દુષ્ટ કેરી નાત, જેમાં આપની પડી ભાત. ૧
- દગને દુષ્ટ કેરા તાત, કીધા સદ્ગુણો તેં માત;
 જાણે જોર કેરો વાત, પણ તપભાર છે ન વસાત. ૨
- તું છે ધોર કર્મકનાત, જાણે દુષ્ટિ સાક્ષાત;
 કીધો ન્યાયનો તેં ધાત, મનમાં લાજ આજ કનાત. ૩
- મુંકી કપટથી ત્રણ બાણ, કીધો અસ્ત રણનો બાણ,
 એવા રામ સામે જાય, લેજો માતની તવ સ્થાય. ૪
- જેના બાણના ધા સખત, ખેંચેછે હથ તન રંત;
 આવે તે થજો તો ભક્ત, લજ્જા ધૈર્ય હિમ્મત ત્વંત. ૫
- આવા શું કરે ઉપાય, એવેથી રણે શું યાય;
 હાવે જો જિયારે જોર, કીધું પાપ તેંતો ધોર. ૬
- ખેસી પાંજરામાં કીર, મારે વેણુ કારી તીર;
 તેને વોર ક્યમ કેવાય, તેની માતકૃપ્પ લગાય. ૭
- કરતાં મંત્ર જંત્ર પ્રપંચ, અરિને દે બ્યથા જો રંચ;
 તેનું નામ દૂષિત થાય, તેનો વંશ નહોં જાય, ૮
- તેને સંગ્રહે નહિ લોક, તેને દેવ કરશે ફોક;
 તેનો પરી કરશે ત્યાગ, તેમાં કો ન ધરશે રાગ, ૯
- તેને ફાતડો કેવાય, નારી વર્ગમાં ન સમાય,
 તેના સ્મરું ઉપર “હાય”, તેનું શ્વાન માંસ ન ખાય, ૧૦
- તેનો સ્પર્શ દે છે નર્ક, તેને તેજ દે નહિ અર્ક;
 તેનો થાય ત્વહિ સંપર્ક, તેના દુઃખના શા તર્ક? ૧૧

બોળી ખીદ લજ્જ્યા વંશ,	કાધુ જો કરે ન વશંસ;	૧
માતા તોય અબળા નાર,	તેનો આજ છે ઉપકાર;	૧૨
આધી યુદ્ધ વણુ તે હાર,	છે સત વારરે ધિકાર;	૧૩
હાવે બાણુકેરો માર,	તા'રા પર ધશે ડમ ધાર.	૧૪
જાણી વિપ્ર તા'રૂ મૂળ,	જગ્યો લંકમાં તું શૂળ;	૧૫
લીધી શર્ણુ સાથે હાથ,	ક્ષત્રી મારશે નહિ બાણ.	૧૬
ખીની ઓઅધ્યા ડમ જાય,	જાયુ તે કદા પણુ જાય;	૧૭
મજશે એક દિને જો મૂર્ણ,	શાને ધાય ઢીલા ચૂર્ણ.	૧૮
તા'રૂ સૈન્ય સખજી લાય,	ચલવી મુકિત કરાં નાય,	૧૯
રણમાં વૈર સધજી વાય,	પે'લો દૂર કર તું ધાય;	૨૦
તા'રૂ લાય સધજી જોર,	સામદ મંડળિકનુ ચોર;	૨૧
તા'રૂ ધાય તે કર રાજ,	તારો જીવ લેવો આજ.	૨૨
ત્રાસી જાય તો કર માગ,	જોડી હાથ મારી માગ;	૨૩
સીતા આપ ઝટ આ વાર,	નહિ તો ધાય વિધવા નાર	૨૪
મહેણાં એમ બહુ વિધિ દીધ,	એણે વાત ઉર નહિ લીધ;	૨૫
જપમાં શુદ્ધ અંતર કીધ,	સાધે શું સમાધિ સિદ્ધ.	૨૬
ગંદી બોલતાં તવ ગાળ,	મારે યત્ન પર કપિ દાળ;	૨૭
તોપણુ જિંતી નહિ ઝાળ;	અમૃત જેમ વામે વ્યાળ;	૨૮
ત્યારે શેષતપ્યા ધામ,	જનવા ભીંડતા કપિ હામ;	૨૯
પાંડે આમ્ય શબ્દો કાન,	કરતાં દેહપર તોદાન;	૩૦
રગ રગ વૃદ્ધિ પામ્યો રોષ,	લેધ બાણુ કરતો લોષ;	૩૧
સામે ધાય ધરતો દર્પ,	જાણુ વિદુરેલો સર્પ.	૩૨
“હોહોકા” કરીને વીર,	અરિના પ્રાણ અર્થ અધીર;	૩૩
બનતી રુદ્ધ સમ તસંતીર,	ફેકે બાણુ સુર જ્યમ નીર.	૩૪
ધાયે ધનુસના ટંકાર,	નમના મેધને અનુસાર;	૩૫
અંમકે વીજ ધર્મણુ રક્ત,	વરષે સ્વર્ગથી જ્યમ રક્ત.	૩૬

કોને શીષ વાગે ખાવ,	ધાએ ઉબ્બુ રંગત જમાવ;	
તોપણ રીસ રોસને રીસ,	કરતાં કારમી દે ચીસ.	૨૫
કોના હાથ જીડી જાય,	કોની આંખ ડુરી જાય;	
કોની કેડ વૂરી જાય,	કોનાં હાડ ભાગી જાય;	૨૬
કોના ચોટલા ચુંટાય,	કોનાં શીર્ષ દિવ્ય કપાય;	
કોનું હૃદય પણ ભેદાય,	મરતાં કો ન પાણી પાય;	૨૭
તોપણ યુદ્ધમાં નિમજન,	અંગો સર્વ ધાતાં ભજન;	
ખમણ વેગ સાથ કબંધ,	દોડે મારવા થઇ અંધ.	૨૮
મૈત્રી મર્ણુ સાથે કીધ,	જીવન આશ મુંકી દીધ;	
તેના વેગનો નહિ પાર,	માર્ગ લક્ષ કાઢિ હાર.	૨૯
જેને અંમનું નહિ ભાન,	જેને ભાગ્યું રણનું તાન;	
તેણે પરી કીધી તુટ,	તેણે મહી કીધી પુટ.	૩૦
દાંતે કાલતાં સમશેર,	કેણે લક્ષ કીધા જેર;	
જાણે અંગ ચઢિયો ફેર,	ફેરે તેમ કરતા ફેર.	૩૧
જાણે દિશાના દિગપાળ,	આવ્યા શેષ તજી પાતાળ;	
આવ્યો ફાળ ભરતો કાળ,	શક્તિ સૈન્ય લેઈ કરાળ;	૩૨
આવ્યા રુદ્ર પણ અગિયાર,	રણમાં ભાગ લે આ વાર;	
એવું યુદ્ધ વિપરીત થાય,	ફાટી વજ્ર હૈયું જાય.	૩૩
જોડે ખાણ લેવા પ્રાણ,	તેનો વળે વચમાં ધાણ;	
ધાએ પણ છપર પણ તાણ,	રેતું એક નહિ એધાણ.	૩૪
વાએ વાત ચાલી જાય,	જાણે લંકમાં ન સમાય;	
જીમણ પાર જીડી જાય,	મહોત્તળ મધ્ય ઉતરી જાય.	૩૫
જાણી વાત આ લંકેશ,	કરતો ચિત્તમાં મસ કંકેશ;	
જાણે હૃદયમાં આવેશ,	ખાતો હોડતાં પણ ઠેશ;	૩૬
ઝાંઝોનો ઉતર્યો ઉજેશ,	હિમ્મત હોય શાની લેશ ?	
તોપણ રાખતો મસ દેશ,	સેના મોકલી ત્યાં બેશ;	૩૭

અરિને મારવાનું તાન, તેનું આજીવા અવસાન;	૩૮
વારે વાર ફે છે શિખ, પીધું સઘ લલના વિખ.	
જાણે બાદપદનો મેલ, તેનું તૂર્ત તાણી તેગ,	૩૯
આવે સૈન્ય અપરંપાર, તેતો યાય ક્ષણમાં ઠાર.	
કોના દીનતાપોકાર, કાને ના પડે પળવાર;	૪૦
મરતાં હીં માણે હિર, જાણે ચઢ્યું સતીને શૌર્ય.	
વાગે બાણ કારી ફૂર, તોએ યુદ્ધમાં મગર;	૪૧
વાગ્યાનું જરા નહિ ભૂત, જેને યુદ્ધમાં છે ધ્યાન.	
જીવ્યે લાખના કેવાય, મરતાં લાખ સવ્વા ધાય;	૪૨
ત્યારે વ્યૂહમાં જયકાર, કરવો શે નહિ આ વાર.	
એવા ઝટ કરતા તર્ક, યોદ્ધા હોડતા જ્યમ કર્ક;	૪૩
ઘાતા યુદ્ધજળમાં ગર્ક, કરતા અસ્ત જાણે અર્ક.	
દા'ડે પડી જાણે રાત, યાતો સૂર્ય કરનો પાત;	૪૪
આંખે વદન નવ દેખાય, પરકે પેતિકા ન જણાય;	
મૂવો કાણુ તે ન જણાય, જીવન્તો નહિ પરખાય;	૪૫
કો'ની સાથ કરવું યુદ્ધ, તેની ના મળે કેં શુદ્ધ.	
માંહો માંહ લઢતા વીર, કાપા કાપી કરતાં ધીર;	૪૬
મારે બાઈને પણુ બાઈ, સસરાથી હણાય જમાઈ;	
મારે પુત્રને નિજ તાત, મિત્રે મિત્ર કરતા ધાત;	૪૭
ત્યારે ત્રાસમય ધમશાણુ, યાએ યજુકુંડ મશાણુ.	
તે દિન યુદ્ધમાં ઘઘ સ્થિર, ધરણી જે ઢળ્યા રણધીર;	૪૮
તેનો ધયો યાદવ વંશ, જેમાં કૃષ્ણ છે અવતંસ.	
સામાં આવતાં જે બાણુ, હોડાવે વીરાના પ્રાણુ;	૪૯
જાણે બાણુરૂપે વાત, આવે યુદ્ધમાં સાક્ષાત.	
જ્યાં ત્યાં બાણુબાણુ કૃપાણુ, જ્યાં ત્યાં વળે જનનો ધાણુ;	૫૦
શરમય સૂદિ સધળી ધાય, જાણે સ્થાનમાં ન સમાય.	

જાણે ધર્મ જીવિત લાજ,	જાણે રાજ સુખ સમાજ;	
જાણે મોક્ષ વૈભવ દાર,	રાખે યુદ્ધપર આધાર;	૫૧
એવો કોપ કરતા વીર,	ફેંકે કારમાં બહુ તીર;	
એવાં પડી થોકે થોક,	તોડે અદ્રિ લોકલોક;	૫૨
ભેઈ મુઠ્ઠા ઉડી જાય,	બાળુઅંધ પણ લઇ જાય;	
કોના છીનવી મણિદાર,	ગિચ્ચી ચઢે શરની દાર;	૫૩
ચોંટી અભમાં જઇ તેહ,	પાડી વજ્રમાં પણ વેહ;	
તારા રૂપ તે દેખાય,	જેનું તેજ ક્યાં ન સમાય;	૫૪
છૂટે ખરા તારા આજ,	છોડી સ્વર્ગ કેઈ તાજ;	
તેના લાખ કડકા થાય,	કાઢીનૂર તે લહેવાય;	૫૫
તોપણ તેજ શાનું થાય,	ભારે અન્નનો સમુદાય;	
જાએ સ્વર્ગને પાતાળ,	જાએ અધિમાં તત્કાળ;	૫૬
તોડી જાય ગદ કૈલાસ,	જેમાં ધૂર્જનીનો વાસ;	
જેછે ત્રિશૂલથી સુરક્ષ,	પુત્રી સાંપનો જ્યાં દક્ષ.	૫૭
જેમાં ભુત ગણ છે લક્ષ,	જ્યાં છે અભય કેરો પક્ષ;	
જ્યાં છે કાળ જેવા અક્ષ,	જ્યાં છે પ્રાણ ધાતક જક્ષ;	૫૮
ત્યાં થઇ કાળ રૂપ અકાળ,	પાડી પુત્ર જનને કાળ;	
મારી ભવ લગાટે કાળ,	ભેદે બાણ શશિવર બાળ.	૫૯
તેથી થાય અમૃતપાત,	પીતાં શિરસ થઈ રળિયાત;	
પામી જીવ રડા ચઢ,	કરતાં હાસ્ય ભુંડાં અઢ;	૬૦
જેઈ વ્યાળ મસ મકળાય,	મારી ટુંક ડસવા ધાય;	
તેનો થાય મસ ખમળાટ,	થાએ ભુતના કકળાટ;	૬૧
સિદ્ધિ નિર્વિકલ્પે રોધ,	થાતાં રંજી કરતા કોધ;	
ત્રીજી જિન્મલે છે ચક્ષ,	અગ્નિ સર્વ કરતો બક્ષ;	૬૨
આવે બાળવાને વ્યૂહ,	પૂરો ના પડે પણ જીહ;	
તેથી સાગરે ભય થાય,	વડવા રૂપ શૂં થઈ ભય,	૬૩

તેથી અંબુધિ સૂકાય, તનયાથી નાહ સહેવાય;	
વિનવે નાથને બહુ વાર, ચઢવા શ્વસર કેરી સ્હાય;	૬૪
સૃષ્ટિ છેક ઓછી થાય, ધડતાં વાર પાછી થાય;	
અમથો દેવસોક ભરાય, તેનું દુઃખ અંતર થાય;	૬૫
તેથી ઇંદ્ર બ્રહ્મા દેવ, વિનવે ઇષ્ટને તતખેવ;	
હાવે સ્હાય આવો નાથ, પકડો દુષ્ટ કેરી નાથ;	૬૬
તેથી પૂર્ણ ધારી પ્રેમ, વિશ્વને કરીને રે'મ;	
લક્ષ્મણને દિધું બળ પૂર્ણ, કરવા ઇંદ્રરિપુને ચૂર્ણ.	૬૭
કૂદી મારતા બહુ અસ્ત્ર, વીરા છેદતા તન વસ્ત્ર;	
લેતા શસ્ત્રનું પરમાણુ, ઓળખવા કરે અનુમાન.	૬૮
બેના યુદ્ધની તતખીર, સુણતાં પંડ થાએ વીર;	
તેને વર્ણવી ક્યમ જ્યમ, તેનો વાદ શેણે થાય?	૬૯
પરચુરામ બાણાસુર, આધુનિક અર્જુન શૂર;	
ચોક્કા બીંમ દ્રોણ કરાળ, પૃથ્વીરાજને શૂં પાળ;	૭૦
તેનાં યુદ્ધ નવ લેખાય, એટિત બાળનું કે'વાય;	
જ્યારે યુદ્ધ આ સમજાય, શખના ઓધ ગિરિ જ્યાં થાય.	૭૧
શાસોધાસ બોજે લાગ, લેઈ રૂપ લઢતા નાગ;	
તેવે દેવદાસાથ, લક્ષ્મણ કાપતાં અરિહાથ,	૭૨
નાંખી રા'ડ ફાટયો પા'ડ, માંડી જેમ નૂતન રા'ડ;	
માંડી સિંહ જેની ફાળ, બેડો શત્રુ માથે કાળ;	૭૩
જીતાનું થયે પણ સ્મરણ, ખેંચી લક્ષ્મણે અરિચણ;	
જીતાર્યો રિપુ ને રીસ, ઉતાર્યું ધડેથી શીપ,	૭૪
જીતાર્યો ધરાનો. ખાર, જીતાર્યો શૂરાનો ખાર;	
જીતાર્યો દશાનનગર્વ, જીતાર્યો મહેણાં સર્વ,	૭૫
જીતાર્યો * સુતાના કેશ, જીતાર્યો સતીનો કલેશ;	

* સુત્રોચના શેષની ફીકરીછે, અને લક્ષ્મણ શેષનો અવતાર કે'વાયછે.

ઉનાયો તમે લંકેશ, બિતાયો જળે દીનેશ.	૭૬
ઊડયા હાય નારીધામ, ઊડયું શીરે જ્યાં છે રામ;	
રમે ધડ કરે સંધામ, માર્યા લક્ષ કપિ આ ઠામ.	૭૭
હાહાકાર વરત્યો અત્ર, સંભિત ચિત્ત છે સર્વત્ર;	
રાક્ષસ બાંદરાં દિગમુદ, હવે હસ્તિ પશુ નહિ શુંડ.	૭૮
ઓચિનું થયું શું આજ, જાણે સાવ મારે ખાજ;	
જાણી થયું બકનું રાજ, રાક્ષસ વગેં આવે વાજ.	૭૯
રણમાં થાય નાસાનાસ, બિન્નો કો ન કે'વા “હાણા”;	
દોડી સહેજ ઠોકર ખાય, તેનાં અંગ સહુ ચગદાય.	૮૦
ન્યારે ઇંદ્રિનો જિતનાર, રણમાં થાય અસિંધી ઠાર;	
ત્યારે સેનના શા બાર, છોડે જીવ લાખ હજાર.	૮૧
છોડે કાંચળી જ્યમ સર્પ, છોડે યોગિયો જ્યમ દર્પ;	
છોડે પંડિતો જ્યમ વાણુ, છોડે પાટવી ત્યમ પ્રાણુ.	૮૨
મુંકી ઇંદ્ર કેરું નૃત્ય, મુંકી રોજનું શુભ કૃત્ય;	
આવે પરીનો સમુદાય, રંભા મેનકા પણ ધાય,	૮૩
કરવા ઇંદ્રજિતનું લમ, રે'વા રોજ એમાં મમ;	
પરવશ ચિત્ત કરવા આજ, સ્વાધીન તોય મુંકી લાજ;	૮૪
લોભી જેમ ભારે દામ, કામી જેમ રૂડી ભામ;	
વીરા જેમ કીર્તિ કોટ, લેવા મુંકતા મસ ડોટ;	૮૫
તેવી પન્નિણી નવરંગ, થાએ છે બિગાડુ અંગ;	
છૂટા ઉડતા પણ કેશ, કોમળ ખાય વાંચે ઠેશ;	૮૬
જાણે રત્ન નિધિ લુટાય, સુધાનો ધડો વહી જાય;	
અથવા પુત્ર લેવા કાજ, મળવા કેળુવાની રાજ;	૮૭
દોડે હોંસથી લે આસ, તેની પૂર્ણ આવે વાસ;	
વામાં સર્વ તે અથડાય, તેનો શબ્દ મધુરે આય;	૮૮
પગનાં વાસતાં નૃપુર, મળતું બંગડીનું મર;	

જાણે સૂચવે વાદિત્ર, પણે કીર્તિ ને સૌમિત્રં. ૮૬

દોહા.

ભાણુ પ્રતાપી લંકના, સુલોચનાના પ્રાણુ;
જાણુ અન્તરે કુમિયા, ભરદરીએ જ્યમ વ્હાણુ. ૮૭

સર્ગ ૨૪ મો સંપૂર્ણ.

સર્ગ ૨૫ મો.

સુલોચના વિરહ વર્ણન.

વિયોગિની અથવા વૈતાલીયવૃત્ત.

પતિની છબિ ધારતી સતી, સ્થિર ચિત્તે પ્રભુને યથા જતિ;
ભમણે કર ધારતાં રતિ, સમ સુતી ઉમરે પ્રભાવતી. ૧

હવણે પતિ ઘેર આવશે, મનમાની વહુને લડાવશે;
મખથી પરવારશે યદા, પ્રિય અંકે શિર ધારશે સદા. ૨

ત્યમ, ઘાટ ઘડી ઘડી ઘડી, મદમાતી મુદ હીંચકે ચઢી;
હવણે શ્રવણે ન સાંભળે, જગમાં નાદ મહા થતા ભણે. ૩

મૂન વત્સલ-નાથમાં ધરી, પરથી મુક્ત રહે સતી ખરી;
ધરતી નવરંગ અંગને, રતિ તોએ પ્રણમે અનંગનો ૪

નમતી લક્ષના નમે ધણુ, ક્ષતન નીચે પણ યાયના અણુ;
ક્ષત નિત્ય થતાં નવિરમે, અભિમાની નહિ ગર્વ નિર્ગમે. ૫

નવ ભાન લગાર યુદ્ધનુ, નવ લેખે ભણુકાર સુતનુ;
મનમાં પતિને ધરી દ્રવે, સુખ સંયોગ તણુ અનુભવે. ૬

જ્યમ સન્નિધિ આપીને જવે, ઊર નાભી કટિલંક વાળને;
નિજ દ્રવ્ય ગણી ભવોભવે, પતિ રવેચ્છા, અનુરૂપ ભોગવે. ૭

- જ્યમ હાસ્ય વિનોદથી રંભા, રમતી લાજ તણી તણ તમા; ૮
 થઇ બાહ્ય વિકારથી પરી, મનનો વેગ પતિવિશે ધરી.
- ધરતો સ્મરતિ રણાડગણે, યશ-કીલ્લો મૃત શત્રુથી ચણે; ૯
 પણ તે સમયે ધરી રતિ, રમણી સંગ આહો! રમે રતિ.
- અતિ પ્રેમ પ્રકોપ આદરે, સ્થળ એકાન્ત વિયોગ ના કરે; ૧૦
 અલગી'સતી રે' ન નાથથી, તન જૂઠાંપણ લગ્ન ચિત્તથી.
- પણ શક્તિ વિવિં મહાધરી, ન અદેખાઈ કરે જરાપરી; ૧૧
 ગુણ, રૂપ, સમૃદ્ધિ યોગનો, ન થવા દે સહવાસ રે! ધણો.
- હસતી જવ સાય હાસ્યથી, નયણે મત્ત પ્રમોહ ભારથી; ૧૨
 નખથી નખરાં ખરાં કરે, પતિનો દેહ સુખાહુમાં ધરે.
- મુખથી જ્યમ ચુંબતી પતિ, અધરોષ્ટે વમતી સુધાઅતિ; ૧૩
 ક્ષણમાં ભૂકુટી ચઢાવતી, બહુમાને જ્વલિને નિવારતી.
- પણ તિર્યગ દૃષ્ટિથી જુવે, તવ રોમાન્મય થતો રવેરવે; ૧૪
 મુખમાં મુખ ભેળવી પ્રિયા, જ્યમ પારાવતની કરે ક્રિયા.
- થઈ અમૃત પાનથી રમા, મન આહ્લાદતણી ભરે સીમા; ૧૫
 રતિ હોય ઊતારતી ગણે, અથવા મધ સુકંઠમાં ગણે.
- ત્યમ વૃત્તિ પરાધીના થઇ, “પ્રમદા” કેવળ પ્રેમદા રહી; ૧૬
 હળવે દઈ ચીસ કારમી, વિરમી લાજધરી રહે નમી.
- મુકતી શ્રમ શ્વાસ પદ્મિણી, દીપતી કાય સુવર્ણની ધણી; ૧૭
 રમણી હરખે સુવે ચતી, જ્યમ સ્નેહે નહવરાવતી પતિ.
- બહુ એટિત હાવભાવથી, અથવા વલ્લભને રમાડતી; ૧૮
 કુચ વામ કરે ધરી રહી, શ્લથનીવી કર દક્ષિણે ઝહી.
- કચ ચાલનથી ધરે પુઠે, પતિ રોકે દઈ ઠેશ અંગુઠે; ૧૯
 સહુ ગાત્ર શિથિળતા ધરે, પરમાનંદવિષે ત્રિયા તરે.
- બહુ ગોપિત તોય ગૌદ્રવે, સુખસીમા ત્રણ લોકની જવે; ૨૦
 વિરહે પણ નાથને ધરી, નવસા રંગ રમે કૃશોદરી,

- પણ અંતરને જાડે ખુણે, અવળો સંશય લેશ ના ગણે;.
જવ વક્ર દૌપે અનંગથી, તનમાં રક્ત ચઢે જામંગથી. ૨૧
- ઠરતી પતિ બાહુમાં યદા, વમતી નાર વિયોગ આપદા;
તવ રક્ત પડ્યો ધરી ધ્રુજ, સ્તન સ્નેહાર્ણવમાં કરામ્બુજ. ૨૨
- ઉછળી વનિતા સમાધિથી, ઉછળ્યો શોક સમુદ્ર પાજથી;
ઉછળ્યો પણ ક્રોધ ચિત્તથી, ઉછળી વક્ષસ શાન્તિ ભાવથી. ૨૩
- ક્ષણ મૂર્છિત થાય સુંદરી, ક્ષણમાં સ્તબ્ધ બને કૃશોદરી;
કરપાય ધરી ક્ષણે રુવે, ક્ષણ ન્યાળી કર નાથનો જુવે. ૨૪
- ક્ષણ શાપ થકી દિશા ભરે, ક્ષણ રોળી તન આંખડી ભરે;
ક્ષણ શૂન્ય બની ધણી જપે, વનિતા દીન વિલાપ આલપે. ૨૫
- “પતિ વલ્લભ છેતરી પ્રિયા, કરતાં વાત સટી ક્યહાં ગયા;
હવણું ઝટ આવુણું કહી, હૃદયે પ્રેમ જરા ધરો નહિ. ૨૬
- કર દક્ષિણ લગ્ન કાળમાં, કર વીંટી બનતો વલાલમાં;
દષ્ટ તે પણ આજ એકલો, થઈ મહારા પ્રભુ દૂર ક્યાં પળો ? ૨૭
- કરમાં કર આંખ આંખમાં, હૃદયે અંતર અંગ અંગમાં;
મનમાં મન મેળવી હવે, કર દીધે પતિ કેમ પાલવે ? ૨૮
- પરણ્યા બહુ લાડકોડથી, મકલાતા તન હેમ છોડથી;
નવ અંતર રહેજતું સહો, મુજ વક્ષસ્થળમાં રમી રહો. ૨૯
- સધળી મન વાંછના ભરી, કરતા પુષ્ટ પ્રિયા કૃશોદરી;
રમતા રણુવાસમાં સદા, ક્યમ આજે રણુવાસમાં પડ્યા ? ૩૦
- તમ સંગ પતંગના કર, રમતાં રંગ અનંગનાં શર;
નગણું અણુ પ્રેમ જ્યાંભણું, તમહીણી પણ ભરમ હું બાણું. ૩૧
- બહુ પ્રેમ મને બતાવતા, હૃદયે લેશ શકે ન ધારતા;
અથવા ક્યમ સંચરો ફરી, ગૃહકારાગૃહ નારતું કરી. ૩૨
- અમળા નિજ આશ્રયે ધરી, વણુરક્ષા ક્યમ એકલી કરી;
પણ સ્વાર્થ ભણ દયા તજે, ન મનસ્વી જન પ્રેમને સજે. ૩૩

નવિચાર ક્યો ભાવખ્યાના,	પથ લીધો મુજ હીન સ્વર્ગનો;	
શઠ સ્વારથલમ સર્વથા,	નવ ધારે પરદુઃખની તથા.	૩૪
પરણ્યા જ્ઞાતવ વેદિકાપર,	ચઢિયા નાથ ધરી ત્રિયાકર;	
ઝુરતી પ્રમદા હવે છતે,	સ્વરસોપાન ચઢાય આમ તે?	૩૫
ભ્રમ સોગન કાલ આપતા,	મુંજમાં સ્નેહ બધો શમાવતા;	
અમ શોક કરી હવે ચશ્યા,	અસિના કૃત્રિમ ભાવમાં કસ્યા.	૩૬
મુજથી અતિરૂપ ક્યાં હતુ,	કુળ એનું પણ થાય ના છતુ;	
ઝુલુહીન તથાપિ નારના,	અવળા ધા ગુણકાર શું ગણ્યા.	૩૭
ઘટ વજ શરીર પંજરે,	ભરતા સ્નેહ બલે ધણો વરે;	
ઘટ ભમ સમાન તે કરી,	સરવાલો અસૂ સાથ શું હરિ?	૩૮
નવ ક્લેશ સહો પિતાગૃહે,	નવ રેતી તમ સંગ નિઝહે;	
ગૃહ હર્ષ વિના ન સંમ્રહે,	ગૃહ ના થાય વિભોગ વિઝહે.	૩૯
પણ આજ લલાટ ટુટતાં,	કુલ તોએ થઈ બાણ મૂટતાં;	
વિષ તુલ્ય બને વળી સુધા,	પ્રભુ પાસા વ્યથમાં પડે જાધા.	૪૦
નવ આશ્રય અન્યનો કયો,	નવ વિશ્વાસ જરા બિન્ને કયો;	
પતિત્યક્ત વ્યથા ન તે સહે,	ન વિખૂટી હરણી ક્ષણે રહે.	૪૧
વિરહાનળ સર્વથા બળે,	સ્થળ પૃથ્વી નભ મધ્ય ના મળે;	
કુબ્ધતો તવ શોકસાગરે,	તમ નારીપર ક્રોધ વાપરે.	૪૨
પ્રિય પાય પડી રડી કહું,	નવ જૂદી કરવી ભલી વહુ;	
અસિલમ સુલોચનાસટે,	નવ પત્નીવ્રતને જરા ઘટે.	૪૩
પતિ રાસ વિલાસ આદર્યો,	રતિ કંદર્પ અદર્પમાં ધણો;	
બહુ તે ઈરવા હવે કરી,	ડસશે ઝેર રગે રગે ભરી.	૪૪
કુણ ચુંબન હોંસથી કરી,	સ્તન ચૂર્ખાઈ તજવશે ફરી;	
રમશે કુણ આપને જવે,	મુજ વક્ષસ્થળ ખાટમાં હવે.	૪૫
વરસો પ્રભુ સ્નેહ આંખથી,	લતિકા પુષ્ટ બનેલ તેહથી;	
પણ વર્ષણ બંધ થાય છે,	તવ નિસ્તેજ બણી સુકાય છે.	૪૬

વળગી તમ સાથ સાધવી,	નિરખી રોજ સુકાય માધવી;	
પણ તે બહુ રીસ કાઢશે,	ઘૂતની સાથ વિલાસ માંડશે.	૪૭
શશિ પદ્મ વસંત આજથી,	વ્યથ દેશે વિપરીત રીતથી;	
અથવા તમસાથ આવવા,	મુજને સાથ થશે વાહવા!	૪૮
મુજ કારણ શોક છે નહિ,	પણ લંકાજન ઝૂરશે સહી;	
અભિરામ મુખેન્દુ નીર્ખવા,	પતિ બહાણે જન ક્યાં જશે હવાં?	૪૯
પ્રમદાપર પ્રેમ રાખવો,	પરનારી કૃત સંગ ત્યાગવો;	
શિખશે ઊગતા નં એ યુવા,	જન વૃદ્ધો પુરશે હવે કુવા.	૫૦
પતિ! માત મનોહરી સતી,	તમ રનેહે ઠરતી સદા હતી;	
ઝુરતી કુટતી મરી જશે,	અથવા ડા'પણ આજથી જશે.	૫૧
ધરમાં હસતે મુખે જતા,	ભગિની ભાઇ પગે વિટાળતા;	
મુજ સન્મુખ દૃષ્ટિ નાંખતા,	મૃદુ વાક્યો ગુણકાર ભાખતા.	૫૨
નવ કોપ ગૃહે કદા ક્યો,	ક્ષણ એછો નવ પ્રેમને ધર્યો;	
પણ હાય હવે દશા ફરી,	મુખ વીણાં સ્વજનો રણાં કરી.	૫૩
ગજ ચાલ કૃપાળુ કાળજી,	વચનો માર્મિક કાનમાં હજી;	
સહુ સાંભરતાં વધે વ્યથા,	જગમાં છે સ્મૃતિ દુષ્ટ સર્વથા.	૫૪
પતિ! પુન્ય ત્રિલોકનુ હવે,	પરવાર્યું કુળદીપ હોલવ્યે;	
પશુ પક્ષિ થયાં દયામણાં,	ક્યમ લેશે તમ નાથ ભામણાં.	૫૫
ગૃહકંકપ્રમ્મ સુશોચના,	બહુ બહાલી જીવજન અંગના;	
વિધવા પણ ખેંચતે કરી,	ધિક! આ કંચન કાય પહરી.	૫૬
પતિ! જીવસમાન જાળવી,	ક્યમ દુઃખાર્ણવ મધ્યકાલવી;	
થજી મૂંઝત દાહથી બળું,	અમળાનું ગળુ હોય કેટલું.	૫૭
ધર પ્રસ્તુત શુદ્ધ આદરી,	નહિ સીમંત અભિરુચિ કરી;	
નવ પુત્ર તણાં સ્ત્રીધાં મુખ,	નવ દીકુ ધરમાં વધૂમુખ.	૫૮
યુવરાજ ગૈરે ધરી ધર,	ન થયાં કારજ ભારથી પર;	
નવ રાગ વિરાગ સાધિયો,	ધિક્ એજે અવતાર ગાળિયો.	૫૯

અથવા ચળ પ્રીતિ હું ધરૂં,	પતિ જતાં ક્યમ દેહ આ ધરૂં:	
વિરહાનળથી બળું અતિ,	પણ છાતી ન કઠોર ફાટતી.	૬૦
ચિરકાળ વિયોગ નાથનો,	હલકો દેહ થકી અરે ગણ્યો!	
નહિ તો કર એકસો ગ્રહી,	ક્યમ સંસાર વિષે શકું રહી?	૬૧
ક્ષત અંગ વિષે ધણા કરે,	પતિ સાથે પણ હર્ષ વિસ્તરે;	
અરુઝકર આજ તે કર,	પણ દે શોક ધણો વિના વર.	૬૨
પતિકારણુ દેહ જો ધર્યો,	પતિને સાચી પ્રયાણુનો કર્યો;	
તવ આ ક્યમ વાર થાયજે,	પતિ નિર્વાણુ પદે સમાય છે.	૬૩
બહુ અંતર વારથી પડે,	મનથી વેગ પતિ તણો અરે;	
નહિ વાર વિચાર શોચના,	કરતાં દેહ ધરૂં અમૂ વિના.	૬૪
વણુકારણુ થાય જો સ્થિતિ,	અમથા સંશયમાં પડે પતિ;	
રમતું જવ નાથ હાથમાં,	તવ શો શોચ ચર્ચિત વાતમાં.”	૬૫
મન એમ વિચાર આદરી,	સહિ સોજો નિજ વાસમાં ધરી;	
સર્તી ગદ્ગદ કંઠથી ગિરા,	વદતાં દુઃખ તણા વહે ઝરા.	૬૬
જગરાગ વિરાગમાં ધરી,	વિચરે મૃત્યુ સમીપ સુંદરી;	
રણુમાં પતિદેહ ખોળવા,	નિકળી રૂપ ધરે યથા શિવા.	૬૭
શમ ઓધ રમા ઉકેલતી,	જ્યમ દેવી મૃત સાથ ખેલતી;	
લઘ નાથ કમંધને સખી,	શણુગારી મણિયુક્ત પાલખી.	૬૮
શિર રાધવસેનમાં ભણી,	ગત ચાલે જ્યમ મત્ત હાથણી;	
ભય મોહ વિકારથી પરી,	પતિ લેવા જ્યમ હીંડતી પરી.	૬૯

સોરઠો.

વડવાનળથી જેમ, ગંભીર સાગર ઊછળે;
વિરહાનળથી તેમ, ચિત્ત સુનયનાનું છળે.

સર્ગ ૨૫ મો સંપૂર્ણ.

સર્ગ ૨૬ મો.

શિખરિણી.

- નદી જેવી કન્યા પ્રિય સહચરી પાર્શ્વ ધરતો,
કરેછે ઉછાળા હરખભર શું નૃત્ય કરતો;
દયાવીને જવાળા પરવશ કરી અગ્નિ વણવા
કરેછે શું ચાળા જલનિધિ રવિ સાથ લ'ડવા. ૧
- અનુરોને સુરો અચળ અહિનો જોગ કરતાં,
મહા યત્ને વિશ્ણુ જળનિધિ વલોવે જળ છતાં;
મહા રત્નો તોએ અમૃતયુત દેછે અવિકલ,
મહાત્મા સોરંગી સમ પીડિત દે રંગ નવલ. ૨
- ક્ષણે ધાધ ધાર્ઠ સ્થળ પુલિનને જાય મળવા,
ક્ષણે ધીરે ધીરે મૃદુકણ દ્રવે વૃક્ષ ફળવા;
જણાવે છોળોના ધવલ જળથી સ્નેહ વિપુલ,
અહો! અંભોધિની મહોઝઘનમાં પ્રીતિ અતુલ! ૩
- મહા વૃક્ષો તારા શશિ રવિ અને આભ ગળવા,
ભત્રી ભુડી વસ્તુ ઉદર દરીની મધ્ય ભળવા;
વિરાટે રાખ્યુંછે મકર સમ પો'ળું વદન કે,
ભણેછે ખાવાની રીતિ મકરની સાગર શકે. ૪
- પ્રભાવે છે મો'ટો અકલિત ઊંડો શ્યામ શરીરે,
પ્રસન્નાત્મા શ્રીમાન્ ગર્ભોર મલ રાખે નલગિરે;
નથી એ મસ્તાની અતલિખળ ખારોપણુ જળે,
અરે આ સંસારે સકળ ગુણુ એકસ્થ ન મળે! ૫
- હણુ જે જોતામાં દ્વિરદ ગણુને સિંહ જખરો,
ધરાને ધૂમ્રવે જવલિત મુખ જે ભૂધર ખરો;
કરાવે જે મૂર્છા મુખરસ્વર ખાત્યા બનથડી,
તણે ત્રાસે એવા અતુલિત મહાયંડ ધૂનિથી. ૬

રૂપાળી કાન્તાનાં સ્તન ઝધન આલિંગન ભરે,
સુગંધી સાહીને ત્રણ ભુવન આશ્વાસિત કરે;
વિયોગી સંયોગી હૃદય ભરતો દિવ્ય મુદથી,
સુધા જેવા એવા સ્વર્નનિત વિદેહી પવનથી.

વહે લક્ષ્મી જેમાં લટભ લટકાળી મધુરતા,
શૈશી વર્ષે જેમાં અતિશય સુધાની શીતળતા;
પ્રિયાના લાવણ્યે લવણુ રસ વામે સ્થળ સ્થળે,
મહાત્માના હૈયા સમ પુનિત તે શીતલ જળે.

મહા મોજાં નાંખી વજ્રય રણુકાનો સ્વર કરી,
ગૃહે શાન્તિ ભારી મનુષ્ય પ્રતિયાંચલ્ય પ્રસરી;
જનેતા લંકાના પદતળ વિષે અંબલિ ભરી,
મહત્તા રીઝાવી જળનિધિ કરેઝનિત્ય બસરી.

મહાલક્ષ્મી સાથે જગત પતિને ટૈસ્તુભ મણિ,
હારિ માટે હાથી ત્રણ ભુવન કાળે નિશમણિ;
સુધા દેવોને ને ગરલ મદિરા ઈશ અરથે,
દધ મો'ટા અગ્નિધ; સતત યશની વૃદ્ધિ ગરથે.

કણો છંટાએછે લધુ શીતલ શ્રીસૈકતવને,
ચઢી જાણે માતા ત્યમ ધુનિત ભૂરુહ પવને;
પડયા ના'ના મો'ટા કઠિણ પથરા કૃષ્ણ તટમાં,
ધસે તેમાં વારિ જળનિધિ રહે તોય વટમાં.

પશુ ત્રાડે દોડે મુદિત મન ઝિઝૂખલ બને,
રમે પક્ષી પ્રાણી જળચર નિરાંતે સુરતને;
ધરે પ્રીતિ, ભીતિ રહિત બહુ કલ્લોલ કરતાં,
હરાવે આત્માને રસિક રમુઝી ગાન રટતાં.

હરાવેછે આત્મા વિરહિત તણો વિસ્મરણથી,
ઊતારેછે જીવો ત્રિગુંણિત અવિદ્યા શરણથી;
જરાચિંતા ક્યાંથી પરનિજ યદાવૃત્તિ
કહેા સું શું અત્રે મહત્ જનનો સંગ .

મહે આંકાશેથી મલ રહિત આંભાસ ન કરો,
 નદી નાશી કરો પુનિત ગુણુ ધારે કૃતિ ખરો;
 ધૃતિ પૃથ્વીથીને અચળ સ્થળથી ગૌરવ ધણુ,
 મહાત્મા ખેંચેછે ભ્રમર સમ સાર સરવતુ. ૧૪

સ્વભાવે બેરંગી પણ વરણુમાં શ્યામ વિલસે,
 ગળી જતાં સર્વે ધવલ સ્મિતથી પૂરણુહસે;
 ખરૂં ખારૂં પાણી પરઉપકૃતિથી દૂર રહે,
 અહો! આ અંબોધિ અસુર વસતી નિકટ વહે. ૧૫

જગે મત્સ્યો કચ્છો મગર દિનને રાત વસતા,
 રમી ખાતાં પીતાં લધુ ગુરુ સદા જીવ ઠરતા;
 કરે ધંધા ધારી નિજ ઉચિત ત્યાં બાધ ન નડે,
 ખરે પૃથ્વી જેવું જળ નિધિ પ્રવાહી સ્થળ જડે. ૧૬

તટે ચારે ખુણે સરસ કદળી સ્થંભ દીપતા,
 કરીછે અંધોળી ધુળ ઉપર વાગા પ્રસરતા;
 સ્થળે પાણી છાંટયાં ચૂત કુસુમનાં તોરણુ કર્યાં,
 જરી કરાં ભારે ધ્વજ સમૂહ વિંતાન વિખર્યાં. ૧૭

રંગી મધ્યે ચીતા સુખડ તુળસી કાષ્ટ ખડકી,
 સતીને છે જાણે સ્વર નગર ગોપૂર ખડકી;
 ભરેલાં રેડેછે અસુર વનિતા પાત્ર ધૃતનાં,
 દ્રવેંછે શું આજે અસુર જનનો સ્નેહ મનનો. ૧૮

વધુ જીવ્યા સાર વર વશયવા કે પરણવા,
 હણવા કે વ્યાધિ ઉદયનપથ સંસાર ચઢવા;
 ભલી લેવા કાજે જગતજનની આશિષ હવે,
 થયા લોકો ભેગા તનય ધનની આશ મળવે. ૧૯

વદે “જંબે જંબે” કર કુસુમના હાર લાઇને,
 નમે, ચારે વારે પદ કમલમાં શીર્ષ ધરીને;
 જતા ભૂલી રહેજે સતી નિરખતાં બાન સધળુ,

- મનોવૃત્તિ કંઈ ગમન સતીની તર્ફ ઊછળ્યું. ૨૦
- કરે વૃદ્ધિ મુકતા નવ કુસુમની લોલ લલના,
પ્રતીને છાંટે છે અમૃત જળ દેવો સ્વરગના;
સ્વભાવે છે ભૂંડા અસુર પણ આનંદ વરસે,
અપહો ! આ લંકામાં વિપરેત થતાં હર્ષ વિલસે! ૨૧
- રક્ષો શોભી આજે અમલ નભમાં ભારદ્વજ ભલો,
સુગંધી વાગ્મે છે મૃદુ મૃદુ વદી પાત વિરલો;
ઝગ્યો શું શીતાંશુ ત્યમ જળ તરંગો ઊછળતાં,
તટસ્થાથી વૃક્ષો નમન કરતાં સાથ મળતાં. ૨૨
- સુકી છૂટી નહેરો સુરઅલકનંદા અલકની,
તજ ખારી સેરો મન જડિત ખંદા ખલકની;
વહે મિઠી જાણે પથ ઉપર પંચામૃત નદી,
સ્મરે જાણી શંભુ શિર ઉપર પુષ્પાવલિ જડી. ૨૩
- કપાળે કુંકુની અરધશશિષીએજ દિસતી,
ગળે નાળીએરી મૃત શિર સમી માળ ફરતી;
સજ્યા સોળે અંગે અભિનવ અલંકાર ગરવા,
શકે ચંડી આવી અસુરકુળ સંહાર કરવા. ૨૪
- પતિ કેરો વ્યાપ્યો પ્રણય વિરહાગ્નિ રંગરંગે,
ધસે ચીતા સામી જ્યમ નભ વિષે અમ્મ ઝમઝે;
સતી કેરો થાએ શરભર નહિ વેગ તુરંગે,
ચઢી યુદ્ધે વીરો મરણ ભયથી શું જરિ ડગે? ૨૫
- નમીને કલ્યાણી દિનમણી અને સ્વશ્રુ, સુરને,
પુરીદેવીને ને જનક જનિતા ને શ્વસુરને;
નમીને દેવીને કુળ યુરુ અને લોક સરવે,
ચઢે ચીતા મધ્યે જ્યમ સ્વરગ સોપાન હળવે. ૨૬
- ચઢી માતા અંકે અગર ઉમરે શૈશવધરી,
ચઢી મ્હામા અંસે અગર વરપાટે જવ વરી:

ચઢી શૈયામાં કે પતિ હૃદયમાં જોખન ધરી,
ચઢી મૈત્રી મધ્યે ત્યમ પતિ સમીપે જ્યમ પરી.

૨૭

વિરાજેછે શ્યામા પતિ વદનને અંક ધરતી,
ખડું દીપ્તિ ધારે સહગમનથી સ્નેહ ઝરતી;
દયા લાવી કે' છે અથ ધતિ દશા રાવણુ તણી,
થતા ભાવી જાણી નગર જન દુઃખી મહી ખણી.
ખણાં વાગે વાજાં સુર અસુરનાં એક સમયે,
વસુંધા ભીંજતી ત્રિભુવન જનોનાં દગ પયે;
હરિદ્રા સિંદૂરે અગ્નિર અગરૂ મિશ્ર ઊડતાં,
ગુલાલે જો અંધો સહુ સમૂહ છે અક્ષત છતાં.

૨૮

૨૯

સતી અંગૂઠીથી જય જ્વલિત વહ્નિ પ્રકટતો,
થયો અંગે અંગે પુનિત દૃઢ સ્નેહાર્ણવ છતો;
વધી દેહે ઠંડી ચરચિત યથા ચંદન ધન,
વહે સાથે આજે જય જય ધ્વનિ સમ ભુવન.

૩૦

હસીને બોલેછે લગિર ગણગારે નહિ વ્યથા,
પતિ ધારે ત્યારે અવર સતીને હોય ન તથા;
ઝપાટામાં સ્નેહે તન ઉપર વહ્નિ પ્રસરતો,
પતિ સંગે પ્રિયા સતત વસવાને લઈ જતો.

૩૧

સુગંધી મ્હેકે છે યુવતિ તનથી ભવ્ય ખસરી,
હરિ પાસે જાણે ગમન કરતી નૌતમ પરી;
રહી વ્યાપી અંગે શશધર તણી દીપ્તિ ક્ષણમાં,
થઈ શાન્તિઃ શાન્તિઃ ધરમશિળ કેરા હૃદયમાં.

૩૨

તજી હમ્યો બાગો અશન ધનને માન મમતા,
પિતા માતા ભાઈ ભગિની સહિ રાજ્યાનુકૂળતા;
સઅંધી ને સ્નેહી અહરનિશની હાંસ તજતી,
સુકીર્તિ વિસ્તારી અચળ પદ પામી સહ પતિ.

૩૩

સદેહે લાખેણી યશ નિધિ સવા લાખ મરવે,
સુધા વર્ષે આહા! ઈહ અહિ સુતા દૈત્ય વરવે!

કથું નીતિ પાળી ક્ષણિક જગમાં સાર્ય સ્ત્રીએ,
તરી સંસારાશ્વિ યુવતિ જ્યમ શ્રીતાત કપિએ.

સર્ગ ૨૬ મો. સંપૂર્ણ.

શાર્દૂલવિક્રાંતિ

વાસો જ્યાં વ્યભિચારને નિશચરો કેરો અહો રાતુનો,
તેને ત્યાં પરણી મુતા અહિ તણી સંયોગ દુષ્કર્મનો;
તોએ પંકજ તોયમાં ત્યમ રહી સદ્મંથી સુંદરી,
સીતા તુલ્ય સુક્ષેપના પતિવ્રતા નિર્વાણ શું સંચરી. ૧
રાજા રાવણ ખ્વાર ન્તર રમવા જાતાં મુવો પાટવી,
વેઠી દુઃખ ગયો મરી અનુજની ખ્યારી થઇ સાધવી;
પુત્રી પુત્ર જમાઇ સાથ મધજો હોમી વ્યભિચારમાં,
દેખાડે ઇતિહાસથી સુખ રહ્યાં જે જે સદાચારમાં.

દોહડા.

કોય વાવિને હોંસથી, કેળાં લણવા જાય;
મૂરખ તેને માનવો, હોય રંક કે રાય. ૩
રાવણના વ્યભિચારનો, કરી સુરારિ પક્ષ;
અન્નિત નામ ધરાવતો, થયો કાળનો ભક્ષ. ૪
માટે તજિને દુષ્ટિ, ગૃહી સુકૃતિના સંગ;
સિદ્ધ કરી પુરુષાર્થને, વિજય કહો શ્રીરંગ. ૫

इति संपूर्णम्.

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः

શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૫	૫	નૃશંસ	નૃશંસ.
૯	૧	છડી	છડી.
૧૧	૧૫	હિદોળો	હિદોળો.
૧૨	૧૩	કુંકુમ-ચદ્ર	કુંકુમ-ચદ્ર
૧૩	૭	ચ્યુતમંજરી	ચેત મંજરી.*
૧૪	૪	વિવેલ	વિવેલ.
૧૪	૧૫	શુ	શું.
૧૫	૪	કચુક	કચુક
૧૯	૩	હું	હું.
૨૦	૧૦	સિહ	સિહ
૨૦	૧૪	મણુ	મણું
૨૨	૧૨	શૌર	શૌર્ય
૨૫	૫	પાશ	પાસ
૨૮	૧૮	રકત	રકત
૩૦	૧૮	ષટકર્મ	ષટકર્મ
૩૩	૧	અપાર.	અપાર,
૩૩	૧૮	શમતાન	શમતા ન
૩૪	૧	વામેન	વામે ન
૩૪	૧૩	તૃષા મય	તૃષામય
૩૫	૧૪	શુધારા	સુધારા
૩૬	૫	આવરણું	આવરણ
૩૭	૨૦	ઉભાવ્યા ઘજેવા	ઉભા વ્યાઘ જેવા
૩૭	૨૧	એક યદીસો	એકેય દીસો
૩૯	૧૯	ચોદ્ધા	ચોદ્ધા
૪૧	૧૦	નાળુક	નાળુક
૪૩	૧૨	મુનિ.	મુનિ.

૪૪	૧૧.	દિવા' કર	દિવાકર.
૪૪	૧૩	ઉદાસી.	ઉદાસી.
૪૭	૧૬	શ્રેદામ્બુ	સ્વેદામ્બુ
૫૧	૧૬	ચઢયા.	ચઢયો.
૫૨	૨૪	ડીપ	પડી
૫૪	૮	પૃષ્ઠના	પુષ્ઠના.
૫૮	૨૫	ઝે કાજળી	ઝેર કાજળી.
૬૫	૨	અંગે િ	અંગોળી.
૬૬	૩	રિધ	સ્થિર.
૬૭	૨	બદ્દી	બેદી.
૬૭	૧૮	નયને	નયને.
૬૮	૧૪	ભગિની	ભગિની
૭૦	૪	અતિ	અતિ
૭૨	૭	શાર્ય	શાર્ય.
૭૩	૨૩	ત	તેં
૭૫	૧૫	વૃષ્ટિ	વૃષ્ટિ
૭૭	૪	દુઃખન	દુઃખન
૭૭	૧૬	છેટા	છૂટા.
૭૯	૧૪	હિંગળોક	હિંગળોક.
૭૯	૧૮	બાળુબંધનો	બાળુબંધનો-
૭૯	૨૧	મંગળને	મંગળને
૮૨	૧૫	સ્વરગથી	સ્વરગથી
૮૨	૧૯	લંકમો	લંકમાં.
૮૬	૨	જ્યમાંશકે	જ્યમાં શકે.
૮૭	૨	શબ્દ	શબ્દ
૮૮	૭	આકરપ	આકરપે.
૯૫	૧	મગનદંપતી	મગન દંપતી.
૯૫	૧૨	ચ્યુત	ચૂત.
૯૬	૧૨	ઢીલા	ઢીલા.

ક્ર. સં.	અંતરિયાળ	અંતરિયાળ
૬૬	પતિન્નવર	પિત્તન્નવર.
૧૦૧	ચ્યુત	ચ્યુત
૧૦૪	કથ	કથ.
૧૦૬	જનકેદુપ્રભા.	જનકેદુપ્રભા.
૧૦૯	અબળા	અવળો. •
૧૧૧	જગદાપદી	જગદાપદા
૧૧૨	ધણી	ધણી
૧૧૪	ઉગરવા	ઉગારવા.
૧૧૪	વરો	વરો."
૧૧૭	સબધ	સબંધ
૧૧૮	શકર	શંકર
૧૧૯	નિરતર	નિરંતર.
૧૨૬	જલધરમાલાવત	જલધરમાલાવત.
૧૩૪	રૂપ	રૂપ
૧૪૧	શતદંત	શત દંત.
૧૪૩	કૃપાળુ	કૃપાળુ.
૧૪૩	ધણો	ધણો.
૧૪૫	દોહલો	દોહલાં.
૧૫૦	ઉષ્ણુરશ્મિ	ઉષ્ણુરશ્મિ.
૧૫૭	પેતિકો	પોતિકો.
૧૫૮	અભમાં	આભમાં
૧૫૮	અગ્નિ	અગ્નિ.
૧૫૯	શૂં પાળ	શૂરપાળ.
૧૬૦	શીર્ષ	શીર્ષ.
૧૬૧	જો	જાણો
૧૬૭	ધ્વનિથી. •	ધ્વનિથી,
૧૬૮	પવનથી.	પવનથી,

અ.

અગ્રહણી=ગ્રીમંતવાળી સ્ત્રી.
અટ=મોટી સાદે.
અદ્રિ=પર્વત.
અનંગ=કામદેવ.
અનર્ગળ=નિરંકુશ.
અનૃત=જૂઠું.
અપગા=નદી.
અધિ=સમુદ્ર.
અલક્ત=અળતો.
અલંબુદ્ધિ="બહુ થયું" એવી મતિ.
અલંદ=અગાશી.
અવસાન=મરણ.
અવગા=અનાદર.
અશન=ખાવાનું.
અશોક=આસોપાલવનું ઝાડ. રાવણ-
નો ખાગ, તથા શોક રહિત.
અસૂ=પ્રાણ.

આ.

આકર્ણ=કાન સુધી.
આનન=મુખ.
આલવાલ=ક્યારો.
આશા, આશ=દિશા.

ઇ.

ઇંગિત=બહારનાં ચિન્હ,
ઉ.

ઉછંગ=ખોળો.
ઉદગણુ=તારા.
ઉદધિ=સમુદ્ર.
ઉજ્જાણુ=સૂર્ય.

એ.

અહિક=આ સંસારનું,

અં.

અંક=ખોળો.
અંતક=કાળ, યમ.
અંબર=આકાશ, તથા વસ્ત્ર,
અંશુક="જા.
અંસ=ખભો.

ક.

કચ=ચોટચો.
કટક=સૈન્ય.
કરભોરુ=હાથીની શું જેવી ઝાંધવા-
ળી સ્ત્રી.
કરાલા=ભયંકર.
કુંતલ=વાળ.
કુમાર=કાર્તિક સ્વામી.
કુરગ=હરણ.
કુલીશ=વજ્ર.
કુપદંડ=શીડ.
કૃતાન્ત=કાળ.
કૃપાણુ=તરવાર.
કેલી=રમત.
કંકાણુ=ધોડો.
કંચુક=કાંચળી.
કંદપે=કામદેવ.
કંદુક=દડો.

ગ.

ગરુડ=ગ્રેર.
ગિર=વાણી.
ગ્રાસ=ક્રાળીઓ.

ઘ.

ઘન=મેઘ, જાડું.
ધુણાક્ષર ન્યાય=ધુણ નામનું નંતુ ચા
લેછે ત્યારે કંઈ અક્ષર લખાય છે.
તેની પેઠે અચાનક પોતાને ન
આવડે તેવી રીતે કરવાનો ન્યાય.

ચ.

ચન્દ્રક=ચાંલો તથા ચંદ્ર.
ચન્દ્રકાન્ત } =એક જાતનો પથ્થર, જે
ચન્દ્રાખ } માંથી ચન્દ્રાદયે પાણી
ઝરે છે.

ચપળા=લીજળી તથા સ્ત્રી

ચપક=ખાલો.

ચાટૂપ=ગાન ૩૫ છે જેનું તે અર્થ.

ચિખુક=હડપચી.

ચમૂ=સેના.

ચૂતમંજરી=આંખાની માંજરી.

છ.

છેલ્લું=દગો.

જ.

જેમકેજય કરનારો.

જોત્સના=ચંદ્રનું અજવાળું.

જોભારભોં=ઉઘાડનાં.

ત.

તરેલાં=આખીયુ જુસર.

તરંગિણી=નદી.

તાંડવ=નૃત્ય.

તુંગ=કુંચુ.

તેલિઆં=પાછળથી ઠેકનારાં પશુઓ.

તોખાર=ધોડો.

ત્રીમૂર્તિ=શક્તિ, વિશ્વતુ, મહેશ્વર.

દ.

દશકંધ

દશકંધર } રાવણ.

દશાનન }

દિગ્પાળ=દિશાઓમાં હાથીઓ છે તે.

દુરમર્ણણ=દુઃખે પેઠાય એવું.

દુર્ગ=કીલો.

દેવતા=દાદ.

દિરેક=ભમરો.

ધ.

ધૂળંડી=મહાદેવ.

ન.

નક=મગર.

નપુર=ઝાંઝર.

નાપતિ=વહાણુનો પતિ.

ન્યધોધ=વડ.

નૃશંસ=રાક્ષસ.

પ.

પતંગ=સૂર્ય, પતંગીયું

પય=દુધ, પાણી.

પયોધર=સ્તન, મેધ.

પયોનિધિ=સમુદ્ર.

પરાગ=પુષ્પની રજ.

પારધાન=વજ્ર.

પરિભ=પાથ ભીડવી તે.

પારાયત=ચુતર.

પાર્વતી=મહાદેવની સ્ત્રી, પાર્વતીની દીકરી.

પાવક=અમિ.

પીયૂશ=અમૃત.

પુન્ન=દગલો.

પૌલસ્ત્ય=રાવણ, (પુત્રસ્તના વંશનો.

પંક=કચરો.

પંકજ=કમળ.

પ્રતિકાર=ઉપાય.

પ્રસ્વેદ=પરસીતો.

પ્રાશન=ભક્ષણ.

પ્રાસાદ.=હવેલી.

ખ.

ખુદખુદ=પરપોટો.

ખલીવદ્=આખલો.

ભ.

ભટ=યોધો.

ભલ્લુક=રીંછ.

ભૂતપતિ=મહાદેવ.

મ.

મકરકેતુ=કામદેવ.

મધવા=ઈન્દ્ર

મધુલિહ=માખી.

મનીષીણુ=ડાહોં પુરૂષ.

મયરાજ્યાળી=મય નામના દાનવની

દીકરી, મંદોદરી-રાવણની સ્ત્રી.

મરાલ=હંસ.

માર=કામદેવ.

મુધા=વૃથા.

મેખળા=કંદોરો.

ય.

યલિ=લાકડી.

ર.

રણાધિ=રણ રૂપી સમુદ્ર.

રદન=દાંત.

રમણુ=વણી (સ્ત્રીનો).

રવ=શબ્દ.

રામા=સ્ત્રી.

રૂકમરૂપું

રૂન=દુઃખ

રેભારુ=કેળી જેવી જાંઘવાળી સ્ત્રી.

લ.

લટભ=સુંદર.

લોકગિરિ=લોકાલોક પર્વત.

વ.

વંકત=મ્હોં.

વડવામિ=સમુદ્રમાં જે અમિ રહેછે તે.

વદનાન્ન=મ્હોં રૂપી કમળ.

વપ્રક્રિયા=તટ અથવા ગિરિ સાથે રમત.

વસન=લુગડાં.

વક્ષસ=છાતી.

વક્ષોરુદ્ધ=રતન.

વાત્યા=વાવાજુંડું.

વાપી=વાવ. કૂવા.

વાસવ=ઈન્દ્ર.

વિમુધ=દેવતાઓ, ડાહ્યા જન.

વિરતિ=અપ્રીતિ.

વિવર=ગુહા.

વિવિકત=એકાંત.

વિશારદ=ચતુર.

વિશ્રંભિની=વિશ્વાસ રાખનારી સ્ત્રી.

વૃક=રૂંઢ

વૃણિત=શા'ર પડેલું.

વૃશ્ચિક=વિધી

વેતસ=નેતર.

વેસર=ગાળી.

વેળ=ભરતી, વખત

વડલ=મીઠા, નપુંસક.

વ્યાલ=સાપ

રા.

શકટિક=ગાડું.

શકારિ=શક-ઈન્દ્ર-અરીન્દુમન=ઈન્દ્ર નિત.

શચી=ઈન્દ્રાણી.

શુભ્રાંશુ=ચન્દ્ર.

શૈશવ=આત્યાવસ્થા.

શૃંખલા=સાંકળ.

પ.

પંડનપુંસક.

સ્નેહ=હી અર્થા તથા બેટવું તે.

સ.

સમમુખા=સંયોગ ધોડા.

સમીરણુ=વાયુ.

સરોરુદ્ધ=કમળ.

સવચ્છ=વાહડા સાથે.

સુધાકર=ચન્દ્ર.

સુભટ=મોટા થોદા.

સુમન=પુષ્પ.

સુરારિ=ઈન્દ્રનિત.

સેનાન્વિત=સેના સહિત.

સૈકત=રેતીવાળો, રેતીવાળો કીનારો.

સૌમિત્ર=લક્ષમણ.

સ્મર=કામદેવ.

હ.

હનુ=હડપત્ની.

હર્મ્ય=હવેલી.

હલાહલ=ઝેર.

ક્ષ.

ક્ષારામ્યુધિ=સમુદ્ર.

